

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

VILTĖ STUKAITĖ
INTERMEDIALIŲ LITERATŪROS
STUDIJŲ PROGRAMA

Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas LDK unitų Bažnyčioje: ankstyvųjų stebuklų knygų genezė ir
pobūdis

Magistro darbas

Darbo vadovė prof. Dainora Pociūtė-Abukevičienė

Vilnius

2025

Viltė Stukaitė, *Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas LDK unitų Bažnyčioje: ankstyvųjų stebuklų knygų genezė ir pobūdis / The Cult of the Icon of the Mother of God of Zyrowicz in the Uniate Church of the Grand Duchy of Lithuania: The Genesis and Nature of the Early Miracle Books*. Magistro darbas, vadovė prof. Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, 73 p.

Raktažodžiai: Teodosijus Borovikas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės religinė literatūra, Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygos, unitai, Žirovicų Dievo Motinos ikona, stebuklai

Keywords: Teodozy Borowik, religious literature of the Grand Duchy of Lithuania, miracles books, uniates, the icon of Our Lady of Zyrowicz, miracles

Anotacija

Žirovicų šventovė ir joje esanti Dievo Motinos ikona nuo XV a. garsėja stebuklais. XVII a. pradžioje, bažnyčią perdavus valdyti bazilijonų ordinui, Žirovicai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūros lauke pradėti reprezentuoti kaip graikų apeigų katalikų Švč. Mergelės Marijos kulto vieta. XVII a. trečiajame dešimtmetyje Vilniuje išleistos bazilijonų ordino vienuolio, unito Teodosijaus Boroviko parengtos pirmosios Žirovicų stebuklų knygos, dokumentuojančios prie Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje esančio Mergelės Marijos kulto objekto įvykusius stebuklus. Šiame darbe, analizuojant pirmosios unitų stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* (1622) ir jos antrojo leidimo (1629) genezę ir pobūdį, tirama Švč. Mergelės Marijos kulto raiška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje. Siekiant atskleisti stačiatikiškos Žirovicų šventovės tapsmą graikų ir lotynų apeigų katalikų kulto vieta, analizuojama stebuklų registrų chronologija, tiriamas Žirovicų ikonos garbinimas skirtingose socialinėse grupėse ir konfesinėse bendruomenėse, išryškinamas Dievo Motinos ikonos kulto geografinis paplitimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje.

Turinys

Įvadas.....	4
I. Mergelės Marijos kulto ir stebuklų knygų genezė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.....	11
1.1 Mergelės Marijos atvaizdų kulto ištakos	11
1.2 Mergelės Marijos stebuklų knygų genezė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.....	13
II. Unitų mariologinė literatūra: XVII a. pradžios stebuklų knygos.....	16
2.1 <i>Historia abo powieść zgodliwa...</i> (1622): pirmoji unitų stebuklų knyga	16
2.2 Antrasis <i>Historia abo powieść zgodliwa...</i> leidimas (1629)	17
2.3 Stebuklų knygos kaita: leidybos (grafinis) ir turinio aspektai	19
III. Švč. Mergelės Marijos kulto raiška unitų stebuklų knygose	24
3.1 Stebuklų chronologija: tarpkonfesinės Žirovicų Mergelės Marijos kulto transformacijos	25
3.2 Ligų ir negalavimų tipologija ankstyvosiose unitų stebuklų knygose.....	29
3.3 Socialinė stebuklų aprėptis: malones patyrę asmenys	38
3.4 Stebuklų geografija: Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto (ne)lokalumas ir jo kaita.....	42
Išvados	47
Šaltiniai	50
Literatūra	50
Santrauka	56
Summary.....	58
Priedas	60

Įvadas

1596 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Brastos mieste siekiant įveikti krikščionių Bažnyčios skilimus ir fragmentaciją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo sudaryta Rytų ir Vakarų Bažnyčių unija, suformavusi naują konfesinę bendruomenę – graikų apeigų katalikus, vadinamus unitais¹. Unitai susivienijo su Romos Bažnyčia, pripažino katalikų popiežiaus viršenybę, pagrindines katalikybės dogmas, tačiau išlaikė stačiatikių liturgijos ir apeigų tradiciją (Tumelis, 2019, p. 222–248). Į unijos pusę perėjus tik daliai stačiatikių, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Rytų apeigų krikščionys skilo į dvi grupes. Schizma paskatino intensyvią jų tarpusavio kovą. Unitų ir stačiatikių konkurencija vyko ir literatūros lauke. XVII–XVIII a. Vilniuje, bendradarbiaujant su jėzuitais, buvo leidžiamos įvairių žanrų knygos, skirtos platinti žinių apie sėkmingą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių sujungimą su Romos Katalikų Bažnyčia.

Graikų apeigų katalikų konfesinė bendruomenė perėmė Stačiatikių ir Katalikų Bažnyčias perpynusią Švč. Mergelės Marijos ir jos atvaizdų gerbimo tradiciją ir išplėtojo šį kultą. XVII a. pradžioje, unitų metropolitui Juozapui Benjaminui Rutskiui jėzuitų ir basųjų karmelitų pavyzdžiu reorganizavus Šv. Bazilijaus ordiną (Černius et. al., 2006, p. 238), jo vienuoliai tapo naujai sukurtos konfesinės bendruomenės pamatu. XVII a. bazilijonai aktyviai skleidė Rytų ir Vakarų Bažnyčių unijos idėją pasitelkdami Dievo Motinos kultą, kuris buvo būdingas ir katalikams, ir stačiatikiams. Švč. Mergelės Marijos gerbimo tradicijos tapo skirtingas konfesijas vienijančiu fenomenu, o stebuklingosios ikonos tapo skirtingų konfesijų, luomų ir lyčių tikinčiuosius unifikuojančia jėga (Chomik, 2003, p. 353–354). Dievo Motinos, visų nelaimingųjų guodėjos, įvaizdis siejo katalikus, stačiatikius ir unitus, o šventieji paveikslai, steigiantys Mergelės Marijos kulto vietas, virto bendrais piligrimystės centrais.

Žirovicų šventovė dabartinėje Baltarusijoje, Slanimo srityje, bei joje esanti stebuklais garsėjanti ikona laikoma vienu didžiausių Rytų Bažnyčios Švč. Mergelės Marijos kulto centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Stačiatikiškosios Žirovicų cerkvės istorija ir unitiškas šios šventovės raidos etapas iki šiol yra istoriografinių diskusijų objektas. Žirovicų šventovės įkūrimas datuojamas XV a. pabaiga – XVI a. viduriu, nurodant skirtingas fundacijų datas: 1473, 1480, 1549 ir 1576 m. Naujausi tyrimai paankstina šventovės ištakas ir nukelia jas į 1470 m. (Mironowicz, 2022, p. 282–311). Žirovicų šventovės ištakos glaudžiai susijusios su stebuklingu Dievo Motinos atvaizdo apsireiškimu, įvykusi Žirovicų žemėse prie Ščiaros upės XVI a. pirmojoje pusėje. Legendoje pasakojama, kad piemenys, ganę gyvulius Aleksandrui Soltanui² priklausiusiame miške, laukinės

¹ Formalioje krikščioniškųjų Bažnyčių klasifikacijoje atskira Unitų Bažnyčia nėra išskiriama, unitai laikomi Katalikų Bažnyčios dalimi. Tačiau patogumo dėlei magistro darbe yra vartojamas temos istoriografijoje įprastas Unitų Bažnyčios terminas.

² Aleksandras Soltanas (Soltan Aleksander, mirė apie 1554 m.), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikas, krašto ir rūmų maršalkų pavaduotojas (Rachuba, 2000–2001, p. 348–349). XV a. Soltanų giminė garsėjo kaip bažnytinės unijos

kriaušės šakose pamatė neįprastai ryškią šviesą, sklindančią iš nedidelės Dievo Motinos ikonos, iškaltos akmenyje. Piemenys nuėmė ikoną nuo šakos ir atnešė ją savo ponui, kuris Mergelės Marijos atvaizdą įdėjo į skrynelę. Kai atvykusiems kilmingiems svečiams Soltanas norėjo parodyti stebuklingai atsiradusią ikoną, atidaręs dėžutę jos nerado. Kitą dieną atvaizdas vėl apsireiškė piemenims toje pačioje girioje, tame pačiame medyje. Piemenys nukėlė ikoną nuo kriaušės ir vėl nunešė ją Soltanui, kuris šį kartą su ikona elgėsi su derama pagarba: nusprendė toje vietoje, kur ji buvo rasta, pastatyti šventovę Dievo Motinos garbei (Borowik, 1622, f. B_{2v}–B_{3v}; Dubieniecki, 1653, p. 3–7; Vijūkas-Kojalavičius, 1650, p. 75). Apie 1520 m. pirmoji medinė cerkvė sudegė (Mironowicz, 2022, p. 287–288). Buvo manoma, kad ugnis pasiglemžė ir ikoną, tačiau netrukus po gaisro vaikai išvydo „nepaprasto grožio mergelę“, stovinčią ant akmens ir laikančią rankose prarastą ikoną (Borowik, 1622, f. [B_{3v}]–[B_{4v}]). Apie 1549 m. Aleksandras Soltanas (Rachuba, 2000–2001, p. 349) ar jo palikuonys 1560 m. (Yarashevich, 2007, p. 632) apreiškimo vietoje pradėjo statyti mūrinę cerkvę, kuri tapo centrine tuo metu įkurto vienuolyno šventove.

Stačiatikiškoji Žirovicų istorija baigėsi XVII a. pradžioje, šventovei ir vienuolynui perėjus į unitų rankas. Istoriografijoje unitiškojo vienuolyno laikotarpio pradžia datuojama skirtingai: 1609, 1613 arba net 1618 m. (Chomik, 2003, p. 64–65; Yarashevich, 2007, p. 632; Mironowicz, 2021, p. 388). Daugiau detalių apie Žirovicų vienuolyno ir šventovės perdavimą į bazilijonų ordino rankas pateikia šios problemos tyrinėtojas Mironowiczius, nustatęs, kad konfesinė kaita buvo įvykdyta prievarta, Žirovicų valdytoją Ivaną Soltaną apkaltinus žmogžudyste ir nusavinus jo valdas. Naudodamasis tuo, Brastos unijos šalininkas Jonas Meleška, remiamas Lietuvos kanclerio Leono Sapiegos, pakeitė konfesiją, perėjo į Graikų apeigų Katalikų Bažnyčią, pasmerkė Žirovicų ktitorių³ ir konfiskavo vienuolyną. Vėlesnis vienuolyno pavaldumas unitų metropolitui Ipatijui Pocieju (1599–1613) ir Juozapui Benjaminui Rutskiui (1613–1637) patvirtina Žirovicų svarbą Brastos unijos idėjos plėtrai (Mironowicz, 2021, p. 375–391).

Žirovicų Dievo Motinos su kūdikiu ikona yra priskiriama *Eleusea* (liet. „gailestingoji“) tipui (Chomik, 2003, p. 72). Tokiems atvaizdams būdingas lyriškas vaizduojamų šventųjų asmenų

idėjos propaguotoja Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (Černius, 2015, p. 381). Žirovicų šventovės ir vienuolyno įkūrėjo Aleksandro Soltano religinės konversijos klausimas yra istoriografijos ginčų objektas. Istoriografijoje Žirovicų fundatorius yra įvardijamas „LDK rusu ir unitu“ (Rowell, 2002, p. 27). Manoma, kad 1467–1469 m., keliaudamas į Šventąją Žemę, kurioje 1468 m. gavo riterio šventimus (Petrauskas, 2017, p. 217–218), Aleksandras Soltanas buvo atvykęs į Romą, aplankė popiežių Paulių II ir prisiekė Bažnytinei unijai (Petrauskas, 2003, p. 292), o 1476 m. pasirašė prašymą sudaryti Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, adresuotą popiežiui Sikstui IV (Mironowicz, 2022, p. 298). Vis dėlto naujausi istoriografijos tyrimai kvestionuoja, ar Soltanas buvo unijos šalininkas. Žirovicų šventovės istorijos tyrėjas Antonis Mironovičius teigia, kad 1469 metų pabaigoje grįžęs į Vilnių Soltanas demonstravo glaudų prielankumą stačiatikybei, gynė jos dogmas ir tradicijas. Dėl atviro simpatizavimo stačiatikiams katalikų dvasininkai jį vadino „nekrikštu“ ir „pasinėrusiu į graikų klaidas“ (Mironowicz, 2022, p. 298–299). Nors Žirovicų fundatoriaus konfesinė tapatybė kelia abejonių, Aleksandro Soltano siejimas su stebuklingosios ikonos atsiradimu implikuoja Rytų ir Vakarų Bažnyčių Unijos idėjos gyvybingumą šventovės ištakose.

³ Ktitorius (gr. *ktitor* – statytojas, kūrėjas) – asmuo, fundavęs šventovės pastatymą ar įrengimą Stačiatikių Bažnyčioje. Turėjo teisę į dalį pajamų, galėjo šventovę perduoti paveldėtojiui (Černius, 2015, p. 375).

perteikimas. Bizantiškųjų – rusėniškųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų kontekste Žirovicų ikona yra savitas sakraliojo meno kūrinys, kurio maniera yra artimesnė itališkajai tapybos tradicijai. Atvaizdo ikonografinę schemą sudaro dvi figūros: Dievo Motina, apkabinusi kūdikį Jėzų Kristų. Dangiškoji Motina ir Išganytojas išraižyti besiglaudžiantys skruostais, Marija vaizduojama palenkusi galvą link sūnaus, Jis – ranka apsikabinęs Motinos kaklą. Ši kompozicija išreiškia ortodoksišką teologijos sampratą, teigiančią, kad Marijos asmuo sakraliajame mene atlieka dvilypę reprezentaciją. Ji – ir Viešpaties motina, apkabindama sūnų išreiškianti žmoniškąją meilę jam, tačiau taip pat ir sielos, esančios itin artimame ryšyje su Dievu, simbolis. Todėl *Eleusea* ikonos yra laikomos vienais mistiškiausių religinių atvaizdų. Pažymėtina, kad rusėniškos tradicijos stebuklingųjų atvaizdų kontekste Žirovicų Dievo Motinos su kūdikiu ikona yra išskirtinė – tai vienintelė stebuklingoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse esanti ikona, iškalta akmenyje.

XVII a. trečiajame dešimtmetyje Žirovicai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rašytinėje tradicijoje imti reprezentuoti kaip Vakarų Bažnyčios dalis. Kiaušinio dydžio iš alebastro išraižytas reljefinis Žirovicų Švč. Mergelės Marijos paveikslėlis (Račiūnaitė, 2014, p. 95) tapo svarbiu susivienijusios Bažnyčios simboliu: XVII–XVIII a. ji buvo vienas iš nedaugelio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje garbinamų unitiškų atvaizdų, su kuriuo susijusi gili rašytinio diskurso bei publikuotų pasakojimų tradicija⁴. Pirmasis spausdintinis pasakojimas apie prie šio šventojo atvaizdo įvykusius stebuklus 1622 m. buvo išleistas Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje. Bazilijonų ordino vienuolio Teodosijaus Boroviko parengta stebuklų knyga *Historia abo powieść zgodliwa przez pewne podanie ludzi wiary godnych o obrazie przeczystey Panny Mariey Zyrowickim cudotwornym...* (liet. *Istorija arba tikras pasakojimas, paremtas patikimais tikinčiųjų liudijimais apie stebuklingą Žirovicų skaisčiausiosios Mergelės Marijos paveikslą...*) pateikia stebuklingą atvaizdo apsireiškimo ir Žirovicų šventovės įkūrimo istoriją bei 99 stebuklų, įvykusių šios ikonos veikimu, liudijimų sąrašą. Antrasis šios knygos leidimas, papildytas naujais duomenimis apie prie šventojo atvaizdo įvykusius stebuklus, 1629 m. buvo išspausdintas bazilijonų ordino spaustuvėje Vilniuje.

Istoriografijos apžvalga. Žirovicų Švč. Mergelės Marijos atvaizdas kaip kulto objektas yra sulaukęs plataus istoriografijos dėmesio. Bažnyčios istorijos kontekste vienas pirmųjų ikonos kilmę ir šventovės istoriją veikale „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“ (*Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu*

⁴ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo laikotarpiu Žirovicų šventovėje esanti Dievo Motinos ikona ir prie jos vykę stebuklai buvo aptarti Teodosijaus Boroviko (1622; 1629), Jano Dubowicziaus (1644), Alberto Vijūko-Kojalavičiaus (1650), Jozefato Dubenieckio (1653), Guilielmo Gumpenbergo (1657), Piotro Hiacinto Pruszczo (1662), Methodijaus Drewso (1684), Teofilio Jętkiewicziaus (1730) ir Heinricho Schererio (1737) darbuose (Račiūnaitė, 2014, p. 478).

pertinentium) dar 1650 m. aptarė Albertas Vijūkas-Kojalavičius. Šiuolaikinėje istoriografijoje Žirovicų šventovę kaip vieną pagrindinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės unitų kulto vietų analizavo Lenkijos ir Baltarusijos mokslininkai Antonis Mironowiczius (Mironowicz, 2021, 2022), Aleksandras Yarashevichius (Yarashevich, 2007), Piotras Chomikas (Chomik, 2003, 2004) Piotras Bubnovas (Bubnov, 2019), tyrė Žirovicų šventovės ištakas, išryškinę juridinius stačiatikiškosios Žirovicų cerkvės ir vienuolyno perdavimo unitams aspektus, o kartu pabrėžę Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultą kaip Stačiatikių ir Katalikų Bažnyčioms bendros Abiejų Tautų Respublikos religinės kultūros dalį. Žirovicų ikonos malones dokumentuojančios stebuklų knygos tirtos platesniame unitų ir stačiatikių polemikos kontekste. Ukrainiečių istorikės Natalijos Jakovenko stačiatikių ir graikų apeigų katalikų konkurencijos dėl Mergelės Marijos kulto vietų, vykusios literatūriniame lauke, tyrimai atskleidžia ankstyvųjų unitų stebuklų knygų svarbą konstruojant naujos konfesinės bendruomenės tapatybę (Jakovenko, 2011–2014). Žirovicų šventovės svarbą unitų šventovių geografijos kūrimui ir plėtrai aktualizavo lingvistas, istorikas ir literatūrologas Dieteris Sternas, tyręs Mergelės Marijos malonių vietų geografijos formavimą Unitų Bažnyčioje XVII–XVIII a. Lenkijos Karalystėje (Stern, 2021). Pažymėtina, kad 2012 m. Europos centriniam universitete Budapešte apgintame Ievgenios Sakal magistro darbe Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas buvo analizuotas palyginamajame Reformacijos ir Kontrreformacijos raidos kontekste, pažymint ikonos poveikį ne tik Abiejų Tautų Respublikos katalikams ar unitams, bet ir Stačiatikių Bažnyčios reformavimui.

Lietuvos istoriografijoje Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas buvo aptartas bendrame Marijos garbinimo Lietuvoje kontekste. Jono Vaišnoros studijoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ Žirovicai minimi kaip viena svarbiausių Mergelės Marijos stebuklingų atvaizdų kulto vietų Lietuvoje (Vaišnora, 1958, p. 262). Žirovicų Dievo Motinos garbinimo tradicija Katalikų ir Stačiatikių Bažnyčiose buvo aptarta darbuose, dailėtyriniu ir kulto aspektais analizuojančiuose Mergelės Marijos atvaizdus ir jų funkcionavimą XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje. Tojanos Račiūnaitės darbuose, skirtuose Mergelės Marijos atvaizdų kulto XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrimams, Žirovicų ikona ir rašytiniai jos atvaizdai analizuojama kaip gyvai veikiantis atvaizdas, steigiantis tikinčiojo ir dievybės santykį (Račiūnaitė, 2014). Menotyrininkų ir dailės istorikų darbuose Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas aptartas tiriant XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultinių atvaizdų sklaidą (Paliušytė, 2013, p. 23–46) ir bažnytines procesijas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (Griciūtė-Švėrebieienė, 2011).

Mergelės Marijos atvaizdų stebuklų knygos Lietuvos istoriografijoje nėra naujas objektas. Stebuklingas Lukiškių Dievo Motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga *Mistinis fontanas...* išsamiai aptarti Tojanos Račiūnaitės darbuose (Račiūnaitė, 2002, 2017), parengta šio šaltinio publikacija. Ankstyvuosius Mergelės Marijos atvaizdų suteiktų malonių pasakojimus analizavęs Mindaugas Paknys aptarė Budslavo ir Kauno bernardinų, Vilniaus bernardinų Švč. Mergelės Marijos

paveikslų malonių aprašymų ciklus, Ostrovnos dominikonų Dievo Motinos stebuklų knygas, Trakų ir Naugarduko Mergelės Marijos stebuklų ciklus (Paknys, 2003, p. 85–94). Vis dėlto, nepaisant istoriografijos įdirbio, ankstyvieji spausdintiniai tekstai, liudijantys Žirovicų Švč. Mergelės Marijos stebuklingojo atvaizdo kulto formavimąsi, įdėmiau tyrinėti nebuvo. Ankstyvosios Žirovicų šventovės istorijos tyrimų autorius Antonis Mironowiczius dėmesį sutelkė tik į vėlesnį šaltinį – 1653 m. Vilniuje išleistą Josefato Dubienieckio stebuklų knygą *Historia o obrazie Przechystej Panny Mariey cudownym...* (Mironowicz, 1991, p. 195–215). 1622 ir 1629 m. Vilniuje išleistos Žirovicų Dievo Motinos stebuklų knygos iki šiol nesulaukė detalesnės filologinės analizės.

Darbo aktualumas ir naujumas. Magistro darbu yra siekiama užpildyti XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stebuklų knygų tyrimų spragas. Tiriamas unikalus daugiakonfesinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros reiškinys – XVII a. pradžios Žirovicų Mergelės Marijos stebuklų knygos – Lietuvos istoriografijoje dar nebuvo įdėmiau tirtos kaip unitų religinės literatūros paminklai. Tad šis darbas yra pirmasis tyrimas Lietuvoje, analizuojantis ankstyvųjų graikų apeigų katalikų stebuklų knygų genezę ir Švč. Mergelės Marijos kulto plėtros Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje raišką pirmosiose žinomose Žirovicų stebuklų knygose.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Magistro darbo tikslas – gilinantis į Mergelės Marijos kultą propagavusių ankstyvųjų stebuklų knygų genezę ir pobūdį, ištirti Dievo Motinos kulto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje ištakas, atskleisti sociokultūrinę kulto plėtros dinamiką. Pagrindiniai darbo uždaviniai:

1. Nustatyti aptariamų šaltinių vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mergelės Marijos kulto istorijoje.
2. Atlikti tekstologinę lenkų kalba parašytų Teodosijaus Boroviko dviejų stebuklų knygų analizę.
3. Palyginus šaltinius, atskleisti ankstyvųjų unitų stebuklų knygų rengimo kaitą.
4. Išanalizuoti Žirovicų Mergelės Marijos ikonos stebuklų chronologiją ir išryškinti kulto formavimosi eigą bei suklestėjimą unitiškuoju Žirovicų laikotarpiu.
5. Apžvelgti stebuklų tipologiją ir nustatyti stebuklų liudijimuose dominuojančias ligas bei negandas.
6. Ištirti stebuklus patyrusiųjų asmenų kilmės ir gyvenamosios vietos bei luominės priklausomybės duomenis, nustatyti Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą skirtinguose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės sluoksniuose ir atskleisti šio kulto geografinį paplitimą.

Struktūra ir metodai. Magistro darbą sudaro trys struktūrinės dalys: Dievo Motinos kulto ir ankstyvųjų Mergelės Marijos stebuklų knygų genezės bei raidos Lietuvos Didžiojoje

Kunigaikštystėje apžvalga, pirmųjų unitų stebuklų knygų ir malonės aprašymų raidos pristatymas bei Švč. Mergelės Marijos kulto raiškos unitų stebuklų knygose tyrimas. Atliekant tyrimą pasitelkiami tekstologinis, sociokritinis ir palyginamasis metodai. Siekiant ištirti Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje, pasitelkta socialinė perspektyva leido identifikuoti stebuklus pateikusių asmenų luominę ir konfesinę tapatybę. Tekstologinė Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos leidimų analizė atskleidė ankstyvųjų unitų stebuklų knygų leidybos ir stebuklų dokumentavimo raidą.

Analizuojant Teodosijaus Boroviko stebuklų knygas remtasi skaitmeninėmis originalų kopijomis ir mikrofilmais. 1622 m. stebuklų knygos egzempliorius yra suskaitmenintas ir pasiekiamas Lenkijos nacionalinės bibliotekos archyve *Polona.pl*. Išlikęs 1629 m. publikacijos egzempliorius yra saugomas Lenkijos nacionalinio muziejaus Čartoriskių bibliotekoje Krokuvoje (Ivanovič, 1998, p. 38). Deja, dėl vykstančių bibliotekos reorganizacijos darbų originalas laikinai nėra pasiekiamas, tad darbe analizuojamas Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje saugomas šios knygos mikrofilmas.

Darbe šaltiniai yra cituojami lietuvių kalba, pateikiant magistro darbo autorės vertimą. Siekiant pagrįsti citatų vertimą, greta pateikiami jų perrašai originalo kalba. Teksto ortografija yra adaptuojama šiuolaikiniam skaitytojui. Transkripcijoje rašyba norminta šiais atvejais: [u] ir [v] rašoma pagal tarimą, ilgoji [l] transkribuojama kaip [s], [β] – kaip [sz], [ʒ] – kaip [z], [ʒ̣] – kaip [ž], [ʒ̣] – kaip [ž], [y] rašoma pagal tarimą, nosinių balsių, šaltinyje žymimų skersine šakele ([a], [e], [i], [u]) rašyba norminama ir transkribuojama kaip [a], [e], [i], [u]. Neperteikiami XVI–XVIII a. spausdintiniuose tekstuose įprasti nebūtinieji diakritiniai ženklai (tokie, kaip žodžiuose *Obrázie, pànnà, kilkà, pokàzowàć* ir kt.). Omisijos, santrumpos yra išskleidžiamos laužtiniais skliaustais. Skyryba redaguota nežymiai. Teodosijaus Boroviko stebuklų knygų teksto rinkėjo ir spaustuvininko mėgtas ir tekste dažnai figūruojantis pasvirasis brūkšnelis buvo naudojamas vietoje kablelio, tad perrašant tekstą skyryba atitinkamai pakeista ją priartinant prie aiškesnės šiuolaikiniam skaitytojui.

Kadangi darbe analizuojamose knygose nėra puslapių numeracijos, citatose lapai nurodomi pagal leidinio foliaciją (knygos lankų žymėjimą signatūromis). 1622 m. knygoje tokias signatūras turi tik pirmieji du lapai (pavyzdžiui, A₁, A₂), o tolesni nežymimi. 1629 m. pakartotiniame leidime signatūros žymimos pirmuosiuose trijuose lapuose (pavyzdžiui, B₁, B₂, B₃), o tolesnės signatūros nežymimos. Lapai, originale neturintys signatūros, nurodomi ją įrašant laužtiniuose skliaustuose (pvz. f. [E_{5r}]).

Darbe stengiasi atskleisti ankstyvųjų unitų stebuklų knygų unikalumą XVII a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mergelės Marijos atvaizdų kontekste, aptarti Žirovicų stebuklų publikavimo raidą ir ištirti Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą Lietuvos Didžiosios

Kunigaikštystės visuomenėje. Tačiau, toliau vystant graikų apeigų katalikų stebuklų knygų tyrimus, reikalingi išsamesni stebuklų dokumentavimo raidos tyrimai, konceptualizuojantys unitų Mergelės Marijos kulto vietų sąveikas. Tikimasi, kad šis darbas prisidės prie graikų apeigų katalikų rašytinio paveldo tyrimų.

I. Mergelės Marijos kulto ir stebuklų knygų genezė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

1.1 Mergelės Marijos atvaizdų kulto ištakos

Apžvelgiant Mergelės Marijos kulto ištakas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir įvairias jo formas derėtų atkreipti dėmesį į kelis aspektus. Stebuklingomis laikomų ikonų kultas Rytų Bažnyčioje nėra identiškas šių atvaizdų kultui Vakaruose. Skirtis tarp atvaizdo, jo reprezentuojamos ir (ar) jame glūdinčios dievybės Rytų ir Vakarų krikščionių teologinėje mintyje išryškėja konceptualizuojant ikonų stebuklingumo sampratą ir terminologiją. Terminas ikona (gr. *eikōn* – atvaizdas) įprastai yra vartojamas apibūdinant specifine maniera sukurtus Rytų Bažnyčios paveikslus. Šiuo metu terminas ikona dažniausiai vartojamas kalbant apie tapybos, skulptūros, mozaikos kūrinius ar kita technika padarytus Jėzaus Kristaus, Mergelės Marijos ir šventųjų atvaizdus. Vis dėlto šis ikonos suvokimas, dažniausiai būdingas Vakarų istorikams, nėra tapatus stačiatikiškajai ikonos sampratai. Rytų Bažnyčioje ikona nėra traktuojama kaip naudojant specifinę techniką sukurtas sakraliojo meno kūrinys. Skirtis tarp kitų bažnytinio meno formų ir ikonos yra grindžiama ne jos padarymo būdu, o atvaizdo paskirtimi ir atliekamomis funkcijomis. Ikona – tai atskiras, nepriklausomas kūrinys, individualiai generuojantis reikšmes. Todėl mozaika, sienų tapyba ar freskos nėra laikomos ikonomis, nes tai nėra nepriklausomi kūriniai, o didesnės architektūrinės struktūros dalis (Chomik, 2003, p. 17). Ikonos termino konotacijų skirtis, nors ir nesukelianti didesnių semantinių neatitikimų, atskleidžia skirtingą šių kulto objektų vertinimą Rytų ir Vakarų Bažnyčiose.

Dievo Motinos atvaizdų kultas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo formuojamas tarp Rytų ir Vakarų Bažnyčių vykusių kultūrinių mainų. Mergelės Marijos garbinimo tradicija dabartinėse Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos žemėse turi galias tradicijas. Naujausi Mergelės Marijos kulto genezės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrimai atskleidžia, kad ankstyviausios pamaldumo šventiesiems atvaizdams apraiškos yra fiksuojamos dar XI–XII a. Istoriografijoje vyraujančią nuomonę atkartoja lenkų istorikas, stačiatikių Dievo Motinos ikonų kulto Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrėjas Piotras Chomikas, tvirtinantis, kad XI–XIII a. ikonų kulto tradicija Rusią pasiekusi iš Bizantijos, o vėliau išplitusi Lietuvoje ir Lenkijoje (Chomik, 2003, p. 59–60).

Pamaldumo Mergelei Marijai praktikų įsigalėjimo Katalikų Bažnyčioje procesas ir įvairios jo raiškos formos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra sietinos su specifiniu valstybės geopolitiniu kontekstu. Lietuvai priėmus krikštą, Dievo Motinos kultas pradėjo plisti ir kaip Katalikų bažnytinė tradicija. Aušros Baniulytės plėtotuose Mergelės Marijos atvaizdų kulto ištakų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrimuose yra pažymima, kad viena iš pagrindinių jėgų, dariusių įtaką

Marijos kulto formavimuisi Lietuvos katalikiškoje tradicijoje, buvo kryžiuočių ordinas, Dievo Motiną laikęs savo globėja ir simboliu. Marijos vaizdinio perėmimą iš Prūsijos liudija Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto veikla ir jo bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos funduotų katalikų bažnyčių pavadinimai (Baniulytė, 2002, p. 160–161). Tad Dievo Motinos kulto ištakos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo formuojamos stačiatikių ir katalikų bendruomenių praktikuotų Marijos gerbimo tradicijų, o šių atvaizdų kultą reikėtų apibrėžti kaip fenomeną, egzistavusį „tarp Rytų ir Vakarų“⁵. Švč. Mergelės atvaizdų kulto XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrėja Tojana Račiūnaitė yra pažymėjusi, kad už techninės atvaizdų priklausomybės skirtingoms religinėms tradicijoms glūdi „sudėtinga graikiškojo ir lotyniškojo kultūros pradų sąveika, istorinių peripetijų apipinta nedalumo ir įtemptos tarpusavio priklausomybės raiška“ (Račiūnaitė, 2014, p. 13–14). Manoma, kad stačiatikių Mergelės Marijos kultas veikė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų pamaldumo formas (Baniulytė, 2002, p. 162), o Dievo Motinos atvaizdai turėjo bizantiškosios ikonografijos bruožų (Vitkauskienė, 2001, p. 329). Pažymėtina, kad Lietuvos dailėtyroje yra fiksuojama lygiavertė lotyniškosios tradicijos įtaka bizantiškiems atvaizdams. Irena Vaišvilaitė yra akcentavusi Vakarų dailės įtaką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ikonų fonams, kuriuose dominavusį auksinį foną nuo XVI a. vidurio pakeitė geometriniai ir augaliniai fonai. Lietuvos stačiatikių ikonografijoje išgalėjo iš Vakarų dailės perimti siužetai, sekta ir grafikos kūriniais (Račiūnaitė, 2014, p. 14–15). Vakarų tradicijos įtaka ikonų tapybai reflektuoja lotyniškosios Mergelės Marijos kulto tradicijos sąveikas su bizantiškąja Dievo Motinos ikonografija. Šventieji paveikslai, turėję bizantiškosios ir katalikiškosios ikonografijos bruožų (Vitkauskienė, 2001, p. 335–341), atskleidžia Rytų ir Vakarų Bažnyčių sąlyčio sukurtą unikalią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinę – religinę erdvę.

Taigi Švč. Mergelės Marijos kulto sklaidos ir raiškos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje tyrimuose į Dievo Motinos ir jos atvaizdų kultą yra žiūrima kaip į sudėtingą reiškinių, kuris buvo formuojamas lygiaverčių mainų, vykusių tarp bizantiškosios ir lotyniškosios tradicijų. Józefo Jerzio Kopiečiaus studijoje *Bogorodzica w kulturze polskiej XVI wieku* yra konceptualizuojama skirtis tarp Marijos atvaizdų kulto Rytų ir Vakarų Bažnyčiose. Tikėjimas, kad per šventuosius atvaizdus yra patiriamas galimas Viešpaties veikimas, yra būdingas Rytų Bažnyčiai. Vakaruose toks tarpininkavimas tarp Dievo ir besimeldžiančiojo reikėsi šventųjų relikvijų kulto pavidalu, o Lenkijoje (taip pat ir Lietuvoje), kur nebuvo garsių šventųjų relikvijų, ši pamaldumo raiška persikėlė į atvaizdus (Račiūnaitė, 2014, p. 14). Vis dėlto ši distinkcijos tarp šventųjų atvaizdų

⁵ Birutė Rūta Vitkauskienė, aptardama Marijos kulto formavimąsi, plėtrą bei šio kulto objektus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra pabrėžusi, kad Dievo Motinos atvaizdų kultas Lietuvoje formavosi veikiamas dviejų lygiaverčių tradicijų: Rytų (stačiatikiškosios) ir Vakarų (katalikiškosios) (Vitkauskienė, 2001, p. 329–341). Pamaldumo Marijai nehomogeniškumas egzistuojąs ir dailės kūrinuose. Plačiau apie tai žr. Vitkauskienė, Birutė Rūta, Tarp Rytų ir Vakarų. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas et. al., Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 335–341.

kulto Rytų ir Vakarų Bažnyčiose yra kvestionuotina. Mergelės Marijos paveikslų kultas nebuvo tik Bizantiškai kultūrai būdingas fenomenas. Vakarų krikščionybėje ir šventųjų bei dieviškųjų asmenų atvaizdai, ir jų relikvijos sudarė sudėtingą kulto raiškos sistemą. Atvaizdų ir relikvijų sąveikos ir jų vaidmuo Mergelės Marijos kulto raiškos formose Vakarų ir Rytų Bažnyčiose yra lietuviškoje istoriografijoje konceptualiau nenagrinėta tema, reikalaujanti nuodugnesnių tyrimų.

XVII a. Europoje Mergelės Marijos garbinimas suintensyvėjo. 1638 m. Dievo Motina buvo paskelbta Prancūzijos, 1644 m. – Portugalijos, 1647 m. – Austrijos, 1656 m. – Abiejų Tautų Respublikos globėja (Jakovenko, 2011–2014, p. 807). Šiuolaikinėje Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos istoriografijoje yra diskutuojama dėl Mergelės Marijos kulto plėtros priežastčių. Viena vertus, teigiama, kad išskirtinis dėmesys Dievo Motinai Katalikų Bažnyčioje galėjo būti nulemtas protestantiškosios Reformos, kritikavusios „prietaringą“ atvaizdų garbinimą (Vaišvilaitė, 2005, p. 104). Kita vertus, pamaldumo Mergelei Marijai suintensyvėjimą Lenkijoje ir Lietuvoje taip pat lėmė nestabili valstybės politinė situacija ir socialinė destabilizacija (Jakovenko, 2011–2014, p. 807). XVI a. pabaigoje Lietuvos Brastos mieste priimta bažnytinė unija suformavo naują graikų apeigų katalikų konfesinę bendruomenę, kuri perėmė ir tęsė Švč. Mergelės Marijos kultą, vienijantį Abiejų Tautų Respublikos Stačiatikių ir Katalikų Bažnyčios tikinčiuosius. Aptariant Dievo Motinos kulto ištakas Unitų Bažnyčioje derėtų pabrėžti, kad ši konfesinė bendruomenė, skirtingai nuo stačiatikių ir lotynų apeigų katalikų, turėjusių galias Mergelės Marijos garbinimo tradicijas ir Marijos kulto vietų tinklą, ukrainiečių mokslininkės Natalijos Jakovenko nuomone, turėjo sukurti savąją Dievo Motinos kulto vietų topografiją (Jakovenko, 2011–2014, p. 809). Intensyvi reformuoto bazilijonų ordino, pritaikiusio lotyniškosios potridentinės katalikybės patirtį, tačiau išlaikiusio Rytų vienuolystės praktiką, veikla (Almes, 2024, p. 146), kuria buvo siekiama atversti stačiatikius į katalikybę, tapo pagrindu formuojant Mergelės Marijos kultą Unitų Bažnyčioje.

XVII a. pradžioje Žirovicų vienuolynas, nuo XV a. II pusės garsėjęs kaip svarbi Rytų Bažnyčios Dievo Motinos šventovė, buvo perduotas unitams. Šv. Bazilijaus ordino vienuoliai Žirovicų Dievo Motinos ikonos garbinimo tradiciją inkorporavo į Mergelės Marijos kultą Unitų Bažnyčioje, o ši šventovė tapo vienu pagrindinių graikų apeigų katalikų marijinio pamaldumo centrų.

1.2 Mergelės Marijos stebuklų knygų genezė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Dievo Motinos atvaizdų stebuklus aprašančios knygos, vadinamos *mariales*, Vakarų Europoje yra žinomos nuo XII a. (Račiūnaitė, 2014, p. 162). Ankstyviausios Lenkijos Mergelės Marijos stebuklų knygos yra datuojamos XV a. Pirmasis stebuklų liudijimų ciklas – rankraštinis Čenstakavos Mergelės Marijos atvaizdo stebuklų liudijimas – Lenkijos Karalystėje užfiksuotas 1435

m. (Paknys, 2003, p. 93). Sporadiški stebuklų liudijimų dokumentavimo atvejai Lenkijos Karalystėje aptinkami dar XVI a. Kardinolas Jurgis Radvila rekomendavo fiksuoti stebuklais garsėjusio Mergelės Marijos atvaizdo Čenstakavoje suteiktas malones ir, liudytojams patvirtinus stebuklus, juos surašyti į specialią knygą (Račiūnaitė, 2014, p. 162). XVI a. trečiojo dešimtmečio pradžioje buvo publikuota pirmoji Mergelės Marijos stebuklų knyga, dokumentuojanti Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos atvaizdo stebuklus⁶ (Paknys, 2003, p. 85). Pirmieji išspausdinti hagiografiniai darbai, skirti Mergelės Marijos kultui, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje fiksuojami tik XVII a. pirmajame ketvirtyje. Nuo XVII a. vidurio šis religinės literatūros žanras, tyrėjų vertinimu, jau buvo išplitęs ir Lenkijoje, ir Lietuvoje (Łoś, 2018, p. 118).

Lyginant su Vakarų Europos mariologine literatūra, Dievo Motinos stebuklų knygos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra vėlyvas reiškinys, kurio užuomazgos sietinos su XVII a. trečiuoju dešimtmečiu ir laikytinos ankstyvojo Baroko reiškiniumi. Mergelės Marijos stebuklų knygų atsiradimą galėjo lemti XVI a. antrosios pusės – XVII a. vykusios požiūrio į Marijos kultą transformacijos, skatinusios išskirtinį dėmesį Mergelės Marijos atvaizdams. Nuo XVI a. antrosios pusės pradėjo nykti Viduramžiais populiarus Dangaus Karalienės kultas, tačiau XVII a., istoriografijoje vadinamame „Švenčiausiosios Mergelės Marijos amžiumi“ (Łoś, 2018, p. 114), suklestėjo jėzuitų ir karmelitų ordinų propaguotas pamaldumas Dievo Motinai Mergelei Marijai, tapęs viso katalikiškojo kulto centru (Vaišvilaitė, 2005, p. 125–126).

Isteigus graikų apeigų Katalikų Bažnyčią, Mergelės Marijos ikonų malones dokumentuojančios stebuklų knygos pradėtos fiksuoti ir šioje religinėje bendruomenėje. Istoriografijoje tokios stebuklų knygos netgi laikomos Unitų Bažnyčiai būdingu ir jos išplėtotu religinės literatūros žanru (Chomik, 2004, p. 150). Leidimas išleisti „knygelę apie Žirovicų stebuklus“ buvo suteiktas 1621 m. unitiškojo bazilijonų ordino kapituloje Laurušave (Račiūnaitė, 2022, p. 137). Remiant Žirovicų valdytojui ir graikų apeigų katalikui Jonui Elijui Meleškai, pirmoji unitų stebuklų knyga *Historia abo powieść zgodliwa przez pewne podanie ludzi wiary godnych o obrazie przeczystey Panny Mariey Zyrowickim cudotwornym...*⁷ (liet. *Istorija arba tikras pasakojimas, paremtas patikimais tikinčiųjų liudijimais apie stebuklingą Žirovicų skaisčiausiosios Mergelės Marijos paveikslą...*), parengta bazilijonų ordino vienuolio Teodosijaus Boroviko, 1622 m. buvo išspausdinta Vilniuje, Jėzuitų akademijos spaustuvėje. Tai – ankstyviausia žinoma Lietuvos Didžiojoje

⁶ Anksčiausia žinoma Čenstakavos Mergelės Marijos stebuklų knyga *Historia pulchra et stupendis miraculis reserta imaginis Mariae...*, parengta Petro Risinijaus, buvo išspausdinta Krokuvoje 1523 m. 1568 m. Krokuvoje pasirodė antroji Čenstakavos stebuklų knyga – Mikalojaus iš Vilkoviecko *Historyti o obrazie w Częstochowie Panny Maryey...* (Paknys, 2003, p. 93).

⁷ Toliau darbe vartojamas stebuklų knygos pavadinimo trumpinys *Historia abo powieść zgodliwa...*

Kunigaikštystėje išleista Mergelės Marijos stebuklų knyga⁸, dokumentuojanti prie Dievo Motinos atvaizdo įvykusius stebuklus.

XVII a. pirmojoje pusėje stebuklų dokumentavimas suintensyvėjo ir Stačiatikių Bažnyčioje. Viena ankstyviausių žinomų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių stebuklų knygų – *Paregon cudow świętych obraza Przekzystey Bogarodzice w Monasteru Kupiatyckim* – buvo išspausdinta Kyjive 1635 m. (Chomik, 2004, p. 150). Stačiatikių kulto vietų stebuklų dokumentavimą tęsė 1638 m. paskelbtas Atanasijaus Kalnofojskio veikalas *Teraturgema*, susisteminęs Kyjivo Lauros stebuklus. Ši knyga buvo išspausdinta kartu su Hilarijono Denisovičiaus parengtu darbu *Parergon cudów*, dokumentuojančiu Kupiatyčių vienuolyne įvykusius stebuklus (Łoś, 2018, p. 118). Vis dėlto, Stačiatikių Bažnyčios parengtas Dievo Motinos kulto objektų stebuklų knygas tyrinėjusių autorių nuomone, šios knygos Abiejų Tautų Respublikoje buvo leidžiamos rečiau nei lotynų ir graikų apeigų katalikų stebuklų knygos (Chomik, 2004, p. 150).

⁸ Nustatant, kad Teodosijaus Boroviko stebuklų knyga yra pirmoji Dievo Motinos atvaizdo stebuklus dokumentuojanti stebuklų knyga, parengta ir išleista Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, buvo remtasi Tojanos Račiūnaitės parengtais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų ikonografiniais ir istoriografiniais duomenimis (Račiūnaitė, 2014, p. 457–478).

II. Unitų mariologinė literatūra: XVII a. pradžios stebuklų knygos

2.1 *Historia abo powieść zgodliwa...* (1622): pirmoji unitų stebuklų knyga

1622 m. Jėzuitų Akademijos spaustuvėje Vilniuje buvo išleista Žirovicų Šv. Kryžiaus atradimo cerkvėje esančios Dievo Motinos su kūdikiu ikonos stebuklų knyga *Historia abo powieść zgodliwa...* Pirmąją žinomą spausdintinę unitų Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygą parengė bazilijonų ordino vienuolis Teodosijus Borovikas⁹. Tai – nedidelio formato (*in quarto*) leidinys lenkų kalba su sentencijomis lotynų kalba. Stebuklų knygą sudaro 56 puslapiai (f. A–G4), iš jų – 3 iliustracijų ir sentencijų lenkų bei lotynų kalbomis puslapiai. Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje saugomas Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos egzemplioriaus yra puošniai įrištas¹⁰.

Historia abo powieść zgodliwa... pavadinimas antraštiniame lape yra įrėmintas stačiakampio rėmelio. Kitoje antraštinio lapo pusėje, greta dedikacijos Lenkijos karalienei ir Lietuvos didžiajai kunigaikštieniui Konstancijai Habsburgaitei yra pateikiama Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo herbo graviūra su įrašais „Pietas“ ir „Vive Reg[ina] Constan“ (liet. „Tegyvuoja karalienė Konstancija“). Leidinį puošia iliustracijos su Šventojo Rašto citatomis. Puslapyje f. B_{1v} vaizduojamas Jėzus Kristus, laikantis knygą. Graviūra yra apsupta citatomis iš Šventojo Rašto: „Qui vos audit, me audit“ (liet. „Kas jus girdi, mane girdi“, Lk 10,16), „Si quis Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam Etgnicus & publicanus“ (liet. „O jei nepaklus nei Bažnyčiai, tebūnie jis tau kaip pagonis ir muitininkas“, Mat 18,17), „Ego sum veritas, via et vita“ (liet. „Aš esu tiesa, kelias ir gyvenimas“, Jn 14,6–14), „Quicumq̃ glorificauerit me dicat Dominus glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles“ (liet. „Aš pagerbsiu tuos, kurie mane gerbia, o kurie mane niekina, bus paniekinti“, 1 Sam 2,30). F. C_{1v} pateikiama Žirovicų Dievo Motinos, prie savęs glaudžiančios kūdikėlį Jėzų, graviūra. Iliustracija yra apsupta citatomis iš Šventojo Rašto: „Quia respexit humilitatem ancillae suae, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes“ (liet. „nes jis pažvelgė į nuolankią savo tarnaitę. Štai nuo dabar palaiminta mane vadins visos kartos“, Lk 1,48), „Nigra sum, [sed] formosa“ (liet. „Esu juodbruvė, bet graži“, Gg 1,5), „Dixit Rex Salomon, Pete

⁹ Teodosijus Borovikas – istorikas, bazilijonų ordino vienuolis, Žirovicų igumenas. Kilo iš Minsko bajorijos. Būdamas penkiolikos metų įstojo į kariuomenę, joje tarnaudamas prisijungė prie unitiško Šv. Bazilijaus vienuolių ordino. Buvo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno pamokslininkas, o nuo 1620 m. – abatas. Tuo metu Borovikas buvo Šv. Juozapo Kuncevičiaus gyvenimo ir veiklos liudininku, dalyvavo ordino kapitulose Laurušave (1621) ir Rutoje (1623). Būdamas Naugarduko pamokslininku parašė knygą apie Naugarduko vienuolių broliją, o tapęs Žirovicų vienuolyno vyresnioju parengė ir Laurušavo kapitulos nurodymu 1622 m. išleido stebuklais garsėjusio Žirovicų Dievo Motinos atvaizdo istoriją bei stebuklų registrą. 1637 m. Borovikas tapo Zbaražo igumenu. 1644 m. priėmė į Žirovicus atvykusius Abiejų Tautų Respublikos karalių Vladislovą Vazą ir karalienę Ceciliją Renatą Habsburgaitę. 1651 m. Žirovicuose užėmė vyriausiojo pareigas, mirė 1652 m. kovo 6 d. Žirovicuose (Skruteń, 1936, p. 344).

¹⁰ Vilniaus Akademijos spaustuvėje išspausdintos Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos kietviršiai yra aprausti rusva oda. Viršeliai puošti centriniu įspaudu, imituojančiu rytietiškąs ornamentus, ir pavieniais aklaissiais ornamentiniais įspaudais. Centrinis įspaudas yra apsuptas panašių raštų rėmeliais su kampuose esančiais ornamentiniais plokštelėmis su augalų motyvais. Viršelis buvęs su metaliniais segtuvais, tačiau iš susegimo mechanizmo išlikusios tik priekiniame viršelyje esančios kilpelės.

mater mea; neq enim fas est, ut auertam faciem tuam“ (liet. „Prašyk, mano motina, – tarė jai karalius, – nes aš tavęs neatstumsiu“, 1 Kar 2,22) ir „Dixit Rex Asuerus ad Ether: Quiduis Regina? Quid est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi“ (liet. „Tada karalius jai tarė: „Kas atsitiko, karaliene Estera? Ko tu prašai? Net jeigu tai būtų ir pusė mano karalystės, bus tau suteikta“, Est 5,3).

Struktūros ir turinio aspektais bazilijonų vienuolio Teodosijaus Boroviko sudaryta Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knyga priskirtina Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygų, vadinamųjų *mariales*, tipui. Tokio pobūdžio knygas įprastai sudarydavo dvi dalys: Marijos gyvenimo aprašymas ir jos dėka įvykę stebuklai. XVII–XVIII a. stebuklų knygų turinys tapo sudėtingesnis, jį papildė Marijos paveikslo istorijos aprašymas, oficialūs jo stebuklingumo patvirtinimai (vyskupo aprobat¹¹, kartais – vienuolijos provincijolo leidimas ir kt.), įvykusių stebuklų sąrašas ir pabaigos žodis arba giesmė Marijai (Račiūnaitė, 2014, p. 162). Boroviko parengta stebuklų knyga liudija šias bendrąsias XVII a. Švč. Mergelės Marijos stebuklų dokumentavimo tendencijas. Knygą sudaro dedikacija „Šviesiausiajai Poniai Konstancijai, Dievo malone Lenkijos karalienei, Didžiajai Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Livonijos ir etc. etc. kunigaikštieni“ Konstancijai Habsburgaitei, prakalba „Į malonųjį skaitytoją“, dvi pagrindinės dalys: Žirovicų šventovės ir stebuklingojo atvaizdo istorija bei 1558–1622 m. įvykusių stebuklų liudijimų sąrašas. Žirovicų šventovės ir Švč. Mergelės Marijos ikonai skirta dalis padalyta į penkis skyrius: Žirovicų vietovės aprašymą, stebuklingojo atvaizdo apsireiškimo pasakojimą, medinės cerkvės pastatymo istoriją, gaisro ir jos atstatymo istoriją bei paties stebuklingojo atvaizdo aprašymą. Stebuklų aprašymo dalyje suregistruoti 99 Žirovicų Dievo Motinos ikonos dėka įvykę stebuklai.

2.2 Antrasis *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimas (1629)

1629 m. bazilijonų ordino spaustuvėje Vilniuje buvo išspausdintas antrasis, papildytas Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos leidimas. Tai – *in quarto* formato 126 puslapių leidinys (f. A–Q4), iš jų – 2 iliustracijų puslapiai. Antraštiniame lape nurodyta knygos išleidimo data „roku 1628“ yra klaidinga. Tikslūs leidybos metai nurodyti kolofone: „roku 1629“. Boroviko sudaryta Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knyga buvo viena pirmųjų bazilijonų spaustuvėje Vilniuje išleistų knygų. 1628 m. spaustuvei pradėjus veiklą buvo išleista pirmoji knyga – katekizmas rusėnų kalba

¹¹ Kad stebuklais garsėjantis atvaizdas būtų aprobuotas, stebuklai turėjo būti užfiksuoti specialioje knygoje, o vyskupo sukviesti komisarai, apklausę liudininkus, turėjo patvirtinti jų tikrumą. Įrodžius gerbiama atvaizdo stebuklingumą, vyskupas suteikdavo oficialų patvirtinimą – aprobatą. Klebonas buvo įpareigojamas bažnyčios stebuklų knygose dokumentuoti atvaizdo suteiktas malones (Kamuntavičienė, 2010, p. 110). Tokiu būdu buvo formuojamas vietinis šventųjų atvaizdų kultas. Vaida Kamuntavičienė yra pažymėjusi, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje buvo paplitęs neaprobuotųjų atvaizdų gerbimas.

Mokslas, kaip kiekvienas turi tikėti. 1629 m. pasirodęs Boroviko stebuklų knygos leidimas buvo antroji šioje spaustuvėje išspausdinta knyga. Išleidus šią knygą dėl nežinomų priežasčių spaustuvė nutraukė veiklą. Jos veikla buvo atnaujinta tik 1640 m. (Kažuro, 2017, p. 12).

Antrojo „*Historia abo powieść zgodliwa...*“ leidimo puslapiai nėra numeruoti. Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos antrajame leidime yra pateikiamos dvi graviūros, vaizduojančios Abiejų Tautų Respublikos valdovo herbą (f. A_{1v}) ir Žirovicų Švč. Mergelės Marijos su kūdikėliu Jėzumi Kristumi paveikslą, apipintą augalų ornamentais (f. C_{4r}). Pažymėtinos iliustracijų transformacijos pirmajame ir antrajame Žirovicų ikonos stebuklų knygos leidimuose. Į 1622 m. spaudinį yra įtrauktos trys iliustracijos: valdovo ženklas ir Jėzaus Kristaus bei Švč. Mergelės Marijos su sūnumi vaizdai (pastarieji yra apipinti citatomis iš Šventojo Rašto). Antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime yra perspausdinamas Abiejų Tautų Respublikos valdovo herbas, tačiau jis yra modifikuojamas, neįtraukiami įrašai „pietas“, „Vive reg[ina] Const“. Jėzaus Kristaus, laikančio knygą, raižinys nėra įtraukiamas į 1629 m. stebuklų knygą. Pirmajame ir antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimuose pateikiamos skirtingos Žirovicų Dievo Motinos su kūdikiu paveikslo iliustracijos. Nors ikonos atvaizdavime ryškių skirtumų nebuvo pastebėta, tačiau 1629 m. spaudinyje šis paveikslas yra dekoruojamas augalų ornamentų, pateikiamas prierašas: „Obraz Panny Maryej Zyrowicki wielce cudownych 1628“ (liet. „Didžiai stebuklingas Žirovicų Mergelės Marijos paveikslas 1628“). Šios dvi graviūros buvo specialiai sukurtos Vilniaus bazilijonų ordino spaustuvei (Kažuro, 2019, p. 89).

Vilniaus bazilijonų spaustuvės veiklos tyrėja Ina Kažuro yra pabrėžusi bazilijonų spaustuvės ryšius su Leono Mamoničiaus spaustuve. Glausus bazilijonų bendradarbiavimas su Mamoničiais glūdi dar bazilijonų vienuolyno spaustuvės veiklos pradžioje: tipografinė įranga, naudota spaustuvėje, buvo perimta iš Mamoničiaus spaustuvės (Kažuro et. al., 2024, p. 272). *Historia abo powieść zgodliwa...* (1629) buvo panaudotas tipografinis papuošimas iš Mamoničių spaustuvės. C_{4r} ir Q_{4r} lapuose išspausdinta vinjetė *pynė su šakele centre* buvo panaudota 1614 ir 1616 m. Mamoničių spaustuvėje išspausdintų leidinių antraštiniuose lapuose (Kažuro, 2019, p. 89).

Pirmųjų Žirovicų stebuklų knygų tiražas, kainos, platinimo būdai nėra žinomi. Unitai siekė garsinti savąsias Dievo Motinos kulto vietas¹², todėl manytina, kad Žirovicų stebuklų knygos galėjusios būti Vilniaus bazilijonų bibliotekos dalimi. Ši biblioteka buvo sukaupusi bene gausiausią ir tikslingiausią XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės *marialių* rinkinį, į kurį įėjo

¹² Piotras Chomikas, apžvelgdamas Dievo Motinos malonių dokumentavimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pabrėžia, kad stebuklų knygos buvo fenomenas, charakterizuojantis Unitų Bažnyčią (Chomik, 2004, p. 150). Stebuklų knygų leidyba ir sklaida, tiesa, vėliau, nei unitų darbai, yra fiksuojama ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Stačiatikių Bažnyčioje (stačiatikių stebuklų knygos pavyzdys – 1638 m. Kyjive išleista stebuklų knyga *Paregon cudow swiętych obraza Przeczystey Bogarodzice w Monasteru Kupiatyckim*). Tačiau stačiatikių stebuklų knygose, vadinamomis „skazanij“, malonių dokumentavimo būdas skyrėsi nuo katalikiškųjų *Mariales*. Rytų Bažnyčios ikonologinėje – hagiografinėje literatūroje nebuvo būdinga laikytis chronologinio stebuklų dokumentavimo, stačiatikiai nepraktikavo nuolatinio ir sistemingo stebuklų liudijimų fiksavimo (Łoś, 2018, p. 120–121).

Žirovių, Počajivo, Chelmo unitų globojamų Marijos šventovių stebuklų bei atvaizdų karūnavimo išskilmėms išleistos knygos (Račiūnaitė, 2014, p. 169–170). Tačiau panašu, kad pirmosios Žirovių stebuklų knygos yra reti leidiniai. XVII a. Lietuvos lenkiškų knygų kontroliniame sąraše fiksuojami Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje ir Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge¹³ saugomi egzemplioriai (Ivanovič, 1998, p. 38). Antrojo Žirovių stebuklų knygos leidimo egzemplioriai taip pat yra retenybė. Bibliografijoje fiksuojama vienintelė žinoma mūsų laikus pasiekusi knyga, saugoma Lenkijos nacionalinio muziejaus Čartoriskių bibliotekoje Krokuvoje. Šios knygos mikrofilmas pasiekiamas Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje (Ivanovič, 1998, p. 38).

2.3 Stebuklų knygos kaita: leidybos (grafinis) ir turinio aspektai

Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* 1622 m. ir 1629 m. leidimų grafiniai skirtumai atskleidžia stebuklų publikavimo raidą XVII a. pirmojoje pusėje. Pirmoji unitų stebuklų knyga buvo išspausdinta Vilniaus Akademijos spaustuvėje – pagrindiniame Vilniaus spaudos centre, reprezentavusiame Lietuvos spaudą. Pažymėtina, kad XVII a. pradžioje įvyko kokybinis spaustuvės šuolis, sąlygotas jos perkėlimo iš Lukiškių į naujas patalpas Akademijos teritorijoje (Liškevičienė, 2024, p. 46). Spaustuvę perkėlus į dabartinio Vilniaus universiteto patalpas, buvo atnaujinta spausdinimo įranga, įsigyti nauji šifrai. 1619 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Zigmanto Vazos suteikta speciali privilegija prisidėjo prie katalikiškųjų spaudinių rinkos monopolizavimo ir leido Vilniaus akademijos spaustuvei tapti svarbiausiu poligrafijos ir grafikos centru Vilniaus mieste (Liškevičienė, 2024, p. 48). Pirmosios unitų stebuklų knygos išleidimas Vilniaus akademijos spaustuvėje liudija glaudų jėzuitų ir graikų apeigų katalikų bendradarbiavimą (Kažuro, 2018, p. 29–47). Pirmąjį stebuklų knygos leidimą lyginant su 1629 m. bazilijonų ordino spaustuvėje Vilniuje išleistu antruoju leidimu atkreiptinas dėmesys į stebuklų grafinio pateikimo kaitą. Spausdinamas tekstas yra pateikiamas rėmelyje, atsisakyta stebuklų liudijimų numeracijos. Pažymėtina, kad antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime stebuklų liudijimai yra papildomi trumpomis jų anotacijomis, pateikiamomis lapų paraštėse. Įdėmesnis žvilgsnis į grafinę pirmųjų unitų stebuklų knygų kaitą atskleidžia spaustuvių – Vilniaus akademijos spaustuvės, XVII a. 3-ajame dešimtmetyje laikytos miesto leidybiniu centru ir vos 1628 m. veiklą pradėjusios bazilijonų spaustuvės – turėtos įrangos bei žmogiškųjų kompetencijų skirtumus.

¹³ Piotras Bubnovas, tirdamas Žirovių ikonos atsiradimo pasakojimus ir šventovės bei vienuolyno įsteigimo procesą pažymėjo, kad Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Sankt Peterburge yra saugomas rusėnų kalba parašytas Žirovių Mergelės Marijos stebuklų knygos rankraštis, kuriame dokumentuojami 1580–1619 m. stebuklų liudijimai (Bubnov, 2019, p. 157). Pabrėžtina, kad Teodosijaus Boroviko rankraščio autentiškumas yra kvestionuotinas. Mergelės Marijos ikonų kulto Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrėjas Piotras Chomikas yra nustatęs, kad Sankt Peterburgo bibliotekoje saugomas XVIII a. rankraštis, pateikiantis 1580–1619 m. Žirovių stebuklų ciklą, laikytinas stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* rankraščio fragmento nuorašu (Chomik, 2003, p. 71).

Pirmųjų graikų apeigų katalikų stebuklų knygų leidimai atskleidžia Žirovicų šventovės ir stebuklais garsėjančios Švč. Mergelės Marijos ikonos istorijos bei pateikiamo stebuklų registro teksto kaitą. 1629 m. Teodosijaus Boroviko stebuklų knygoje yra perspausdinama Žirovicų šventovės ir atvaizdo istorija bei 1558–1622 m. įvykusių stebuklų liudijimai. Didžioji dalis stebuklų liudijimų pateikiami neatliekant pakeitimų. Vis dėlto antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime Žirovicų Švč. Mergelės Marijos atvaizdo suteiktų malonių liudijimai buvo redaguoti. Didžioji dauguma šių taisymų – liudijimo datą, jį pateikusio asmens statusą ar jį aprobausius asmenis tikslinančios korekcijos, esmiškai nekeičiančios stebuklų patirties liudijimų turinio (pavyzdžiui, 1622 m. sausio 11 dienos įrašas yra perkeliamas į sausio 8 d.). Stebuklų patirčių liudijimo datavimo analizė suteikia duomenų apie rengiant antrąjį unitų Žirovicų Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygos leidimą atliktą korekcijos procesą. Atidžiau pažvelkime į vieną pirmajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime buvusių klaidų taisymo atvejų – 1620 m. gruodžio pabaigoje užfiksuotų stebuklų patirčių tikslinimą. 1622 m. leidime pateikiant stebuklus buvo įsipynusi klaida: Ašmenos vaiskio ir pilies teisėjo Jono Kirdėjaus¹⁴ pateiktas patirto skorbuto išgydymo liudijimas yra datuojamas 1620 m. gruodžio 26 d. Teodosijaus Boroviko stebuklų knygoje dokumentuojami stebuklai yra pateikiami chronologine tvarka, pradedant ankstyviausiu žinomu Žirovicų Dievo Motinos ikonos suteiktos pagalbos liudijimu. Kirdėjaus išpažinto stebuklo pateikimas po kitu liudijimu, datuojamu gruodžio 28 d., skatina manyti, kad, rengiant knygą leidybai, buvo įsivėlusi klaida. 1629 m. stebuklų knygos leidime šis netikslumas yra koreguojamas: stebuklo išpažinimo data perkeliama į tų metų gruodžio 29 d. Siekiant pateikti chronologiškai tvarkingą stebuklų registrą, yra pakeičiama kito stebuklo data. Valkavisko pilies teisėjo Kristupo Šemioto¹⁵ pateiktas jo pavaldinio išgydymo liudijimas iš gruodžio 28 d. yra perkeliamas į gruodžio 30 d.

Analizuojant Teodosijaus Boroviko stebuklų knygoje pateikiamo stebuklų registro redagavimą buvo aptikta omissijų. Pavyzdžiui, 1614 m. gegužės 29 d. liudijime nėra įtraukiama stebuklą patyrusio asmens pavardė, nurodoma pirmajame stebuklų knygos leidime. Perspausdinant Kristupo Toločkos¹⁶ 1619 m. stebuklo liudijimą pateikėjas yra įvardijamas „Gardino teisėju“ („Krzysztof Tołoczko Sędzia Grodzieński“, f. [F_{3v}]). Pirmajame Boroviko stebuklų knygos leidime pateikiamas tikslesnis titulas: „Kristupas Toločka, Gardino pilies teisėjas“ („P. Krzysztof Tołoczko, Sędzia Grodzki Grodzieński“, f. E_{1r}). 1622 m. leidinyje pateiktas tikslus pareigybių įvardinimas liudija Kristupo Toločkos svarbą ir žinomumą sociokultūriniame lauke XVII a. pirmojoje pusėje,

¹⁴ Jonas Kirdėjus (Jan Kierdej Radziwonowicz), Vilniaus arklidininkas (1630–1641), Ašmenos pavieto vaisks, 1624–1635 ir 1639–1641 m. Ašmenos žemės teismo teisėjas. 1618–1624 m. Jonas Kirdėjus buvo Ašmenos pilies teismo teisėjas (Rachuba, 2004, p. 666).

¹⁵ Tikslėnei Valkavisko pilies teisėjo Kristupo Šemioto identifikacijai reikalingi išsamesni Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto lygmenų tarnautojų tyrimai.

¹⁶ Kristupas Toločka (vedė Magdaleną Rudominaitę), 1617 m. liepos 8 d. – 1623 m. kovo 18 d. – Gardino pilies teisėjas, 1623–1626 m. – pateisėjis, nuo 1626 m. iki 1638 m. birželio 13 d. – Gardino pasiuntinys (Rachuba, 2009, p. 302, 307, 316, 663).

indikuojamą stebuklą knygos sudarytojo Teodosijaus Boroviko. Tikslios pareigybės omisija 1629 m. leidime galimai implikuoja stebuklo patirties pateikėjo pareigybių kaitą: 1623–1626 m. Kristupas Toločka ėjo Gardino pateisėjo pareigas (Rachuba, 2009, p. 307). Tad galima numanyti, kad redaguojant Žirovicų stebuklą knygą ir atsižvelgiant į pareigybės kaitą buvo pasirinkta pateikti lakoniškesnį jos įvardijimą.

Vertėtų atkreipti dėmesį į kitus stebuklus pateikusių asmenų titulų redagavimo atvejus. Valentas Dambrovskis, 1621 m. rugpjūčio 30 d. liudijęs Žirovicų ikonos suteiktą pagalbą panaikinant dvejus metus kėstus galvos skausmus ir jos sukimąsi, 1622 m. knygoje įvardijamas maloninguoju tėvu ir Lukovo klebonu, o 1629 m. leidime nurodomas abstrakčiai – tik kaip kunigas.

Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklą registro redagavimo atvejai parodo bazilijonų ordino vykdytą sistemišką stebuklą dokumentavimo ir publikavimo procesą. Rengiant antrąjį *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimą jo sudarytojas, bazilijonų ordino vienuolis ir Žirovicų igumenas Teodosijus Borovikas siekė ištaisyti pirmajame leidime esančias klaidas. Intencionalus stebuklą liudijimų koregavimas rodo sąmoningą Žirovicų Šv. Kryžiaus Atradimo cerkvėje garbinamos Dievo Motinos ikonos kulto konstravimą pabrėžiant jo nuoseklumą ir akcentuojant tiksliai jį išpažįstančių asmenų pareigybes.

Antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime stebuklą, įvykusių Žirovicų Dievo Motinos ikonos veikimu, sąrašas yra papildomas, į jį įtraukiami nauji stebuklą liudijimai. Analizuojant stebuklą patirčių liudijimų transformacijas buvo aptikti į antrąjį leidimą įtraukti 7 nauji pasakojimai, įvykę 1590–1622 m. Pažymėtina, kad, redaguojant liudijimus, buvo atsisakyta vieno atvejo. Pateikiant stebuklą yra pridedami jo tikrumo patvirtinimai: „[Viso] to neklystantis liudininkas yra Jo Malonybė tų laikų Molčadskio komendantas kunigaikštis Simonas Borza ir daug kitų žinomų ponų bei patikimų žmonių“ (Borowik, 1622, f. [G_{3v}]), todėl liudijimo nebuvo atsisakyta dėl griežtesnės stebuklą legitimumo atrankos. Tikėtina, kad ši korekcija – rengiant stebuklą knygos antrąjį leidimą įsivėlusį klaidą, tačiau, trūkstiant Žirovicų stebuklą knygų leidybos procesą papildančių rankraščių, neįmanu nustatyti tiksliai taisymo priežastis.

Žirovicų šventovės istorijos papildymai atskleidžia stebuklą knygose formuojamą naratyvą, kad Žirovicų sanktuariumas yra graikų ir lotynų apeigų katalikų Marijos kulto vieta. 1629 m. leidime Žirovicų istorija yra praplečiama pridedant per aštuonerius metus nuo šventovės perdavimo bazilijonų ordinui prie akmens, ant kurio apsireiškusi Mergelė Marija, įvykusių stebuklingus kitatikių atsivertimus į katalikybę¹⁷. Šie stebuklai, nefigūruojantys pateikiamame

¹⁷ Pirmajame Žirovicų stebuklą knygos leidime pateikiama antrojo Dievo Motinos ikonos apsireiškimo legenda. Pasakojama, kad, praėjus porai dešimčių metų po cerkvės pastatymo, ji sudegusi. Nors liepsna prarijo visą šventovę, tačiau Mergelės Marijos atvaizdas bei pamaldžių žmonių paaukoti medalikėliai liko nepaliesti. Netrukus po gaisro atvaizdas išnykęs iš šventovės. Praėjus kelioms dienoms netoli gaisravietės žaidę moksleiviai iš tolo pamatė Mergelę, sėdinčią ant akmens prie kalvos. Vaikai tai papasakojo presbiteriams, kurie, nuėję į minėtąją vietą, neberado Mergelės,

liudijimų registre, atskleidžia abejojimo Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklingumu ir (arba) jos apsireiškimo pasekmes. 1613 m., šventovę ir vienuolyną jau perdavus unitams, protestantas Kristupas Olanderis su sutuoktine, rusėnų tikėjimo katalike, lankydamasis Žirovicuose ir būdamas prie akmens, piktžodžiavo prieš Mariją ir jos atvaizdą. Už netikėjimą Dievo Motinos apsireiškimu ir jos ikonos stebuklingumu jis buvo nubaustas: Olanderio ranką apėmė siaubingi skausmai, kuriuos jis savaite kentė. Pripažinęs savo paklydimą, jis pėsčiomis iš Slanimo nuvyko į Žirovicus, ir, atlikęs atgailą, buvo išgydytas. Žirovicų šventovės ir atvaizdo istorijos papildymai suteikia informacijos apie Dievo Motinos ikonos kulto plėtrą unitiškuoju Žirovicų laikotarpiu. Stebuklų knygoje pažymimas Kristupo Olanderio sutuoktinės priklausymas graikų apeigų katalikų bendruomenei ir numanoma įtaka jo konversijai liudija moterų vaidmenį užtikrinant unijos plėtrą. Greta šio liudijimo pateikiamas kitas nubaudimo už piktžodžiavimą atvejis. Tiksliau neįvardinta moteris, išpažįstanti kalvinizmą, atvyko į Žirovicus, ir, regėdama Dievo Motinos ikoną, garsiai nusijuokė, o nuėjusi prie akmens pašaipiai klausė, neįau iš tiesų čia galėjusi apsireikšti Mergelė Marija. Už šias kalbas ji bematant buvo nubausta. Susirinkusiųjų akivaizdoje jos ranka ištino iki pat alkūnės ir ją apėmė baisūs skausmai. Dėl savo užsispyrimo ji nepripažino kaltės ir su didele gėda pasitraukė nuo akmens. Papildant Žirovicų šventovės istoriją įtraukti protestantų, abejojančių Dievo Motinos apsireiškimu ar jos atvaizdo stebuklingumu, nubaudimo pasakojimai atskleidžia platesnį polemikos dėl šventųjų atvaizdų garbinimo ir Dievo Motinos kulto kontekstą. Dominikonų ordino vienuolio Fabijono Birkowskio pamoksle „Apie šventuosius atvaizdus, kaip jie turi būti gerbiami“ yra išryškinama XVI–XVII a. protestantų ir katalikų polemika dėl šventais laikomų atvaizdų kulto: „Kai eretikai mūsų bažnyčiose mato paveikslus, priekaištauja mums už tai ir kalba, esą darome nuodėmę pagal pirmąjį Viešpaties įsakymą, kuris sako, kad jokių drožinių nedarytume, nė jokios panašybės nekeltume prieš akis savo. Bet tie cenzoriai nežino ką kalba.“ (Birkowskis, 1629, p. 33). Protestantai, dieviškųjų asmenų bei šventųjų atvaizdų kultą laikę idololatrija, kritikavo paveikslų garbinimo formas, praktikuojamas katalikų. Boroviko stebuklų knygoje pateikiami pasakojimai apie protestantų nubaudimą už piktžodžiavimą prieš Žirovicų Dievo Motinos atvaizdą bei stebuklų siužetuose fiksuojama ikonos galia atversti *eretikus* į katalikybę implikuoja atvaizdų gerbimo įteisinimą.

Žirovicų stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* redagavimas atskleidžia Unitų Bažnyčios ir bazilijonų ordino vykdytą sistemišką stebuklų dokumentavimo ir publikavimo procesą. Nauji stebuklai, įtraukti į antrąją knygos leidimą ir pabrėžiantys Dievo Motinos ikonos eskaluotas stačiatikių bei protestantų konversijas ir Žirovicų sanktuariumo istorijos redagavimas

tačiau išvydo šviesos apsuptą ikoną. Minima, kad akmenyje, ant kurio apsireiškusi Marija, liko dešinės rankos pirštų atspaudai. Ši vieta, greta Žirovicų šventovės, tapo Marijos kulto vieta. Teodosijus Borovikas liudija, kad tikintieji akmenį skalbė, trynė į miltelius ir iš jų darė gėrimus, kuriuos vartojo kaip vaistą nuo karščio ir kitų negalavimų.

parodo, kaip Mergelės Marijos atvaizdo malonių žinios sklaida buvo pasitelkta siekiant įtvirtinti graikų apeigų katalikų autoritetą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

III. Švč. Mergelės Marijos kulto raiška unitų stebuklų knygoje

Švč. Mergelės Marijos atvaizdų garbinimo praktikos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse fiksuojamos dar XIII a., suintensyvėjo kontrreformacijos epochoje. Protestantiškoji Reforma veikė ne vien Vakarų, bet ir Rytų Bažnyčią, padarydama ją atviresne konfesinei ir kultūrinei katalikų įtakai (Kirkienė, 2024, p. 20). Sudarydama alternatyvą materialumą atmetančiai reformacijai, Katalikų Bažnyčia siekė pasiūlyti žemiškesnį santykį su Dievu. Dieter Stern, tyręs Švč. Mergelės Marijos malonių geografijos kūrimo procesą Unitų Bažnyčioje, religinės patirties rematerializavimą barokinėje katalikybėje sieja su giliai įsišaknijusia tradicine Stačiatikių Bažnyčios kaip „dangaus žemėje“ samprata, kurioje „dieviškumas pasiekiamas per materiją, t. y. per sakramentus ir šventus daiktus“, kuriuos „galima ne tik pamatyti, bet net užuosti, paragauti, pabučiuoti“ (Stern, 2021, p. 2). Norint, kad šventybė patektų į paprastų žmonių kasdienybę, reikėjo sumažinti jos dydį nuo bauginančio kosminio pertekliaus iki žmogiškesnių paprastų sielvartų ir užuojautos jausmų matmenų. Dievo Motina, perkeista į žmogišką tikrosios motinystės įsikūnijimą, tapo kulto objektu, patraukusiu tikinčiųjų mases (Stern, p. 2) ir suvienijusiu skirtingų konfesijų tikinčiuosius. Petras Hiacintas Pruszczas¹⁸, marijinio pamaldumo pakilimo reaktualizavimo ir jos kulto vietų plėtros visoje Abiejų Tautų Respublikoje amžininkas, reflektuoja Dievo Motinos kulto masiškumą XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje:

„Iš tiesų, mūsų Lenkijoje vargiai rastume miestą ar bažnytkaimį, kuris negarsėtų savu stebuklinguoju Švenčiausiosios Mergelės atvaizdu.“ (Pruszc, 1662, p. 142)

„Zaprawdę, w Polsce naszej nie masz Miasta, rzadka Wieś z Kościołem, w którymby się Obraz Panny Najświętszej nie znalazł cudowny.“ (Pruszc, 1662, p. 142)

Švč. Mergelės Marijos atvaizdų kulto masiškas paplitimas Abiejų Tautų Respublikoje yra pabrėžiamas ir ankstyviausios žinomos Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knygos dedikacijoje Lenkijos karalienei ir Lietuvos didžiajai kunigaikštieniui Konstancijai Habsburgaitei¹⁹:

„Toli neieškant, Jo Karališkosios Didenybės Pono mūsų Maloningojo valstybėje jų [stebuklingųjų vietų – V. S.] yra tiek daug, kuriuose iš [Dievo] neaprepiamo gerumo, neribojamo visagališkumo dangiškieji darbai saulėtu skaistumu visoje žemėje išskirtinai šviečia (nes kitus [kraštus] tam laikui apleidžia), ant skaistaus Čenstachavos kalno prie Švenčiausiojo Dievo Motinos paveikslo kokie stebuklai kasdien žmonių paguodai ir Dievo garbei vyksta? Sunku net apsaityti.“ (Borowik, 1622, f. A_{2v})

„A nie chodząc daleko w Państwie I. K. M. Pana N. M. jest ich tak wiele, w których z dobroci nieprzebranej, wszechmocności nieograniczonej, sprawy Boże, nad jasność słoneczna po wszyskiej

¹⁸ Petras Hiacintas Pruščas (1605 – apie 1667) – Krokuvos aprašymo ir kitų religinės tematikos kūrinių autorius. 1662 m. Krokuvėje parengė ir išleido veikalą *Morze łaski Bożej...* (Rožek, 2000–2001, p. 599), kuriame aprašomos stebuklingų Jėzaus Kristaus ir Mergelės Marijos atvaizdų kulto vietos Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

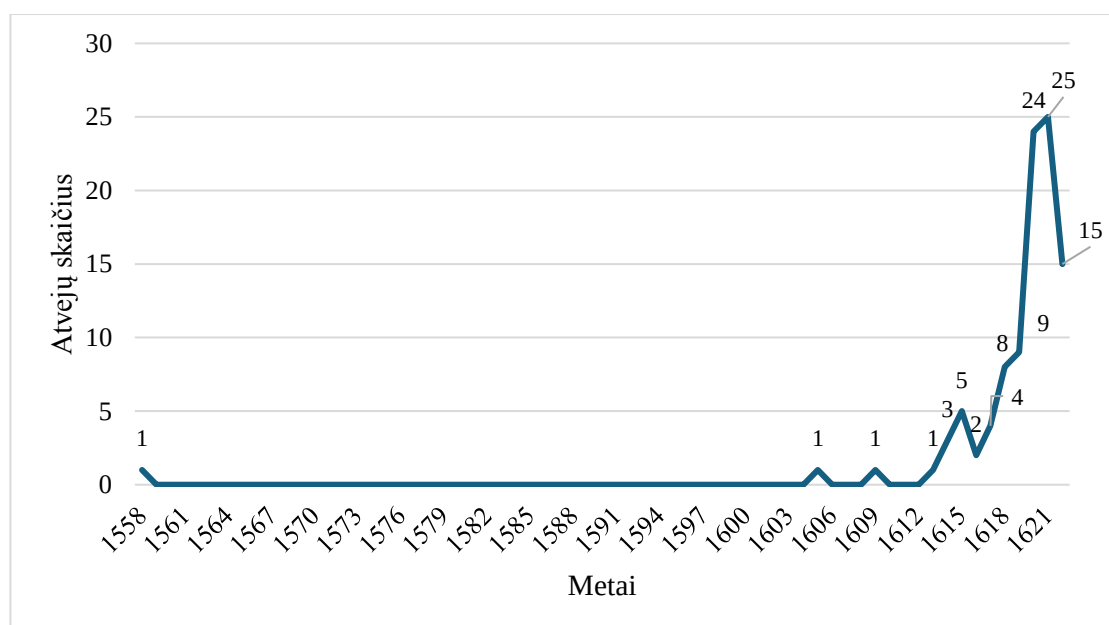
¹⁹ Konstancija Habsburgaitė (1558–1631) – Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė. 1605 m. ištekojo už Abiejų Tautų Respublikos valdovo Zigmanto Vazos. Daugumos didikų buvo priimta nenoriai, darė įtaką Zigmanto Vazos politikai (Wojnowski, 2001–2005).

ziemi świecą Osobliwie (iż inne na ten czas opuszczę), na onej Jasnej górze Częstochowskiej, przy Obrazie przeznacnie świątobliwym Matki Bożej, jakie się cuda co dzień z pociechą ludzką a wielką chwałą Bożą dzieją? Trudno i wypowiedzieć.“ (Borowik, 1622, f. A₂v)

Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto sklaida XVII a. pirmojoje pusėje yra reprezentuojama pirmosiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mergelės Marijos stebuklų knygose. Liudijimų pateikimas juos išdėstant chronologiškai, stebuklų tipologijos simptominiu pagrindu tyrimas bei jų aprašymuose fiksuojama stebuklus patyrusiųjų asmenų kilmė, gyvenamųjų vietų ar stebuklų patyrimo geografija leidžia rekonstruoti unitiško Žirovicų ikonos kulto mastą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

3.1 Stebuklų chronologija: tarpkonfesinės Žirovicų Mergelės Marijos kulto transformacijos

XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mergelės Marijos stebuklų knygoms yra būdinga tam tikra stebuklų klasifikacija. Įprastai liudijimai yra grupuojami simptomatiniu pagrindu, pagal negandų ir negalavimų tipus²⁰, arba chronologiškai, atsižvelgiant į liudijimo apie patirtą stebuklą pateikimo datą (Račiūnaitė, 2017, p. 100). Tokia yra ir pirmosios unitų Žirovicų Mergelės Marijos stebuklų knygos struktūra. Stebuklai yra išdėstyti chronologiniu būdu, pagal liudijimo apie patirtą malonę pateikimo datą. 1622 m. *Historia abo powieść zgodliwa...* stebuklų registrą sudaro 99 numeruoti stebuklai, datuojami 1558–1622 m.:

²⁰ Stebuklų grupavimo simptomatiniu pagrindu pavyzdys – 1686 m. Gardino studentiškosios Mergelės Marijos atvaizdo stebuklų knyga, kurioje stebuklai yra klasifikuojami tipologiniu pagrindu – „pagal ligas“. Žvelgiant iš šiuolaikinės medicinos perspektyvos, ligų grupavimas (stebuklų knygoje pateikiami prikėlimo iš mirusiųjų, „paralyžių, nuomarių, kaltūnų, vandenligių...“, „podagrų, kaulų lūžių, auglių, dizenterijų, žado netekimo“ išgydymo bei „regėjimo sugrąžinimo, įvairių ligų, galvos skausmų, kojų ir rankų pagydymų“ skyriai) yra sunkiai paaiškinamas. Toks grupavimas galimai buvo grįstas prasmine ligos geneze (Račiūnaitė, 2017, 100–101 p.).

Rengiant Žirovicų stebuklų knygas informacija apie įvykusius stebuklus buvo surinkta remiantis oraline stebuklų liudijimo tradicija ir naudojantis bažnyčios knygomis, kuriose vienuoliai fiksuodavo ikonos suteiktas malones. Tokių šaltinių egzistavimas suponuojamas abejose Žirovicų stebuklų knygose pateikiamų malonių aprašymų. Liudijimuose atskleidžiama, kad žinią apie suteiktą malonę buvo įprasta pranešti žodžiu, dalyvaujant pamaldose ir patirtą stebuklą išpažįstant vienuoliams, arba raštu, patirtą malonę aprašant šventovės knygose. Galima numanyti, kad Žirovicų cerkvės knygose galėjo būti užfiksuota daugiau liudijimų iš stačiatikiškojo šventovės etapo. Vis dėlto stebuklų knygose pateikiami malonių aprašymai skatina suabejoti ankstesnių žinių apie stebuklus inkorporavimo galimybe. Pirmajame leidime pateikti liudijimai pažymi, kad ankstyviausieji stebuklai, patirti XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmajame dešimtmetyje, Bažnyčios vyresnybei buvo išpažinti vėliau, Žirovicus jau administruojant bazilijonų ordinui. Stebuklų aprašymų, pateiktų stačiatikiškuoju šventovės etapu, trūkumas gali būti paaiškintas stačiatikių ir katalikų stebuklų knygų skirtumais. Walentynos Łoś Počajivo stebuklų knygos tyrimai atskleidžia, Rytų Bažnyčios stebuklų aprašymuose dominavo stebuklų mistiškumas, o katalikiškose stebuklų knygose stebuklai buvo kruopščiai dokumentuojami, ištiriamas liudijimų ir liudininkų patikimumas. Aprobuojant stebuklus malonių aprašymams siekta suteikti legitimumo, kuris buvo aktualus formuojant apologetinę stebuklo funkciją. Tuo tarpu stačiatikiškoji stebuklų dokumentavimo tradicija rėmėsi žodine sklaida, nereikalavo chronologijos fiksavimo, o nuolatiniai liudijimai buvo retai saugojami rašytine forma (Łoś, 2018, p. 120–121). Todėl žinios apie ankstyviausius Žirovicų stebuklus, datuojamus 1558 ir 1609 m., yra užrašomos tik 1618 m., vienuolyną valdant bazilijonų ordinui. Nors galima spekuliuoti, kad rankraštinėse bažnyčios knygose galėjo būti užfiksuoti ir ankstesni stebuklai, tačiau šie liudijimai nepateko į pirmąsias unitų stebuklų knygas.

XVII a. pradžioje žymiai suintensyvėjo stebuklų, siejamų su Žirovicų Dievo Motinos ikonos veikimu, liudijimų pateikimas. Nors 1605 ir 1609 m. buvo fiksuoti tik du Mergelės Marijos suteiktos malonės liudijimai, tačiau nuo 1613 m. pastebimas reikšmingas stebuklų dokumentavimo pagausėjimas²¹. Stebuklų dokumentavimo suintensyvėjimas yra laikytinas šventovės tapsmo unitiškuoju kulto centru rezultatu. 1613 m. Žirovicų valdytojo Jono Elijo Meleškos, Juozapato Kuncevičiaus dėka priėmusiam Bažnyčios uniją (Černius, 2015, p. 381), valia cerkvė ir vienuolynas buvo perduoti graikų apeigų katalikų metropolito Juozapo Benjamino Rutskio valdžiai (Mironowicz, 2021, p. 388). Žirovicų šventovės konfesinės transformacijos yra fiksuojamos ankstyvosiose unitų

²¹ Nuo 1613 m. stebuklai yra fiksuojami kasmet, o jų liudijimų skaičius išauga. 1614 m. priskiriami 3 atvejai, 1615 – 5, o XVII a. trečiojo dešimtmečio pradžioje per metus fiksuojama apie dvidešimt įvykusių stebuklų (1620 m. – 24 stebuklai, 1621 m. – 25 stebuklai).

stebuklų knygose. To meto įvykių liudininkas, bazilijonas Teodosijus Borovikas knygos prakalboje rašo:

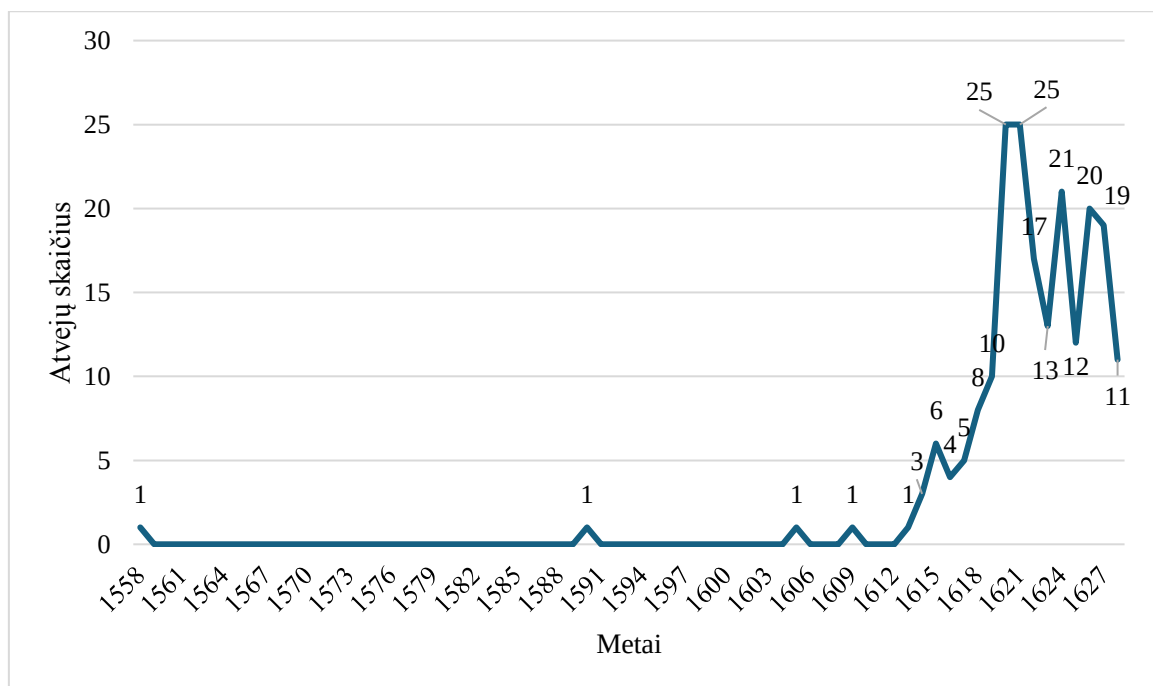
„O kadangi mums, vienuoliams, mažiausiesiems Dievo Bažnyčios tarnams, ta vieta [Žirovicai] neseniai, praėjusiais metais, **tai yra 1613 metų pabaigoje** [Paryškinta mano – V. S.], maloningojo dauggalio pono Jono Meleškos, tuo metu dar Brastos kašteliono²², ir dauggalės jo sutuoktinės, ponios Onos Fursaitės aukščiausiuoju pavedimu ir uoliu rūpesčiu mūsų valdžiai ir administravimui buvo atiduota, turėjome apie ypatingąsias Dievo dovanas ir Jo Nekaltosios Motinos malonių pagausinimą visiems paskelbti.“ (Borowik, 1622, f. [A4r] – [A4v]).

„A nam zaśię Zakonnikom namniejszym sługom Cerkwi Bożej, iż się to miejsce nie dawno lat przeszłych, to jest aż na końcu Roku 1613., zaprzeczeniem najwyższego i za pilnym staraniem Wielmożnego Jego Mości Pana Jana Meleszka, Kasztelana w on czas jeszcze Brzeskieg[o], i Wielmożnej Paniej Małżonki je[go] Jej M[o]ści Anny Fursowny, w zawiadywanie i władzę dostało: mieliśmy sobie za osobliwe przymnozenie laski Bożej i Przeczystej Matki jego dać o wszystkim sprawę.“ (Borowik, 1622, f. [A4r] – [A4v]).

1613 m. buvo lūžiniai Unitų Bažnyčios istorijoje. Išmirus Brastos sinode dalyvavusiems dvasininkams, į Unitų Bažnyčią atėjo nauja karta, reprezentuojama Juozapo Benjamino Rutskio ir Juozapato Kuncevičiaus, laikytina potridentiniais dvasininkais, graikų apeigų katalikų Bažnyčioje įgyvendinusiiais Tridento bažnytinio susirinkimo nutarimus bei rūpinęsi sielovada, dvasininkijos ugdymu. Nors Švč. Trejybės kongregacijos bazilijonų ordino vienuolijos regulą Romos popiežius patvirtino 1617 m., kongregacijos centre Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyne 1613 m. jau buvo 60 vienuolių (Černius, 2015, p. 377–378). Žirovicų vienuolynas tapo vienu iš centrų, sudariusių naujai įkurto ordino branduolį. Stebuklų pateikimo strategija ankstyvosiose unitų stebuklų knygose implikuoja šventovės ir Žirovicų ikonos kulto tapsmą Vakarų Bažnyčios tradicijos dalimi. Viena stebuklų dokumentavimo suintensyvėjimo XVII a. antrajame dešimtmetyje priežasčių galėjo būti bazilijonų ordino skirtas dėmesys Žirovicų šventovės materialiam gerbūviui. Prie Žirovicų kaip unitų Mergelės Marijos kulto centro įvaizdžio įtvirtinimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nenuginčijamai prisidėjo šventojo kankinio Juozapato Kuncevičiaus veikla. Bazilijonų ordiną Žirovicuose rėmė konvertitas Jonas Meleška, Lietuvos kancleris Leonas Sapiega bei Dominykas Soltanas, Žirovicų įkūrėjų giminės, XV a. Lietuvoje propagavusios Bažnyčių unijos idėją, atstovas (Černius, 2015, p. 381), o užsitikrinus ir vietos aukštuomenės paramą, buvo baigta statyti šventovė, įsigyta naujų, puošnių liturginių drabužių bei indų. Lietuvos kancleris Leonas Sapiega vienuolynui padovanojo žemių ir keletą kaimų. Juozapatas Kuncevičius prie šventovės įrengė pastatą, kuriame apgyvendinti bazilijonų ordino vienuoliai patarnaudavo piligrimams, atvykusiems į Žirovicus (Krečun, 2023, p. 54) ir užtikrindavo šios ikonos kulto sklaidą.

²² Jonas (Ivanas, Janas) Elėjus Meleška (gimė apie 1552 m., 1579 m. vedė Oną (Aną, Hanną) Fursaitę), Mstislavlio kaštelionas, nuo 1615 m. – Smolensko kaštelionas (Rachuba, 2020, p. 96).

Antrasis Žirovicų stebuklų knygos leidimas tęsia šio sanktuariumo tapsmo graikų apeigų katalikų kulto vieta proceso raišką stebuklų chronologijoje. Stebuklų registras yra praplečiamas 96 stebuklais, datuojamais 1622–1628 m.

2 pav. Stebuklų liudijimų chronologinis išsidėstymas „*Historia abo powieść zgodliwa...*“ antrajame leidime (1629)

Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* antrajame leidime Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto ankstyvosios apraiškos yra nukeliamos į katalikiškojo šventovės istorijos etapo pradžią 1613 m. (Mironowicz, 2022, p. 290). Teodosijaus Boroviko stebuklų knygos leidimų stebuklų chronologijos analizė verčia suabejoti šiuo teiginiu. 1622 ir 1629 m. leidimuose pirmasis stebuklas datuojamas tais pačiais, 1558 m. Pažymėtina, kad antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime yra įtraukiamas dar vienas stebuklas, priskirtinas stačiatikiškam Žirovicų etapui ir datuojamas 1590 m. Ankstyvųjų Žirovicų stebuklų, datuojamų XVII a. pirmuoju dešimtmečiu ir priskirtinų stačiatikiškajam šventovės etapui, pateikimo metai sutampa su Bažnyčios atsiskyrimu nuo Kyjivo metropolijos (Jakovenko, 2011–2014, p. 810). Vertėtų atkreipti dėmesį, kad XVI a. antrojoje pusėje, dar iki bažnytinės Unijos priėmimo, fiksuoti vos du stebuklai – 1558 ir 1590 m. Trūkstant patikimų duomenų, galima tik spekuliuoti dėl šių datų (ne)reišmingumo stebuklų chronologijai ir Žirovicų kaip katalikų Mergelės Marijos kulto vietos įvaizdžio konstravimui.

Stebuklų dokumentavimo chronologija ir jos kaita antrajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime konstruoja šios šventovės ir stebuklingojo Žirovicų Mergelės Marijos atvaizdo kulto tapsmo unitų religine praktika procesą. 1590–1620 m. pateiktų Dievo Motinos malonės liudijimų įtraukimas į 1629 m. knygą parodo sistemingą bazilijonų ordino vienuolių vykdytą stebuklų

dokumentavimą. Trūkstant rankraštinų *Historia abo powieść zgodliwa...* publikavimo ir redagavimo šaltinių, galima suponuoti, kad, rengiant Žirovicų Dievo Motinos stebuklų knygą spaudai, veikalo rengėjai privalėjo vykdyti atranką, kurios metu tam tikri stebuklai, fiksuoti cerkvės knygose, galėjo būti neįtraukti į galutinę stebuklų registro formą. Tačiau stebuklų grupavimas chronologiniu pagrindu ir šios strategijos išryškinamas malonių pagausėjimas unitišku Žirovicų laikotarpiu leidžia manyti, kad stebuklų publikavimas atliko propagandinę funkciją.

3.2 Ligų ir negalavimų tipologija ankstyvosiose unitų stebuklų knygose

Ankstyvosiose unitų stebuklų knygose Mergelės Marijos malonių liudijimai yra aprašomi pagal nekintančią, dar Viduramžiais nusistovėjusią formą. Stebuklo aprašymą sudaro 1) stebuklo ir (arba) jo pateikimo data 2) malonę patyrusio asmens vardas, pavardė, luominė priklausomybė (pareigos) ir gyvenamoji vieta; 3) Negandos ar ligos eigos aprašymas; 4) Pasiuokojimas arba kenčiančio žmogaus paaukojimas stebuklais garsėjančiam atvaizdui, įžado už suteiktą ar suteiksimą malonę atsidėkoti viena ar kita forma davimas; 5) Stebuklo įvykimas, kai, veikiant antgamtinėms jėgoms, yra išpildoma kenčiančiojo malda. Į šią dalį įtraukiama padėka už suteiktą malonę ir žinios apie įvykusį stebuklą sklaida (Račiūnaitė, 2017, p. 104). Mergelės Marijos stebuklų tyrimuose jos atvaizdų suteiktos malonės yra skirstomos į vienam asmeniui suteiktus „mikro lygmens“ stebuklus, reikalaujančius asmeninio pasišventimo, ir į didžiuosius, „makro lygmens“ stebuklus, veikiančius politiniame – istoriniame lauke (Stern, 2021, p. 5). Ankstyvosiose Žirovicų stebuklų knygose dominuoja pirmojo tipo „asmeninio prašymo“ stebuklai, magistro darbe klasifikuojami atsižvelgiant į negandų tipus: ligų, negalavimų išgydymus (*Mater remedii*), apsaugą nuo apsėdimų, demonų išvarymą (*salus infirmorum*) ir paramą asmeninėse krizėse ar negandose (*Mater auxiliatrix*). Žirovicų stebuklų knygose dominuoja ligų ir negalavimų išgydymo stebuklai²³.

Stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimuose yra dokumentuojami stebuklai, pateikti tikinčiųjų, priklausiusių skirtingoms konfesinėms bendruomenėms. Stebuklų aprašymuose fiksuojami malonę patyrusio asmens kilmės bei statuso duomenys leidžia teigti, kad Žirovicų Dievo Motinos ikona buvo gerbiama stačiatikių, katalikų ir unitų. Liudijimus apie patirtus stebuklus pateikė vienuoliai ir dvasininkai katalikai²⁴. Žemaičių seniūno, Vilniaus vaivados, Lietuvos

²³ Stebuklų registruose yra pateikiami malonių, nesusijusių su ligomis, liudijimai, tačiau šie atvejai sudaro mažumą stebuklų tipologijoje. 1622 m. Žirovicų stebuklų knygos leidime yra fiksuojamas vienas apsaugos gresiant mirties bausmei, skęstančiosios išgelbėjimo atvejai bei du apsaugos karo žygiuose ir apkerėjimo burtais panaikinimo atvejai. Antrajame stebuklų knygos leidime greta minėtųjų stebuklu įtraukiami pagalbos paklydus ir apsaugos nuo gaisro liudijimai.

²⁴ 1621 m. gruodžio 9 d. pranciškonų ordino vienuolis Liudvikas Stžempinskis pateikė Lietuvos maršalienės Onos Scholastikos Chodkevičienės tarnaitėi suteiktos Žirovicų Dievo Motinos ikonos malonės liudijimą. 1625 m. kovo „die vitima“ Kosavos klebonas Vaitiekus Olševskis pripažino jam įvykusį stebuklą. 1626 m. Šarogrodo bažnyčios kunigas Jonas Grabina paliudijo jam įvykusį stebuklą.

didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalavijininko, Alytaus, Lieponių ir Valkininkų seniūno Mikalojaus Kristupo Chaleckio, karaliaus dvariono, Lietuvos didžiojo vėliavininko Mikalojaus Sapiegos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės rotmistro, pulkininko, didžiojo vėliavininko Samuelio Paco ir kitų žinomų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros ir politikos veikėjų stebuklų liudijimai parodo, kad Žirovicų Dievo Motinos ikona buvo svarbus lotynų apeigų katalikų religinis artefaktas. Galima numanyti, kad didžioji dalis stebuklus pateikusių asmenų buvę stačiatikiai ir unitai. Stebuklų liudijimai, aprašantys prie Žirovicų ikonos įvykusias „schizmoje esančių asmenų“ konversijas, pabrėžia Žirovicų ikonos galią atversti stačiatikius į (graikų apeigų) katalikų tikėjimą. Lyginant pirmąjį ir antrąjį „Historia abo powieść zgodliwa...“ leidimus, išryškėja tam tikros stebuklų metu įvykusių konversijų tendencijos. Tokiuose liudijimuose stebuklų patirtis funkcionuoja kaip ne vien sveikata, bet ir tikėjimą permainanti malonė. Konversijų stebukluose pažymima, kad asmens išpažįstamos negandos ar negalavimai buvo patirti jai ar jam dar esant schizmatikui ar schizmatikei ir „išpažįstant erezijas“, implikuojama, kad viso to šaltinis esąs konfesinis paklydimas. Eretikui ar asmeniui, esančiam schizmoje, kreipusis į Žirovicų ikoną, patiriama malonė ne vien išgydo fizinius negalavimus. Žirovicų Mergelės Marijos atvaizdas perkeičia žmogaus sielą ir atverčia jį į katalikų tikėjimą. Vertėtų įdėmiau pažvelgti į 1623 m. gegužės 30 d. pateiktą liudijimą:

„[...] kilnioji jos malonybė Kotryna Chmieliauskaitė, Jono Pociejaus, Brastos pateisėjo²⁵, sutuoktinė, vykdydama Dievui duotą pažadą atvyko į Žirovicus, balsu kunigui pripažino [jai įvykusį stebuklą] ir, didesnio tikėjimo vardan, visa tai savo ranka [šventovės] knygoje užrašė. 1605 metais, dar būdama schizmatike, ji būdama nėščia susirgo sunkia karštine, septynias savaites lovoje pragulėjo, atmintį ir protą prarado bei kelias dienas savyje vaikelio nejautė. Tokioje būklėje pažvelgusi į priešais kabėjusį Dievo Motinos paveikslą, [Kotryna Chmieliauskaitė] prisiminė keistą [ir] didį panelės Vainaitės [Wojnianka] išgydymą, [įvykusį] Žirovicuose, apie kurį anksčiau buvo daug girdėjusi ir iškart didele atgaila degančia širdimi Dangaus Karalienei, visų krikščionių globėjai, save jos globai pavedė ir paaukojo, tarytum šalia savęs Ją matydama tarė: „Pasigailėk manęs, švenčiausioji Mergele; suteik tavo Sūnaus ir mano Viešpačio malonę, idant, tavo užtarimu [ir] didesnei tavo šlovei, atgaučiau protą ir sveikatą ir būčiau išlaisvinta nuo tų sunkių skausmų. O aš pažadu iškart atvyki prie tavo šv[entojo] atvaizdo Žirovicuose ir atsižadėti nepadorios schizmos bei atsisakyti aukso, sidabro, perlų, bei visų [puošnių] apdarų ir šokių.“ O kai ji prilietė švenčiausiosios Mergelės atvaizdą, atrodė, kad Dievo Motina tiesia jai ranką, žadėdama greitai išgydyti. Kažin koku stebuklingu būdu ji iš karto pajuto didžiulį palengvėjimą ir turėjo išlaisvintą [nuo ligos] galvą, o, greitai atgavusi sveikatą, įvykdė duotuosius įžadus ir, didelei Dievo, Šv. Trejybės vieno, garbei, juos ligi šiolei išlaikė.“ (Borowik, 1629, f. L_{2r}–L_{2v}).

„[...] szlachetna jej mość pani Katharzyna z Chmieliowa Janowa Pocieliowa podsędkowa Brzeska przyjachawszy z obietnicy Panu Bogu uczynionej do Zyrowicz ustnie przed kapłany wyznała, a dla

²⁵ Minimas Jonas Pociėjus (mirė 1630 m.), Lietuvos Brastos žemės raštininkas, nuo 1617 m. liepos 7 d. ėjo Lietuvos Brastos žemės pateisėjo pareigas (Rachuba, 2020, p. 142).

większej wiary wszystko po dostatku ręką swą w xięgi wypisała. Iż w roku 1605, będąc jeszcze Schismatyczką i brzemienna chodząc, w ciężką gorączkę wpadła, w której przez sied[e]m niedziel leżąc pamięci i rozumu od chodziła i dziećiecia w sobie przez kilka dni nie czuła. W tym jakoś spojrzny na Obraz Matki Bożej przed sobą wiszący i w spomniała sobie na dziwnie wielkie panny Wojnianki w Zyrowiczach zleczenie, o której przedtym wiele słyszała i zaraz gorącym sercem z wielą skruchą iela sie tejże Krolowej Niebieskiej Orędownicze wszystkiego chrześcianstwa polecać i ofiarować i jakoby ją przytomną sobie widziała w te słowa rozmawiać. [Z]miluj się nademną Panno Przenaświętsza; zjednajmi u Syna twego a Boga mego tę łaskę, abych za przyczyna twoją rozum zupełny i zdrowie otrzymała, i od tych ciężkich bolow wolną została, dla większej chwały twojej. A ja zaraz stawić się przed Obrazem twoim ś. w Zyrowiczach obiecuję i od tad schizmy sprosnej wyrzekam się i odstępuję złota srebra i pereł klasę na sie nigdy nie będę i wszelakich strojow i tańcow poniecham. Aże to wszystko za pomoca Boska spełnie rękę na to daje. A gdy rękę ku obrazowi Naświętszej Panny ściagała, zdalo się wyraznie widzieć jakoby też Matka Boża swą rękę jej podawała, obiecując pewnej prędkie z leczenie, jakoż dziwna rzecz że potym zaraz wielką folgę w chorobie swej uczuła i głowę wolną miała, i prędko do pierwszego zdrowia przyszedszy szluby swe spełniła, i aż dotad nienaruszone zachowywa na cześć Bogu w Troycy ś. jedynemu.“ (Borowik, 1629, f. L_{2r}–L_{2v}).

Kotrynos Chmieliauskaitės konversijos į katalikybę pasakojimas atskleidžia, kad XVII a. pradžioje egzistavo žodinė tradicija, perdavusi žinią apie stebuklus, įvykusius prie Žirovicų Dievo Motinos ikonos. Vertėtą atkreipti dėmesį ir į tai, kad žodinė Žirovicų stebuklų perdavimo tradicija, reflektuojama Boroviko stebuklų knygu, yra atliekama moterų. Chmieliauskaitės pateiktame stebukle minimos malonės, suteiktos panelei Vainaitėi, nurodo į stebuklų knygoje fiksuojamą ankstyviausią šio atvaizdo įvykdytą stebuklą, datuojamą 1558 m. Regina Vainaitė Žirovicų Dievo Motinos veikimu buvo prikelta iš mirusiųjų ir mainais už patirtą malonę pasižadėjusi tapti vienuole, išlikti skaisčia ir tarnauti Mergelei Marijai. Pateikiamame stebukle laikomasi 1558 m. stebukle figūruojančių mainų formos: meldžiant dieviškosios pagalbos yra pasižadama atsisakyti pasaulietiškujų malonumų. Tad stačiatikių atvertimo į katalikybę stebuklai liudija pamaldumo Žirovicų ikonai praktikas stačiatikių bendruomenėse.

Trečiojo luomo atstovų konfesinė priklausomybė stebuklų knygoje nėra tiksliau eksplikuojama, todėl trūksta patikimesnių duomenų nustatyti tikslesnę religinę tapatybę. Vis dėlto kilmingų asmenų pateikti liudijimai ir katalikų dvasininkų aprobatos implikuoja, kad Žirovicų ikonos kulto branduolį sudarė katalikai, o „schizmatikų“ atvertimo stebuklai liudija šio Dievo Motinos atvaizdo gerbimo svarbą stačiatikių bendruomenėse.

Aptariant Žirovicų stebuklų tipologiją vertėtą žvilgtelėti į kūniškųjų negandų ir negalių sampratą krikščioniškoje tradicijoje. Vakarų Europos kultūroje dar Antikos laikais buvo eksplikuojamas dorovės ir sveikatos ryšys. Viduramžių bei Ankstyvųjų Naujųjų laikų žmogus perėmė ligos – Dievo siųstos bausmės – sampratą. Tad vienintelis būdas įveikti ligą, suvokiamą kaip moralinės žmogaus kaltės pasekmę, buvo religinis asmens apsivalymas (Stahlmann, 1998, p. 159–

160). Pažymėtina, kad aptariamam laikotarpiui vyravo ne vien Senojo Testamento „ligos – atpildo už nuodėmingą gyvenimą“ suvokimo modelis (Vanja, 1998, p. 166). Stebuklingi ligų ir negalių pagydymai yra krikščioniškas tikinčiųjų gelbėjimo archetipas. Šios globos formos motyvas, dominuojantis stebuklų knygoje, yra kildinamas iš Naujojo Testamento. Kristaus įvykdyti stebuklai (raupsuotųjų, paralyžiuotųjų, epileptikų, sergančiųjų vandenlige ar isterija, luošių, regėjimo, klausos, kalbos negalias turinčių asmenų išgydymai) praplėtė ligos ontologijos sampratą ir atliko Dievo atėjimo žemėn tikslo parodymo funkciją (Račiūnaitė, 2017, p. 117–118). Stebuklingi Jėzaus atlikti išgydymai perkeitė ligos prasmės suvokimą. Stebuklai ne vien bylojo Dievo šlovę, jais buvo steigiama asmens fizinio būvio (ligos ir sveikatos) priklausymo nuo jo išganymo samprata (Vanja, p. 166). Todėl krikščioniškoje kultūroje vienuolių ir dvasininkų pareiga buvo rūpintis tikinčiųjų sielomis ir kūnais (*cura animae et cura corporis*), o gydymas tapo religinių praktikų dalimi (Račiūnaitė, 2017, p. 118).

Malonės ir išganymo ryšys yra akcentuojamas ir Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knygoje. Prakalboje, skirtoje skaitytojui, aptariant knygos reikalingumą ir reikšmę tikintiesiems yra rašoma:

„[...] pasmerkiame visus vienintelės Kristaus mylimosios šventosios Bažnyčios priešininkus, idant jie, net su žvakėmis viduryje baltos dienos visose šventovėse ir eretiškuose atskalūnų susirinkimuose jo [Dievo malonės ženklo – V. S.] ieškodami niekada nerastų. Kadangi tai yra ne paskutinis Dievo Bažnyčios (garbė stebuklams) ženklas ir privilegija, o ne išgalvoti stebuklai visagalybėje Aukščiausiojo vyksta: ką pats Dievo sūnus leidžia, [...] teikiasi, iš kur (kad čia nedaug apie tai tikslingai priminsiu) jų šventieji kūnai arba jų spindesys ir stebuklingieji atvaizdai ten persikėlė kaip į ypatingai mylimas vietas, kur dabar parodo tikrąjį susirinkimą ir spindi didžiaisiais Dievo Bažnyčios stebuklais.“ (Borowik, 1622, f. [A_{4v}]).

„[...] pohanbiając wszytkich ogulem przeciwnikow Jedynej oblubienice Chrystusowej Cerkwi świętej: ktorzy by też z swiecami śród białego dnia wswych zborzyskach i schadtach Heretyckich abo odszczepienskich tego szukali, nigdy nie najda. Ponieważ ten jest miedzy inszymi nie pośledniejszy znak i przywilej Cerkwi Bożej (gloria miraculorum) w ktorej się tylko chwalebne raki a niezmyślone cuda wszechmocnościami najwyższego dzieją: co jej sam syn Boży pozwolić raczył [...], skąd (iż się tu nieco o tym nieodrzeczy przypomni) One święte Ciała, abo świętości ich, i Obrazy cudowne tam się przeniosły, jako na osobliwe wlubione miejsca, gdzie teraz na pokazanie prawdziwego zebrania, i Cerkwi Bożej Cudami wielkimi jaśniejają.“ (Borowik, 1622, f. [A_{4v}]).

Stebuklingosios ikonos veikimo laukas yra apribojamas konfesijos. Žirovicų stebuklų knygos pratarmėje apibrėžiami Dievo Motinos malonės recipientai – tikintieji, išpažįstantys „tikrąjį, vyresniesiems paklūstantį, tvarkingai valdomą ir esantį šventojoje vienybėje graikų katalikų tikėjimą“. Įvardijant konfesines bendruomenes, kurių nariai nepatenka į stebuklo veikimo lauką, stebuklų knygoje yra apibrėžiama, kokie asmenys galėję patirti stebuklus. Pateikiama citata

atskleidžia, kad „eretikai“ ir „schizmatikai“ buvo traktuojami „nuodėmingais“, dieviškosios malonės nevertais asmenimis. Tokiu būdu sanktuariumas konstruojamas kaip lotynų ir graikų apeigų katalikų kulto vieta.

XVII a. pirmosios pusės unitų stebuklų knygos pasižymi tam tikra stilistine stebuklų aprašymų specifika. Ankstyvuosiuose Žirovių Dievo Motinos ikonos suteiktų malonių liudijimuose (1558–1613 m.) figūruoja Mergelės Marijos apsireiškimo ar pasirodymo sapne motyvas. Stebuklų registre fiksuojamame pirmajame šiai ikonai priskirtame malonės aprašyme, kuris yra datuojamas 1558 m., pasakojama:

[P]o rytinių pamaldų serganti panelė paprašė, kad būtų uždaryta cerkvėje, kur, būdama viena, savo akimis pamatė iš altoriaus (kur tuo metu stebuklingasis Atvaizdas vis dar stovėjo) išeinančią labai gražią Panelę [ir] jos link einančią, kuri [josios] paklausė, ar norėtų išsilaisvinti iš tos ligos ir būti pavestąja. Į tai serganti panelė atsakė: „trokštu ir noriu“. Tada paėmė jos rankas, ištiesindama galūnes ir jas pakeldama tarė: „Štai [tu esi] sveika, bet žiūrėk, idant dėkinga už tokią malonę būtum ir mergystėje iki pat mirties gyventum“. Tai pasakiusi išnyko.“ (Borowik, 1622, f. [C₃r])

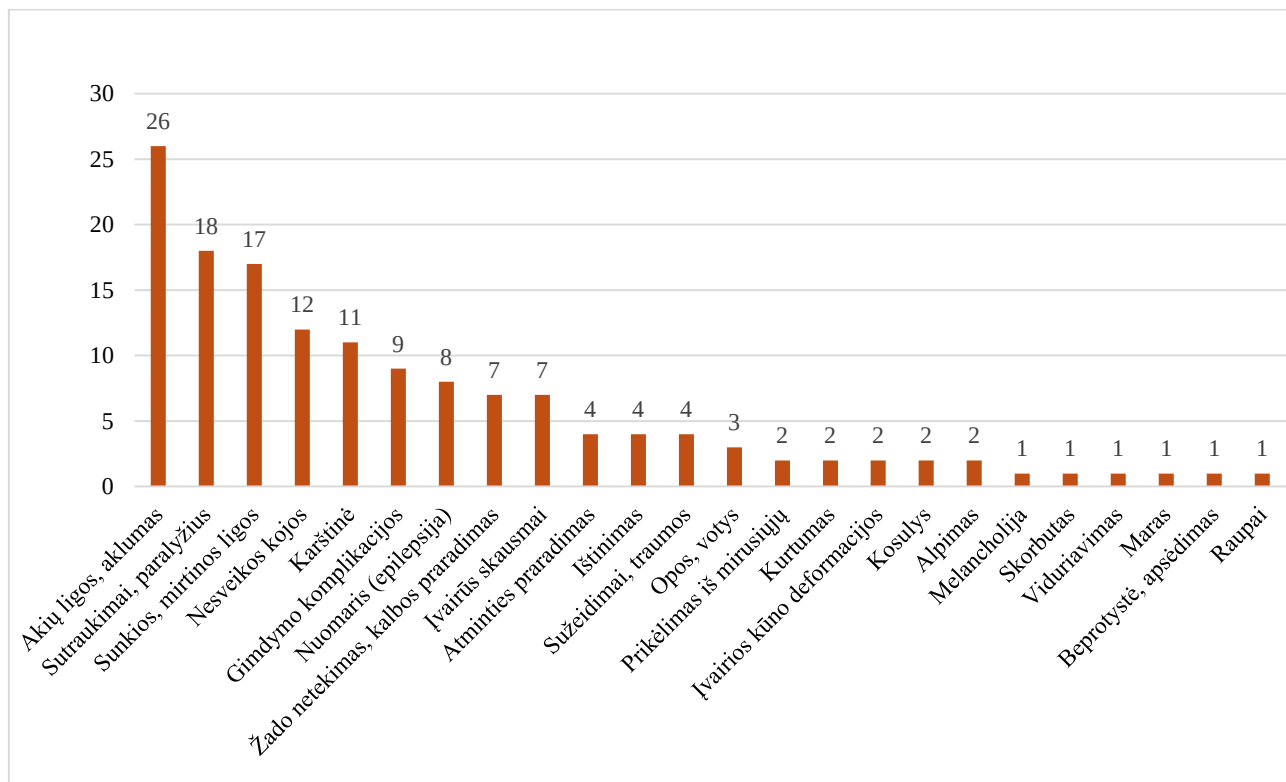
„[P]o naboženstwie rannym prosiła chora Panna, aby w Cerkwi zamkniona była, gdzie będąc sama jedna; obaczyła na oko z Oltarza wychodzącą barzo śliczną Pannę (gdzie na on czas jescie Obraz cudowny stawał) do siebie prosto idącą i aby się niebała upominającą; a jeśliby chciała bydz wolną od tej choroby i zleczoną pytającą. Ktoiej odpowiedziała chora Panna: pragnę i chcę wzięła ją tedy ręce, a wyprostywając członki, i podnosząc rzekła. Otożes zdrową, ale patrz żebyś wdzięczną takowej łaski była i w panienstwie aż do śmierci żyła: to wyrzekszy zniknęła.“ (Borowik, 1622, f. [C₃r])

1629 m. stebuklų knygos leidime Dievo Motinos skatinimo vykti į Žirovicus aktai įgyja įvairias formas: apsireiškimo sapne, kenčiančiojo ar kenčiančiosios namuose kabėjusio Marijos atvaizdo pavidalu ar tiesioginiu prabilimu į tikintįjį. Kitas stebuklų aprašymuose atsikartojantis motyvas – Jėzaus Kristaus, veiksmingiausiojo gydytojo, vaizdinys. Liudijimuose pabrėžiamas medicinos nepatikimumas, pabrėžiamas poreikis ieškant pagalbos atsigręžti į dieviškąsias jėgas.

Didžioji dalis ankstyvosiose Žirovių stebuklų knygoose figūruojančių ligų: akių ligų, aklumo, kurtumo, žado praradimo (negebėjimo kalbėti), galūnių susukimų, paralyžiaus, nuomario (epilepsijos), silpnaprotystės, apsėdimų, yra minimos ir Naujajame Testamente. Naujaisiais laikais ligų diapazonas išsiplėtė, tačiau jų dvasinis priežastingumas išliko²⁶. Stebuklų tipologijos ankstyvosiose Žirovių stebuklų knygoose simptomatikos aspektu suteikia informacijos medicinos istorijos tyrimams, atskleidžia stebuklus patyrusiųjų asmenų socialinę padėtį bei leidžia rekonstruoti Mergelės Marijos gerbimo religines praktikas XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Žirovių

²⁶ Bavarijos stebuklų knygų tyrėjas Davidas Branchas Moody pabrėžia, kad stebuklingo pasveikimo teologijoje liga turėjo simbolinę reikšmę. Ji buvo traktuojama kaip neatgailaujančios, nusidėjusios ar net piktų dvasių apsėstos sielos analogija. Mergelė Marija yra traktuojama kaip vaistas, o fizinis pasveikimo aktas prilyginamas dvasiniam apsivalymui (Račiūnaitė, 2017, p. 118–119).

stebuklų knygose yra aprašomi regėjimo, kalbos ir klausos sugrąžinimo, karštinės, raupų, maro ir kitų užkrečiamų ligų išgydymo stebuklai, nuomario, gimdymo komplikacijų ir naujagimių negalavimų, paralyžiaus, galūnių nevaldymo ir kūno deformacijų panaikinimų, pagalbos kenčiant įvairius skausmus ir kitų negalavimų liudijimai.

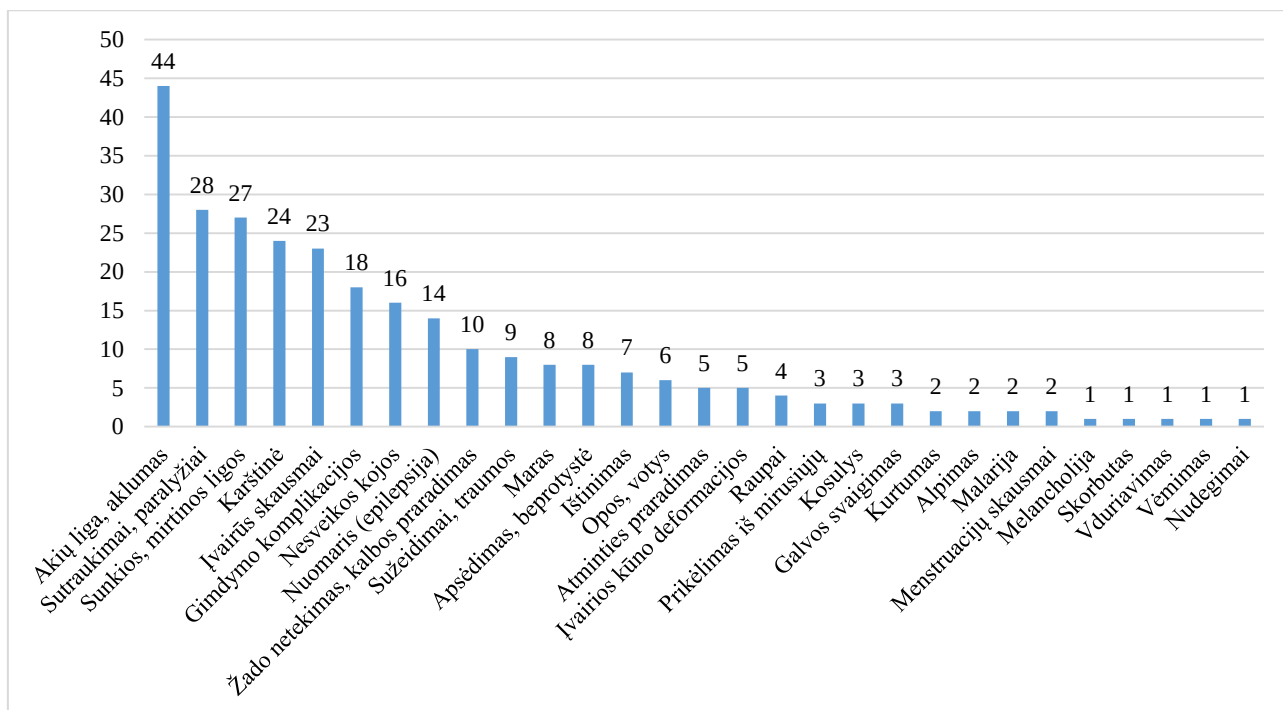

3 pav. „*Historia abo powieść zgodliwa...*“ minimos ligos ir jų atvejų skaičius (1622)²⁷

Kadangi stebuklų knygose dominuoja įvairių ligų išgydymų liudijimai, siekiant susidaryti Boroviko užfiksuotų stebuklų patirčių korpuse dominuojančių įvykių vaizdą vertėtų apžvelgti liudijimuose minimas išgydytas negalias. Interpretuojant šiuos duomenis buvo išgrynintos 5 stebuklų liudijimuose dominuojančios negalavimų grupės: 1) Fizinės negalios; 2) Infekcinės ligos ir nuomaris; 3) Motinos ir naujagimių ligos; 4) mobilumo negalios; 5) įvairūs (vienetiniai), tiksliau nspecifikuoti negalavimai²⁸. 1629 m. publikuotame antrajame Žirovicų stebuklų knygos leidime įtraukti nauji stebuklų aprašymai praplėtė ligų diapazoną:

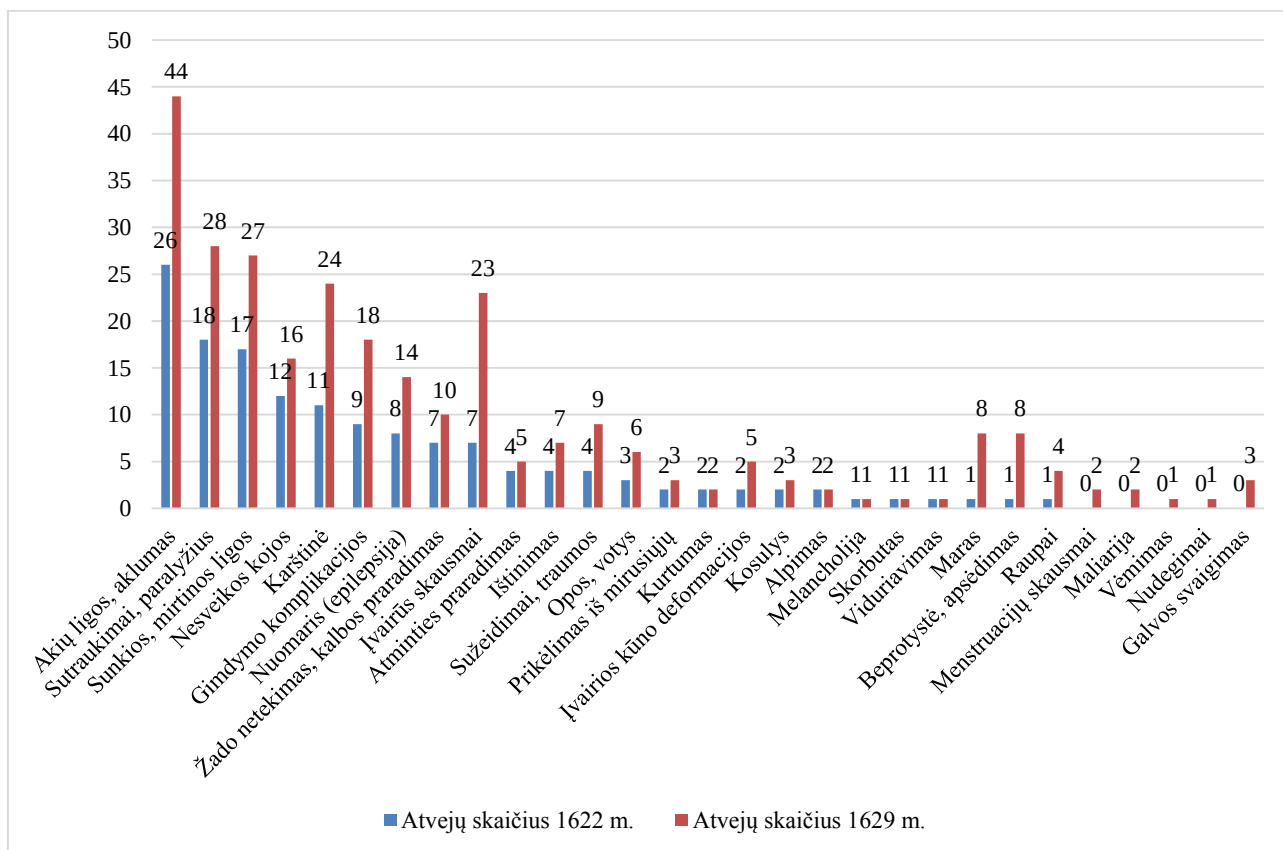
²⁷ Pateikiamose diagramose reprezentuojami Žirovicų stebuklų simptomatinės tipologijos duomenys nekoreliuoja su stebuklų skaičiumi. Viena stebuklo aprašyme neretai yra minimos kelios ligos. Pavyzdžiui, Minsko kaštelionienė ponija Sofija Zienovičaitė Sluščynienė sirgo karštine, kentė galvos sukimąsi ir jos akys buvo aptekusios votimis (Borowik, 1629, f. [O_{2v}]). Pažymėtina, kad kai kurios diagramose pateikiamos ligos galėjo pasireikšti kaip kitų negalavimų šalutiniai reiškiniai.

²⁸ Žirovicų stebuklų aprašymuose dominuojančios ligos plačiau aptartos straipsnyje „Teodosijaus Borowiko stebuklų knyga „*Historia abo powieść zgodliwa...*“ – unitiškas Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų pasakojimas“ (Stukaitė, 2024, p. 31–43).

4 pav. „Historia abo powieść zgodliwa...“ minimos ligos ir jų atvejų skaičius (1629)

Antrasis Žirovių Dievo Motinos ikonos stebuklų knygos leidimas stebuklų tipologiją papildė užkrečiamosiomis ligomis: maru, maliarija, bei nudėgimais. Moterų ligų spektrą praplečia registre fiksuojami menstruacinių skausmų palengvinimo ir panaikinimo liudijimai.

5 pav. Stebuklų tipologijos kaita ankstyvosiose Žirovių unitų stebuklų knygose

Ankstyvosiose Žirovicų stebuklų knygoje gausiausią negalavimų grupę sudaro fizinės negalios. Žirovicų ikonos globos aprašymuose dominuoja neregystės bei akių ligų išgydymo liudijimai. Šio stebuklingo atvaizdo garsėjimas akių ligų ir neregystės išgydymo malonėmis akcentuojamas Žirovicų šventovės istorijai skirtoje stebuklų knygos dalyje: „Tegul niekas nesipiktina ir pernelyg nesistebi, kad toks neprabangus Dievo Motinos atvaizdėlis tokiais garsiais stebuklais apsireiškia; kadangi Dievas taip nori, kurio rankoje didžiausias purvas, seilėmis suvilgytas, tampa puikiais vaistais, pagydančiais nereginius akis“ (Borowik, 1622, f. C_{1r}). 1622 m. *Historia abo powieść zgodliwa...* stebuklų registre fiksuojami 26 malonių, suteiktų neregiam ir sergantiesiems akių ligomis atvejai, o antrajame stebuklų knygos leidime šis skaičius išauga kone dvigubai (44 atvejai). Šio tipo negalavimų gausą liudijimuose galėjo lemti jų parankumas plėtojant Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultą. Aklumo išgydymo aprašymuose dominuoja atvaizdo išvydimo topas. 1622 m. Žirovicų stebuklų knygoje 1619 m. liepos mėnesio 11 d. stebuklo aprašyme liudijama:

„Kilnioji ponia Eufrozina Zielenskaitė iš Mazovijos Melniko pavieto, Kristupo Kamiensko žmona, prieš dvejus metus buvo taip apakusi, kad visai nieko nematė. Dėl to ji dažnai kreipėsi į švenčiausiąją Mergele Mariją ir, Lenkijoje aplankiusi įvairias šventas vietas, iš stebuklingųjų ir slaptųjų Dievo dangiškųjų sodų jokios pagalbos nesulaukė. [...] Vieną naktį regėjime, [patirtą] sapne, [ji] gražios ir garbingos Panelės, rankose laikiusios žvakę, buvo patikinta ir perspėta nedelsiant vykti ten, kur einą visi žmonės: apie tai ji sužinosianti pakeliui. O kai ji, noriai susiruošusi kelionėn, atvyko į Gardiną, pradėjo jaustis geriau ir šiek tiek matyti (ten būdama išgirdo apie Žirovicus, apie kuriuos anksčiau nieko nežinojo), [ir], pažinusi Dievo geradarybes, ji nuskubėjo į šventąją vietą. Būdama vos tik per mylią nuo Žirovicų, atgavo nepriekaištingą regėjimą [ir] nuskubėjo už tai p[onui] Dievui ir švenčiausiai Mergelei padėkoti.“ (Borowik, 1622, f. E_{1v})

„Szlachetna pani Euphrozyna Zielenska Krzysztophowa Komieńska z Mazowsza, z powiatu Mielnickiego (jako ona powiadała) przez dwie lećie tak barzo na oczy upadła była, że nic zgoła nie widziała, o czym acz często wzywała przyczyny Przebłogosławionej Dziewice Mariej, i różne święte miejsca, ku temu końcowi w Polsce nawiedzała, pomocy jednak żadnej dla dziwnych i skrytych sadow Boskich nie otrzymała [...]. Abowiem jedniej nocy przez widzenie we śnie od ślicznej i poważnej jakiejś Panny, mającej w ręku święce zapalona, upewniona i upomniona była, aby tam zaraz obrzekszy się jachala, gdzie inszy ludzie idą: o czym się prawie w drodze dowiesz. A gdy ochotnie wybrawszy się do Grodna przychodziła, poczęła się lepniej mieć, i trochę widzieć (tam że się o tych Zyrowiczach/ o których przed tym nic nie słyszała, dowiedziała) w czym uznawając dobrodziejstwo Boże, znaczne sobie pokazane, tym ochotniey śpieszyła się do tego miejsca S. A będąc już w mili tylko od Zyrowicz, wzrok doskonały otrzymała, za co P. Bogu i Przenaświetszej Pannie dziękując pospieszyła się.“ (Borowik, 1622, f. E_{1v})

Eufrozinijos Zielenskaitės Kamienskienės patirto stebuklo liudijimas demonstruoja Žirovicų ikonos kulto raišką unitų stebuklų knygoje. Regėjimo atgavimo prisiartinus prie šventovės liudijimai konstruoja fizinį santykį su Mergele Marija. Buvimas „stebuklo erdvėje“ tampa reikalavimu, idant kenčiantis asmuo būtų išgydytas. Nuvykimo į Žirovicus ir pasišventimo ikonai siekiant malonių

liudijimai suteikia informacijos apie piligrimystės į šią šventovę gyvumą XVII a. pradžioje. Stebuklai, liudijantys aklumo bei akių ligų išgijimus, atskleidžia fizinio buvimo Dievo Motinos kulto vietoje svarbą.

Infekcinės ligos (karštinė, maras, raupai ir kt.) bei nuomaris sudaro žymią liudijimų grupę. Naujųjų laikų stebuklų knygoose dominavo psichikos ir nervų ligos, simbolizavusios piktuųjų jėgų invaziją į žmogaus kūną (Račiūnaitė, 2017, p. 118). Epilepsija, silpnaprotystė, apsidėimai buvo suvokiamos kaip fizinė sielos nuodėmingumo raiška. Todėl, siekdamas pasveikti, sergantis asmuo turėjęs apsivalyti: atlikti atgailą, pasišvęsti Mergelei Marijai ir atlikti piligriminę kelionę į šventąją vietą. Žirovicų stebuklų tipologija atskleidžia, kad psichinės ligos bei „nuodėmingumo negalavimams“ priskirtina epilepsija sudaro žymią negalių grupę. 1622 m. Žirovicų stebuklų knygos leidime fiksuojami 8 epilepsijos liudijimai, 1629 m. – 14. Reikšmingas silpnaprotystės, apsidėimų išgydymų liudijimų pagausėjimas (pirmajame leidime fiksuojamas vienas atvejis, o 1629 m. leidime šių liudijimų skaičius išauga iki 8) sugestijuoja ligų, simbolizavusių piktuųjų jėgų įsitvirtinimą žmogaus kūne, svarbą įtvirtinant Žirovicų Mergelės Marijos gerbimo praktikas Unitų Bažnyčioje.

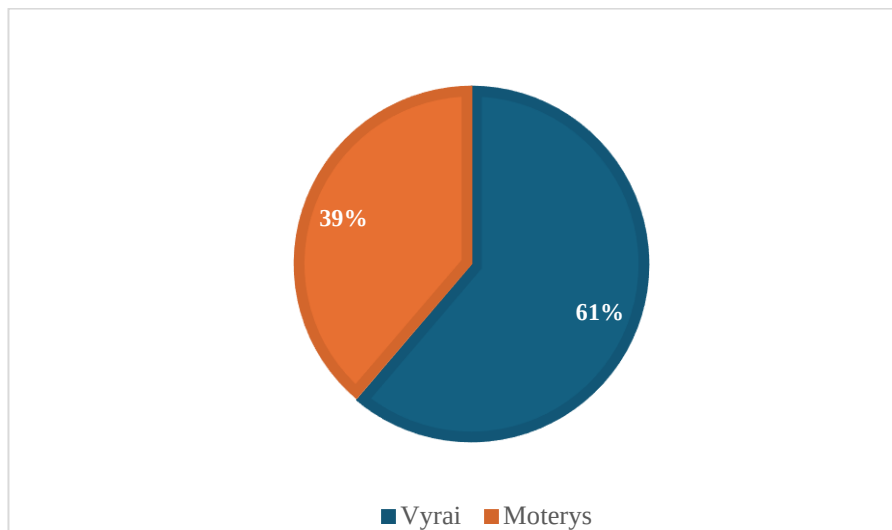
Gimdymo komplikacijų ir naujagimių ligų stebuklingo pagydymo istorijos sudaro sąlyginai nedidelę stebuklų tipologijos dalį: pirmajame leidime fiksuojami 9 atvejai, antrajame – 18. Stebuklai, liudijantys Dievo Motinos pagalbą gimdymo metu, naujagimių ir motinų globą, pabrėžia žmogiškąją Mergelės Marijos matmenį. Ji – ir dangiškoji figūra, ir Dievo motina, atjaučianti moteris ir vaikus. 1629 m. Žirovicų stebuklų knygoje „moteriškų“ ligų spektras yra praplečiamas. Aprašomuose stebukluose fiksuojama Dievo Motinos ikonos suteikta pagalba kenčiant menstruacijų skausmus. Gimdymo ir moterų negalavimų stebuklai atskleidžia, kad Mergelės Marijos kultas buvo fenomenas, praktikuotas ir vyrų, ir moterų. Stebuklų liudijimai leidžia susidaryti vaizdą apie gimdymo realijas XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje.

Ankstyvosiose unitų Mergelės Marijos stebuklų knygoose aprašomų stebuklų tipologija atskleidžia, kaip per dieviškosios malonės atvejų aprašymus Žirovicų šventovė buvo konstruojama kaip svarbi kulto vieta, vienijanti skirtingų konfesijų tikinčiuosius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Stebuklų patirčių liudijimuose ši vieta yra aktualizuojama kaip unitiškoji šventvietė, į kurią siekdami dangiškosios pagalbos atvyksta tikintieji iš visos Abiejų Tautų Respublikos žemių. Stebuklų liudijimuose yra fiksuojama nežemiškosios pagalbos patirties sklaidos svarba. Dokumentuojant stebuklą yra akcentuojama, kad apie Mergelės Marijos suteiktas malones yra privalu paliudyti, pažymimas žinių apie malonę šaltinis. Į Žirovicus atvykę tikintieji apie patirtą malonę pranešdavę vienuoliams, pamaldų metu įvykusį stebuklą skelbdavę susirinkusių žmonių miniai ir, esant galimybei, visa tai paliudydavę raštu šventovės knygoje. Šios praktikos svarbą liudija stebuklų aprašymuose atsikartojantys žodžiai: „visa tai amžinam [stebuklo] atminimui [šventovės]

knygose užrašė“ („co wszystko na wieczną pamiątkę w Xięgi napisano“), „ir pagal paprotį [visa tai] didelei žmonių miniai pripažino“ („i według zwyczaju przed wielą ludźmi wyznał“). Ankstyvosiose unitų stebuklų knygose fiksuojama tradicija balsu ir raštu skleisti žinią apie Žirovicų Dievo Motinos ikonos įvykdytus stebuklus atskleidžia Mergelės Marijos kulto Unitų Bažnyčioje formavimosi procesą.

3.3 Socialinė stebuklų aprėptis: malones patyrę asmenys

Žirovicų Dievo Motinos ikonos malonių aprašymai leidžia rekonstruoti šio Mergelės Marijos atvaizdo kulto paplitimą skirtinguose visuomenės sluoksniuose. Iš viso abiejose analizuojamose knygose užfiksuoti 209 stebuklus patyrę asmenys. Iš jų – 128 vyrai ir 81 moteris. Stebuklus patyrusių vyrų skaičiaus dominavimas Žirovicų stebuklų knygose atitinka XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stebuklų tendencijas (Paknys, 2003, p. 87).

6 pav. Stebuklus patyrę vyrai ir moterys ankstyvosiose Žirovicų stebuklų knygose

Stebuklų knygose įrašytus asmenų, patyrusių malones, vardus ir pavardes lydi priedėliai, nurodantys asmens statusą, jo užimtas pareigas ar profesiją. Pagal vardo priedėlius galima spręsti apie tai, kokių socialinių grupių atstovai patyrė stebuklus bei nustatyti Žirovicų Dievo Motinos kulto paplitimą skirtinguose visuomenės sluoksniuose ir grupėse. Atliekant stebuklų liudijimus pateikusių asmenų vardų priedėlių analizę remtasi Agniaus Urbanavičiaus pateikta vardų priedėlių klasifikacija (Urbanavičius, 2009, p. 537–565). Asmenys skirstyti pagal kilmę, statusą (pareigybę), socialinę grupę ir profesiją, jei tokie duomenys pateikiami šaltinyje. Ši informacija pateikiama lentelėje darbo priede.

Priklausymą bajorų luomui rodo ir privilegijuotą statusą visuomenėje indikuoja asmens apibūdinimai „kilmingas ponas“ (lenk. *szlachetny pan*) ir „šviesusis dauggalis jo malonybė ponas“

(lenk. *jaśnie wielmożny jego mość pan*). Išanalizavus 1622 ir 1629 m. Žirovicų Mergelės Marijos ikonos stebuklų knygas identifiкуoti 148 kilmingi asmenys. Taigi, iš malones patyrusiųjų asmenų net 70 proc. priklausė bajorų luomui. Žirovicų Dievo Motinos ikona buvo gerbiama įtakingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminių: kunigaikščių Radvilų²⁹, kunigaikščių Sapiegų³⁰, grafų Tiškevičių³¹, grafų Pacų³² ir kitų giminių atstovų. Vienas aktyviausių Žirovicų Dievo Motinos kulto propaguotojų buvo Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada Jonas Karolis Chodkevičius. 1620 m. lankydamasis Žirovicuose jis išpažino įvykusį stebuklą (Borowik, 1622, f. E_{2r}). Tojanos Račiūnaitės Jono Karolio Chodkevičiaus santykio su šventaisiais atvaizdais ir jų kulto vietomis tyrime pažymima, kad viena priežasčių, lėmusių Žirovicų pasirinkimą išreiškiant pamaldumą Mergelei Marijai, buvo Lietuvos didžiojo etmono palankumas Bažnytinės unijos projektui (Račiūnaitė, 2022, p. 139). Chodkevičiaus stebuklo aprašymas, įtrauktas į abi Žirovicų stebuklų knygas, atskleidžia šios ikonos kulto paplitimą Rytų ir Vakarų Bažnyčių sąjungą remiančioje bajorijoje.

Stebuklų liudijimus yra pateikę ir kiti šios giminės atstovai. 1625 m., globojant šiai ikonai, Trakų vaivada Aleksandras Chodkevičius patyrė „daug malonių“ (Borowik, 1629, f. [M_{4v}]), o 1626 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininko, būsimo Trakų ir Vilniaus kašteliono bei Vilniaus vaivados Kristupo Chodkevičiaus³³ sutuoktinė Elžbieta, atvykusi į Žirovicus, atsidėkodama už „išgydytą sunkią ligą“ paaukojo votą (Borowik, 1629, f. O_{1v}–O_{2r}).

Stebuklus patyrė ne tik valstybės lygmens dignitoriai, bet ir pavietų pareigūnai: maršalai, pakamariai, teisėjai, seniūnai ir jų šeimų nariai. Pavyzdžiui,

„Tų pačių [1619] metų gegužės mėnesio 14 dieną kilmingojo jo malonybės Kauno maršalo p. Aleksandro Masalskio sutuoktinė Apolonija Jasinskytė pasižadėjimą Žirovicų pamaldose apsilankyti įvykdė [ir] nuo stipraus ir dažno karščiavimo, kurį nemažą laiką kentė, iš karto laisva tapo. [Visa] tai raštu dėl didesnio parodymo mums paliko ir savo pažadą ištesėjo.“ (Borowik, 1622, f. [D_{4v}])

„Tegoż roku, miešiąca maja 14. dnia. Zacie urodzonego Jego Mości P. Alexandra Masalskiego Marszalka Kowienskiego małzonka na imie Polonia Jańska obietnicą do Zyrowicz na nabożeństwo

²⁹ Jonas Albertas (Albrechtas) Radvila 1622 m. lankydamasis Žirovicuose išpažino įvykusį stebuklą.

³⁰ Karaliaus rūmininkas, Lietuvos didysis vėliavininkas Mikalojus Sapiega 1621 m. lankydamasis Žirovicuose paliudijo įvykusį Stebuklą. Stebuklus išpažino ir kiti Sapiegų giminės atstovai: Mikalojaus Sapiegos sutuoktinė Jadvyga Vainaitė Sapiegienė ir duktė Alšė (Galšia), Mozyriaus seniūnienė Sofija Sapiegaitė Stravinskienė.

³¹ 1626 m. dauggalis kilmingas ponas, Brastos vaivada Eustachijus Tiškevičius paliudijo jam įvykusį stebuklą (Borowik, 1629, f. O_{3r}).

³² 1622 m. atvykusi į Žirovicus Sofija Sapiegaitė Pacienė paliudijo jos sūnui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiajam vėliavininkui (1623–1627) Samueliui Pacui (Lulewicz, Rachuba, 1994, p. 28) įvykusį stebuklą.

³³ Kristupas Chodkevičius 1611–1623 m. buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis vėliavininkas, 1623–1633 m. – arklidininkas, nuo 1633 m. Trakų kaštelionas, nuo 1636 m. Vilniaus kaštelionas, 1642–1652 m. – Vilniaus vaivada (Lulewicz, Rachuba, 1994, p. 203).

ucynioną od srogiej i ciężkiej gorączki którą niemały czas cierpiała zaraz wolną została. Co na pismie dla większego świadectwa przy nas zostawiła i obietnicę swą zyszczyła.“ (Borowik, 1622, f. [D_{4v}])

Analizuoiant įrašus nustatyta, kad neretai skirtingi vardų priedėliai buvo vartoti prieš tų pačių asmenų vardus. Pavyzdžiui, 1619 m. Kristupas Toločka yra įvardijamas „kilmingu ponu, Gardino pilies teismo teisėju“, o 1628 m. liudijime stebuklą pateikęs tas pat asmuo jau vadinamas „Gardino žemės teismo pateisėju“. Tokia stebuklą pateikusio asmens vardo priedėlių kaita nėra klaida. Ji liudija apie Toločkos užimtų pareigybių poslinkius, nes šis bajoras, 1617–1623 m. ėjęs Gardino pilies teismo teisėjo pareigas, valdovo Zigmanto Vazos malonės dėka 1623 m. pakilo pareigybiniais laiptais keliomis pakopomis aukščiau ir užėmė žemės teismo, bajoriškoje visuomenėje turėjusio didesnę reikšmę nei pilies teismas, teisėjo pavaduotojo pareigas (Rachuba, 2009, p. 663). Svarbu pastebėti, kad tikslus pareigybės įvardijimas rodo ir stebuklą knygos sudarytojo, bazilijonų ordino vienuolio Teodosijaus Boroviko atsakingumą ir kruopštumą pateikiant duomenis.

Nekilmingi asmenys sudaro mažesniąją stebuklus patyrusiųjų tikinčiųjų dalį. Analizuojamose XVII a. pradžios unitų stebuklų knygose valstiečių liudijimai sudaro antrą pagal gausumą aprašomų stebuklų grupę (36 atvejai). Vis dėlto aptariant Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą tarp valstiečių išlieka tam tikras šių asmenų identifikavimo sąlygiškumas. Stebuklų knygose fiksuojant valstiečių patirtus stebuklus nurodomas tik jų priklausymas ponui, pateikiamas pono vardas, titulas ir pareigybės. Todėl iš esamų įrašų įmanu nustatyti tik malonę patyrusio pavaldinio (valstiečio ar tarno) gyvenamąją vietą bei priklausomybę konkrečiam kilmingajam:

„Tų pačių metų [1617] rugsėjo mėnesio 18 dieną Elena Tomkevičiūtė, merga iš Jaskovlo kaimo Slanimo paviete, Jo Malonybės kunigaikščio Polubiensko pavaldinė, nuo pat savo gimimo prieš 19 metų kentėjo nuo labai stipraus aklumo. [Jos] akių vokai netgi buvo nežymiai suaugę [...]. Todėl [jau] kurį laiką pamaldžiai meldėsi nuskriaustųjų žmonių guodėjai Mergelei Marijai, kurios valiai atsidavusi, su iš tiesų tvirtu tikėjimu nuvyko į Žirovicus, kur kartu su kitais pėsčiomis atėjusi, prieš Paveikslą save atvesti liepė, su didele [ir] nuoširdžia atgaila [ji] krito ant savo veido ir meldėsi ir veiksmingą paguodą gavo.“ (Borowik, 1622, f. D_{2r}–D_{2v})

„Tegoż roku [1617], miesiąca września 18. dnia. Gelena Tomkowiczowna, dziewczka ze wsi Jaskowla w powiecie Słonimskim, poddana Jego Mości Kniazia Połubienskiego, tak ciężką ślepotę cierpiała od porodzenia swego przez lat 19. Że i powieki oczu zrosłe nie znacznie barzo miała [...]. Czasu tedy jedniego nabożnie się modląc Poćieszycielce utrapionych ludzi Pannie Mariej, ktorej w opiekę zupełną się oddawszy, prawie zmoćną wiarą do Zyrowicz się wybrała, gdzie pieszo z drugimi przyszedzszy z przed Obraz się przyprowadzić kazawszy, z wielką skruczą serdeczną na oblicze swe padając modliła się i skuteczną poćiechę odniosła.“ (Borowik, 1622, f. D_{2r}–D_{2v})

Malonių liudijimus pateikę miestiečiai abeiose knygose įvardijami terminu „miestietis“ (lenk. *mieszczanin*) arba atvykėliu „iš miesto“ (lenk. *z miasta*), atvykėliu „iš miestelio“ (lenk. *z miasteczka*). Miestiečių ir miestelėnų pateikti stebuklų liudijimai sudaro nedidelę stebuklų registro

dalį. Vis dėlto šie negausūs malonių aprašymai (22 atvejai) išsiskiria socialine dinamika. Šiam socialiniam pogrupiui priklauso amatininkai (pavyzdžiui, 1620 m. patirtą stebuklą paliudijo Andrius Kempinskis, auksakalys iš Ružanų miestelio), miestiečiai ir miestelėnai, kurių pareigybės tiksliau neiįvardintos (pavyzdžiui, patirtus stebuklus paliudijo miestelėnas Andrius Karpavičius iš Sedlcės miestelio ir miestiečiai Dorota Malažienė iš Kauno bei Jurgis Dudenka iš Alšėnų) ir miestiečiai, užėmę aukštas pareigas miesto savivaldos institucijose. Nekilmingų asmenų socialinės dinamikos tyrimui vertingi yra nobilituotų miestiečių pateikti liudijimai. Pavyzdžiui, 1624 m. apie patirtą Žirovicų Dievo Motinos ikonos malonę pranešė Vilniaus miesto tarybos narys Kasparas Lempartovičius. Antrajame stebuklų knygos leidime jis pristatomas kaip „kilmingas ponas, Vilniaus tarybos narys“ (lenk. *Szlachetny Pan, z Ziemiska (?) consulatis Vilnensis*). Turima šaltinių medžiaga rodo, kad Lempartovičius iš tiesų buvo nobilituotas Vilniaus miestietis³⁴. 1625 m. lankydamas Žirovicų sanktuariumą apie patirtas malones paliudijo Vilniaus vaitas ir tituliarinis Derpto (Tartu) vaisks, karališkasis sekretorius ir Vilniaus advokatas Tomas Bildziukevičius, susigiminiavęs su bajorais Rudaminomis ir naudojėsis bajoryste (Ragauskas, 2013, p. 20). Nobilituotų Vilniaus miestiečių paminėjimas Žirovicų stebuklų knygoje leidžia teigti, kad unitiškasis šios ikonos kultas buvo paplitęs skirtinguose miestiečių sluoksniuose.

Mažiausia socialinė grupė, kurios atstovai paliudijo apie įvykusius stebuklus, yra dvasininkai. Iš viso užfiksuoti tik 4 šio luomo atstovų pateikti liudijimai. Stebuklų knygoje fiksuojamas tik vienas vienuolio pateiktas malonių liudijimas. Tai pranciškonų ordino vienuolio Liudviko Stžempinskio patirtos malonės patvirtinimas. Kiti 3 atvejai yra kunigams ir klebonams įvykę stebuklai. 1621 m. užfiksuotas Lukovo klebono Valento Danbrovskio patirtas stebuklas, o 1625 m. patirtą malonę išpažino Kosovo klebonas Vaitiekus Olševskis. Dvasininkų liudijimai atskleidžia ir Žirovicų ikonos kulto sklaidą Abiejų Tautų Respublikos ukrainietiškoje žemėje. Antai 1626 m., lankydamasis Žirovicuose, apie patirtą malonę pranešė Šarogrodo (dab. Ukraina, Vinycios sritis) kunigas Jonas Grabina.

Apibendrinant galima teigti, kad stebuklais garsėjęs Žirovicų Dievo Motinos paveikslas buvo gerbiamas tikinčiųjų, kilusių iš skirtingų socialinių sluoksnių: didikų, bajorų, dvasininkų, miestiečių, miestelėnų ir valstiečių. Aukštas pareigas valstybėje užėmusių asmenų ir jų giminaičių patirtų stebuklų liudijimai įsteigia Žirovicus kaip valdančiajam elitui svarbią Mergelės Marijos šventovę.

³⁴ Išlikęs 1632 m. turto pardavimo sutarties išrašas iš Vilniaus suolininkų teismo aktų liudija, kad Vilniaus miestiečio ir pirklio Stepono Krasovskio žmona Apolonija Semenovna (Apolonia Siemienowna) per globėją Vilniaus miesto tarybos narį Kasparą Lempartovičių (Gaspar Lampartowicz) pardavė mūrinę krautuvę Rotušės teritorijoje Vilniaus miesto tarybos nariui Simeonui Salcevičiui (Simeon Salcewicz) (Turto pardavimo sutartis, 1632).

3.4 Stebuklų geografija: Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto (ne)lokalumas ir jo kaita

Pirmojoje XVII a. pusėje rusėniškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse graikų apeigų katalikai konkuravo ne tik dėl įtakos Abiejų Tautų Respublikos Seime ar valdovo dvare, bet ir dėl tikinčiųjų sielų (Jakovenko, 2011–2014, p. 808–809). Švč. Mergelės Marijos atvaizdai, gerbti katalikų, stačiatikių ir unitų, buvo ir skirtingas konfesijas jungianti pamaldumo praktika, ir kulto vietos, kėlusios įtampas tarp Rytų ir Vakarų Bažnyčių. Dieterio Sterno vystyti Švč. Mergelės Marijos malonių geografijos XVII–XVIII a. Lenkijos Karalystėje tyrimai patvirtina, kad stebuklingi atvaizdai buvo unitų pasitelkiami konstruojant erdvinį suvokimą, ką reiškia būti graikų ar lotynų apeigų kataliku. Jie žymėdavo konkrečias malonės vietas, kurių kulto svarbos suvokimas buvo diegiamas tikintiesiems. Mergelės Marijos kulto vietų aktualumą Baroko epochos žmogaus religiniame gyvenime palaikė įvairių rūšių hierotopiniai įvykiai, pavyzdžiui, kasmetinės procesijos į šventąsias vietas, individualių tikinčiųjų atliekamos piligriminės kelionės ar Bažnyčios vyresnybės autorizuotas stebuklingaisiais laikomų Dievo Motinos atvaizdų karūnavimas. Idant šventoji erdvė galėtų būti išgyventa, žinia apie ją buvo skleidžiama pamaldumą liudijančiais objektais (pavyzdžiui, atsidėkojant už suteiktą malonę paaugotomis votyvinėmis plokštelėmis, atminimo medalikėliais bei platinamomis stebuklingų atvaizdų reprodukcijomis) ir „smulkiaisiais“ tekstais (pavyzdžiui, stebuklų liudijimais, giesmėmis, maldomis, litanijomis), platinamais spausdintinėmis ar rankraštinėmis kopijomis (Stern, 2021, p. 2). Vis dėlto, skirtingai nuo stačiatikių ar Romos katalikų, XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėjusių jau egzistuojantį Mergelės Marijos malonės vietų tinklą, graikų apeigų katalikai turėjo jį sukonstruoti (Jakovenko, 2011–2014, p. 809). Unitų Švč. Mergelės Marijos kulto vietų topografijoje Žirovicų šventovė ir vienuolynas iškyla kaip viena seniausių ir religinėje savimonėje labiausiai įsitvirtinusių kulto vietų. Žirovicai, dar XV a. pabaigoje³⁵ garsėję malones suteikiančia akmenyje išraižyta Švč. Mergelės Marijos ikona, buvo vienas svarbiausių stačiatikių Dievo Motinos kulto centrų pietvakarinėse Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. XVII a. pradžioje, vykdant Rytų ir Vakarų Bažnyčių Unijos plėtrą, Žirovicų savininkas Jonas (Ivanas) Soltanas buvo apkaltintas žmogžudyste, jo žemės – nusavintos ir, globojant Lietuvos kancleriui Leonui Sapiegai, perduotos konvertitui, Mstislavlio ir Smolensko kaštelionui Jonui Elijui Meleškai.

³⁵ Žirovicų istorijos tyrimuose šio sanktuariumo ištakos yra nustatomos identifikuojant Dievo Motinos ikonos apsiareiškimo metus. Vis dėlto istoriografijoje nėra sutariama dėl Žirovicų šventovės fundacijos datos. Ankstyviausi šaltiniai, susistemintai pateikiantys Žirovicų sanktuariumo istoriją, nepateikia tikslios fundacijos datos. Stebuklingojo ikonos pasirodymo legenda šiuose šaltiniuose yra siejama su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko, krašto ir rūmų maršalkų pavaduotojo Aleksandro Soltano, mirusio 1554 m., veikla (Borowik, 1622, f. B_{2v}–B_{3v}; Borowik, 1629, f. B_{3v} – C_{1r}; Vijūkas-Kojalavičius, 1650, f. D_{1v}–D_{2r}). Išimtis: 1672 m. Miunchene išleistas Wilhelmo Gumppenbergo stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų žinynas *Atlas Marianvs, Quo Sanctae Dei Genitricis Mariae Imaginvm Miracvlosarvm Origines Duodecim Historiarum Centurijs explicantur...*, kuriame aprašomas Žirovicų atvaizdas ir yra pateikiama tiksli šventovės fundacijos data – 1576 m. (Gumpfenberg, 1672, p. 286). Šiuolaikinėje baltarusiškojoje istoriografijoje Žirovicų cerkvės ir vienuolyno įkūrimas yra datuojamas 1470 m. (Yarashevich, 2007, p. 632). Tokios poziciją palaiko naujausi temos istoriografijos tyrimai, Žirovicų šventovės įkūrimą perkeltantys į minėtuosius 1470 m. (Mironowicz, 2022, p. 287).

1613 m. naujojo sanktuariumo savininko valia Žirovicų šventovė ir vienuolynas buvo perleisti unitiškajam Šv. Bazilijaus vienuolių ordinui, kuris pradėjo Mergelės Marijos kulto Žirovicuose oksidentizacijos procesą. XVII a. pirmosios pusės Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knygomis buvo siekiama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rašytinėje tradicijoje įtvirtinti šventovės „suvakarietinimą“ skleidžiant Mergelės Marijos globos Unijai, išreiškiamai stebuklų forma, žinią.

Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimuose pateikiami stebuklų liudijimai leidžia rekonstruoti Žirovicų Mergelės Marijos kulto paplitimą XVII a. pirmosios pusės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Stebuklų knygose aprašytuose Žirovicų Dievo Motinos ikonos malonių liudijimuose pateikiamos geografinės stebuklų patyrisiojo kilmės ir (ar) gyvenamosios vietos nuorodos leidžia susidaryti Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės žemėse vaizdą.

*1 lentelė. 1622 m. Žirovicų stebuklų knygoje liudijimus pateikusiųjų asmenų gyvenamosios / kilmės vietos*³⁶

Vaivadija	Atvejų skaičius	Procentai
Lietuvos Brastos vaivadija	19	22%
Liublino vaivadija	1	1%
Naugarduko vaivadija	46	52%
Palenkės vaivadija	1	1%
Polocko vaivadija	2	2%
Sandomiro vaivadija	1	1%
Smolensko vaivadija	1	1%
Trakų vaivadija	12	14%
Vilniaus vaivadija	5	6%

Liudijimuose fiksuojamų vietovardžių analizė leido nustatyti, kad pagrindinį stebuklus patyrusiųjų asmenų branduolį suarė tikintieji iš vakarinių ir pietvakarinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų. 1622 m. Žirovicų stebuklų knygoje dominuoja tikintieji, atvykę iš Naugarduko vaivadijos Slanimo bei Valkavisko paviatų (46 atvejai) ir Lietuvos Brastos vaivadijos Pinsko ir Lietuvos Brastos centrinio paviatų (19 atvejų). Naugarduko vaivadijos dominavimą Žirovicų „stebuklų geografijoje“ pagrindžia šios vaivadijos artumas kulto centrui. Žirovicų šventovė nuo Slanimo paviato centro – Slanimo miesto – yra nutolusi 10 km atstumu. Tikinčiųjų, atvykusių iš šio paviato gyvenviečių, dominavimas Žirovicų stebuklų knygose (1622 m. leidime fiksuojami 27 atvejai, o 1629 m. – 52

³⁶ Lentelėse pateikiama stebuklų patyrisio asmens gyvenamoji vieta ar vieta, iš kurios atvykta į Žirovicus. Stebuklų knygoje buvo aptikta liudijimų, kuriuose nurodomi jį pateikusių asmens vardas ir pavardė, tačiau tiksli vieta nėra pateikiama. Žinomų Abiejų Tautų Respublikos kultūros ir politikos veikėjų kilmės vieta nustatyta remiantis kitais šaltiniais. Atvejai, kai nepavyko nustatyti tikslios asmens tapatybės ir gyvenamosios vietos, į pateikiamą statistiką nėra įtraukiami.

atvejai) nulemtas artumo šventajai vietai. Stebuklų registruose dominuoja vakarinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos, o stebuklų, pateiktų asmenų, atvykusių iš stačiatikiškųjų rytinių valstybės žemių tėra vienetai³⁷. Todėl galima manyti, kad šios teritorijos į Žirovicų Dievo Motinos kulto topografiją yra įtraukiamos išimtiniais atvejais. 1622 m. *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime fiksuojami trys rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų stebuklai: du liudijimus pateikė iš Polocko³⁸ atvykę ir stebuklus patyrę asmenys, vieną – iš Smolensko.

Ankstyvosios unitų stebuklų knygos atskleidžia, kad Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas nebuvo lokalus reiškiny, būdingas tik rusėniškoms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijoms. Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultas buvo Lietuvos ir Lenkijos tikinčiuosius jungęs fenomenas. Stebuklų registre yra fiksuojami liudijimai, pateikti piligrimų, atvykusių iš Liublino, Sandomiro vaivadijų ir Lenkijai perleistos Palenkės. Mažesniu dažnumu greta pietvakarinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų pirmajame *Historia abo powieść zgodliwa...* leidime fiksuojami liudijimai, pateikti atvykusiųjų iš Trakų (12 atvejų) ir Vilniaus (5 atvejai) vaivadijų. Dauguma Trakų vaivadijoje stebuklus patyrusių asmenų buvo atvykę iš Gardino pavieto, tačiau aptikti tikinčiųjų, atvykusių iš Kauno ir Alytaus miestų, liudijimai. Žirovicų Dievo Motinos kultas Vilniaus vaivadijoje buvo paplitęs Ašmenos ir Lydos pavietuose. Pateikiama liudijimų, kuriuose nėra detalizuojama tikslesnė malonę patyrusio asmens kilmės vieta, nurodoma tik Vilniaus vaivadija, todėl tikslesniam kulto paplitimo nustatymui trūksta duomenų.

Antrasis Žirovicų stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimas demonstruoja Švč. Mergelės Marijos kulto plėtrą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos karalystėje bei praplečia Dievo Motinos malonių geografiją.

2 lentelė. 1629 m. Žirovicų stebuklų knygoje liudijimus pateikusių asmenų gyvenamosios, kilmės ir stebuklo patyrimo vietos

Vaivadija	Atvejų skaičius	Procentai
Lietuvos Brastos vaivadija	32	18%
Livonijos vaivadija ³⁹	1	1%

³⁷ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytinėse vaivadijose (Polockas, Vitebskas, Mscislavas) stačiatikybė dominavo kitų konfesijų atžvilgiu. Katalikybė šiose žemėse buvo skleidžiama valdovo ir privačiomis fondacijomis, tačiau šios pastangos nekėlė grėsmės Stačiatikių Bažnyčios autoritetui (Kempa, 2004, p. 5). Nors 1596 m. Polocko vyskupas pasirašė Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, tačiau rytinėse Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijose dominavo stačiatikiškoji visuomenė. Juozapato Kuncevičiaus veikla Polocke prisidėjo prie Katalikų (Unitų) Bažnyčios įtakos augimo šiame regione, tačiau šis procesas vyko kur kas lėčiau nei kitose vyskupijose ir sustiprėjo tik XVII a. pabaigoje – XVIII a. antrojoje pusėje (Kempa, 2004, p. 40).

³⁸ Su Polocko vaivadija susiję stebuklai suteikia duomenų apie Unijos plėtrą rytinėse Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijose. Liudijimų datavimas 1617 m. pabaiga ir 1619 m. atkartoja Juozapato Kuncevičiaus paskyrimo Polocko vyskupu laikotarpį (1617–1623 m.).

³⁹ Į stebuklus patyrusiųjų asmenų kilmės ar gyvenamųjų vietų statistiką yra įtraukiamas Kazimiero Kalinausko pateiktas liudijimas apie 1626 m. karo žygyje Livonijoje patirtą Žirovicų Švč. Mergelės Marijos apsaugą nuo kariškių paklaidinusių „pagonių velnių“ (Borowik, 1629, f. P_{1v}). Ankstyvųjų unitų stebuklų knygų kontekste šis liudijimas yra unikalus. Dievo Motinos globa pavojeingose situacijose yra susieta su konkrečia vieta, pažymima stebuklų knygoje. Kiti stebuklai, liudijantys Mergelės Marijos globą karuose, nepateikia tikslios malonės patyrimo vietos. Antai Minsko vaivadaits

Liublino vaivadija	1	1%
Mazovijos vaivadija	1	1%
Minsko vaivadija	2	1%
Naugarduko vaivadija	85	48%
Palenkės vaivadija	2	1%
Podolės vaivadija	1	1%
Polocko vaivadija	3	2%
Sandomiro vaivadija	1	1%
Smolensko vaivadija	2	1%
Trakų vaivadija	25	14%
Vilniaus vaivadija	16	9%
Voluinės vaivadija	2	1%
Žemaitijos kunigaikštystė	2	1%

Antrajame stebuklų knygos leidime dominuoja pietvakarinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos (Naugarduko vaivadija – 85 atvejai, Lietuvos Brastos vaivadija – 32 atvejai). Žirovicų Mergelės Marijos malonių geografija yra praplečiama liudijimais ir etninių Lietuvos žemių: Trakų, Kauno ir Alytaus⁴⁰ miestų, Alšėnų (Galšios) parapijos Trakų vaivadijoje, o taip pat Vilniaus miesto⁴¹ ir kitų vietovių Vilniaus vaivadijoje. Pažymėtina, kad registre fiksuojami du stebuklų liudijimai, kuriuos patyrė asmenys, į šventąją vietą atvykę iš Žemaitijos kunigaikštystės: 1623 m. kovo 19 d. liudijimą pateikė Martynas Žukauskas iš Žemaitijos, o 1626 m. Palangos seniūnas Stanislovas Kazimieras Vaina⁴², atvykęs į Žirovicus, išreiškė padėką Dievo Motinai, jį ir jo namiškius išgydžiusiai nuo maro. Stebuklų knyga papildoma naujais liudijimais, pateiktais atvykusiųjų iš Lenkijos Karalystės Mazovijos vaivadijos, Lomžos pavieta, Palenkės vaivadijos, Drohičino pavieta. Nauja stebuklų registro redakcija atskleidžia unitiško Žirovicų Švč. Mergelės Marijos ikonos kulto plėtrą rusėniškose teritorijose, kuriose dominavo stačiatikiai. Fiksuojamos malonės, suteiktos asmenims, atvykusiems iš Minsko vaivadijos Rečycos ir Minsko centrinio pavietų, Polocko vaivadijos. Reti rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų stebuklų atvejai ankstyvosiose unitų stebuklų

Sofijos [Agatos] Sapiegaitei Pacienės (Rachuba, 2020, p. 138) 1622 m. pateiktame liudijime išpažįstama jos sūnui Samueliui Pacui suteikta globa žygyje prieš turkus (Borowik, 1622, f. G_{1v}–G_{2r}), bet tiksli stebuklo vieta nėra nurodoma.

⁴⁰ 1627 m. liepą Mikalojaus Kristupo Chaleckio, Alytaus miesto vaito (Liškevičienė, 2015, p. 126), žmona Marija Eleonora išpažino Dievo Motinos suteiktą malonę.

⁴¹ 1625 m. gegužės 18 d. liudijimą apie išgydytą sunkią ligą pateikė Vilniaus miesto advokatas, Lenkijos ir Lietuvos valdovo Vladislovo Vazos sekretorius Tomas Bildziukevičius. Aivas Ragauskas nurodo T. Bildziukevičių buvus Vilniaus vaitu ir tituliariniu Derpto (Tartu) vaikiu. Miestietis Bildziukevičius buvo susigiminiavęs su bajorais Rudominomis ir pats naudojosi bajoryste (Ragauskas, 2013, p. 20).

⁴² Stanislovas Kazimieras Vaina (m. 1649 m.; vedė Pajūrio tijąnaitę Elžbietą Kiršenšteinaitę), jo karališkosios malonybės dvarionas (rūmininkas), Palangos seniūnas, Gondinsko seniūnas (1637–1649), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės virtuvininkas (Rachuba, 2015, p. 108).

knygose liudija unitų formuotos ir plėtotos Žirovicų „stebuklų geografijos“ „konfesinio“ korektiškumo laikymąsi (Jakovenko, 2011 – 2014, p. 809–810). Be minėtųjų rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų, į 1629 m. stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* leidimą yra įtraukiami trys stebuklai, įvykę stačiatikių dominuojamose valstybės žemėse: du stebuklų, patirtų asmenų iš Voluinės vaivadijos, atvejai ir Šarogrodo (Podolės vaivadija) kunigui Jonui Grabinai, sirgusiam karštine, suteikta malonė. Manoma, kad į *Historia abo powieść zgodliwa...* rankraštį, parengtą Teodosijaus Boroviko, buvo įtraukta ir daugiau atvejų iš stačiatikiškųjų vaivadijų, nepatekusių į spausdintinę stebuklų knygą (Jakovenko, 2011–2014, p. 809).

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvosios unitų stebuklų knygos atskleidžia Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje. Stebuklus patyrusių asmenų branduolį sudarė tikintieji, atvykę iš rusėniškųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų ir paviėtų. Nors stebuklų knygose dominuoja minėtosios vietovės, Žirovicų Mergelės Marijos kultas nebuvo lokalus reiškinys. Asmenų, atvykusių iš Livonijos, Žemaitijos kunigaikštystės, Alytaus, Trakų, Kauno, Lenkijai perleistos Palenkės, Mazovijos ir Podolės vaivadijų bei Melniko pavieto Lenkijos karalystėje leidžia teigti, kad Žirovicų Dievo Motinos ikona buvo garbinama tikinčiųjų, atvykusių iš įvairių Abejų Tautų Respublikos vaivadijų ir paviėtų.

Išvados

Darbe aptarta Švč. Mergelės Marijos atvaizdų kulto raiška XVI a. pabaigoje suformuotoje naujoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfesinėje bendruomenėje – graikų apeigų katalikų, vadinamų unitais, Bažnyčioje. Analizuojant iki šiol Lietuvos istoriografijoje išsamiau netyrinėtus šaltinius: pirmąsias unitų stebuklų knygas, dokumentuojančias Žirovicų Dievo Motinos ikonos malones, tirta šių Lietuvos raštijos paminklų genezė ir Žirovicų stebuklingojo atvaizdo kulto raiška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje. Darbe buvo analizuojami XVII a. lenkų kalba parašyti šaltiniai, saugomi Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje. Taip pat remtasi naujausiais ir išsamiausiais lietuvių, lenkų, baltarusių, ukrainiečių ir belgų mokslininkų tyrimais analizuojama tema.

Žirovicų šventovė (dab. Baltarusija, Slanimo sritis) ir joje esanti stebuklais garsėjanti ikona buvo viena didžiausių Rytų Bažnyčios Švč. Mergelės Marijos kulto centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XVII a. pradžioje šis sanktuariumas buvo perduotas unitiškam vienuolių bazilijonų ordinui ir tapo vienu pagrindinių reformuotos vienuolijos centrų. Unitai išplėtojo Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultą ir rūpinosi stebuklais garsėjančios ikonos malonių dokumentavimu bei sklaida. Žinia apie sėkmingą stačiatikių prijungimą prie Katalikų Bažnyčios buvo skleidžiama religinėje XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje. Žirovicų Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje reprezentavo lokalią Uniją, sujungusią Rytų ir Vakarų Bažnyčias Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, ir tapo stačiatikių bei katalikų vienybės simboliu. Pirmieji tokie tekstai – ankstyvosios unitų stebuklų knygos, kuriose Žirovicai buvo vaizduojami kaip bendra graikų ir lotynų apeigų katalikų kulto vieta. Raginant konvertitui, Žirovicų valdytojui, Mstislavlio ir Smolensko kaštelionui Jonui Elijui Meleškai, buvo parengta ir 1622 m. Vilniaus jėzuitų Akademijos spaustuvėje išleista Žirovicų Mergelės Marijos stebuklų knyga *Historia abo powieść zgodliwa...* Tai – pirmasis darbas, skirtas šios šventovės istorijai ir ankstyviausia žinoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Švč. Mergelės Marijos atvaizdo stebuklų knyga. 1629 m. bazilijonų ordino spaustuvėje Vilniuje išleistas antrasis, papildytas šios stebuklų knygos leidimas.

Darbe, atliekant tekstologinę šaltinių analizę, buvo tiriama stebuklų dokumentavimo kaita ankstyvosiose unitų Mergelės Marijos stebuklų knygose. Rengiant stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* antrąjį leidimą, Žirovicų istorijos sintezė buvo papildyta stačiatikių ir protestantų konversijomis į katalikybę, redaguoti ir papildyti 1622 m. leidime pateikiami įvykusių stebuklų liudijimai, stebuklų registras praplėstas liudijimais, pateiktais jau išleidus pirmąją stebuklų knygą, datuojamais 1622–1628 m. Pirmosios Žirovicų stebuklų knygos redagavimas ir stebuklų registro papildymas rodo bazilijonų ordino vykdytą sistemišką stebuklų dokumentavimą ir publikavimą. Nauji stebuklai, įtraukti į antrąjį knygos leidimą ir pabrėžiantys Dievo Motinos ikonos

eskaluotas stačiatikių bei protestantų konversijas ir Žirovicų sanktuariumo istorijos redagavimas parodo, kaip Mergelės Marijos atvaizdo malonių žinios sklaida buvo pasitelkta siekiant įtvirtinti graikų apeigų katalikų autoritetą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pietvakarinėse vaivadijose. Naujų stebuklų aprašymų įtraukimas indikuoja šio kulto plėtrą Abiejų Tautų Respublikos lotynų ir graikų apeigų katalikų bendruomenėse XVII a. trečiajame dešimtmetyje.

Žirovicų stebuklų knygose malonių liudijimai yra pateikiami chronologiškai – pagal stebuklo išpažinimo datą. Stebuklų dokumentavimo suintensyvėjimas 1613 m. stačiatikišką šventovę perdavus bazilijonų ordinui reflektuoja šventovės ir stebuklingojo Žirovicų Mergelės Marijos atvaizdo kulto tapsmo unitų religine praktika procesą. Pirmajame leidime pateiktų duomenų tikslinimas atskleidžia sistemingą bazilijonų ordino vienuolių vykdytą stebuklų dokumentavimą. Stebuklų grupavimas chronologiniu pagrindu ir šios strategijos išryškinamas malonių pagausėjimas unitiškuoju Žirovicų šventovės laikotarpiu leidžia manyti, kad stebuklų publikavimas atliko propagandinę funkciją įtvirtinant Žirovicų – unitiškosios Dievo Motinos šventovės – įvaizdį XVII a. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Marijos kulto vietų topografijoje.

Stebuklų liudijimų analizė simptomatiniu aspektu atskleidžia, kokios ligos ir negalavimai dominavo XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios visuomenėje. Analizuojant šaltinius aptikta malonių, nesusijusių su ligomis, tačiau tokie atvejai sudaro mažąją stebuklų tipologijos dalį. Žirovicų Dievo Motinos malonių aprašymuose pateikiamas platus ligų ir negalavimų spektras, apimantis fizinės negalias (neregystė, kurtumas, nebylystė), mobilumo negalavimus (traumos, įvairios kūno deformacijos, paralyžius, galūnių ištinimas, sutraukimai ir skausmai), užkrečiamąsias ligas (maras, karštinė, drugys, maliarija ir kt.) bei epilepsiją, psichikos sutrikimus (melancholija, beprotystė), moterų ligas (stiprūs skausmai menstruacijų metu) bei gimdymo komplikacijas ir kitus negalavimus. Žirovicų stebuklų knygos kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stebuklų knygų kontekste išsiskiria malonių, susijusių su neregystės ir akių ligų išgydymu, gausa. Šių malonių aprašymuose dominuoja piligriminės kelionės į Žirovicus motyvas, atskleidžiantis Mergelės Marijos kulto formas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje.

Stebuklais garsėjęs Žirovicų Dievo Motinos paveikslas buvo gerbiamas tikinčiųjų, kilusių iš skirtingų socialinių sluoksnių: didikų, bajorų, dvasininkų, miestiečių, miestelėnų ir valstiečių. Aukštas pareigas valstybėje užėmusių asmenų ir jų giminaičių patirtų stebuklų liudijimai įsteigia Žirovicus kaip valdančiajam elitui svarbią Mergelės Marijos šventovę.

Ankstyvosios unitų stebuklų knygos atskleidžia Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje. Stebuklus patyrusių asmenų branduolį sudarė tikintieji, atvykę iš rusėniškųjų vakarinių ir pietvakarinių Lietuvos Didžiosios

Kunigaikštystės vaivadijų. Nors stebuklų knygose dominuoja šios vietovės, Žirovicų Mergelės Marijos kultas nebuvo lokalus reiškinys. Analizuojant stebuklus atvykusių asmenų geografinę kilmę nustatyta, kad Žirovicų ikona buvo geriamą atvykusių iš rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų. Asmenų, atvykusių iš etninių Lietuvos žemių (Žemaitijos kunigaikštystės, Alytaus, Trakų, Kauno miestų), tikinčiųjų iš Lenkijos Karalystės Mazovijos ir Podolės vaivadijų bei Melniko pavieto bei Lenkijai perleistos Palenkės liudijimai leidžia teigti, kad Žirovicų Dievo Motinos kultas buvo masiškas fenomenas, o ši ikona buvo garbinama tikinčiųjų, atvykusių iš įvairių Abejų Tautų Respublikos vaivadijų ir pavių.

Apibendrinant teigtina, kad pirmosios Žirovicų stebuklų knygos atskleidžia Mergelės Marijos kulto gyvybingumą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje. Dievo Motinos atvaizdas, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje garbintas stačiatikių ir katalikų, buvo inkorporuotas į unitų religinę savimonę. Šaltiniuose pateikiami stebuklų aprašymai leidžia konstatuoti, kad šis kultas buvo praktikuojamas visų luomų atstovų, atvykusių iš dabartinės Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos žemių. Sistemingas šios ikonos malonių dokumentavimas ir pateikiamų stebuklų suintensyvėjimas 1613–1628 m. atskleidžia Žirovicų ikonos kulto plėtrą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės graikų ir lotynų apeigų katalikų bendruomenėse.

Šaltiniai

1. Borowik, T., 1622. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przczystey Panny Mariey Zyrowickim cudotwornym...* i pierwszy raz w druk podana. W Wilnie: w Drukarni Akademiei Societatis Iesu.
2. Borowik, T., 1629. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przczystey Panny Maryey Zyrowickim cudotwornym...* i iuż to drugi raz w druk podana. W Wilnie: w drukarni oycow Bazylianow przy Cerkwi Świętey Trojcy.

Literatūra

1. Almes, I., 2024. Bazilijonų ordino įkūrimas (1617–1636): vietovės, veikėjai ir strategijos. In: V. Vasiliauskaitė, R. Pauliukevičiūtė, B. Kabašinskienė, sud. *Vyskupas, vienuolis, šventasis. Šv. Juozapato figūra Unitų Bažnyčios pavelde*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus.
2. Baniulytė, A., 2002. The Cult of the Virgin Mary and its Images in Lithuania from the Middle Ages until the Seventeenth Century. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 25, pp. 157–193.
3. Birkowskis, F., 1629. Apie šventuosius atvaizdus, kaip jie turi būti gerbiami. In: T. Račiūnaitė, sud. *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus. Pamokslo faksimilė, vertimas ir studija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 32–52.
4. Bubnov, P., 2019. Datirovka âvlenij Źirovičskoj ikony BoŹiej Materi i načala cerkovnoj i monastyrskoj Źizni v Źirovičah v istoričeskikh proizvedeniâh XVII-XVIII vv. In: K. Kostromin, A. Mitrofanova, sud. *Hristianstvo kak integriruûšij faktor mirovoj kul'tury: sbornik dokladov XXIV meŹdunarodnyh Kirillo-Mefodievskih čtenij*. Minsk: Khristianskii obrazovatel'nyi tsentr im. svv. Mefodiya i Kirilla, p. 157-165.
5. Chomik, P., 2003. *Kult ikon Matki BoŹej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*. Bialystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
6. Chomik, P., 2004. "Księgi cudów" Matki Boskiej z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Barok*, 11 (2), p. 145–162.
7. Černius, R., 2001. Bažnytinė unija. In: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, sud. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: „Aidai“, p. 72–93.
8. Černius, R., 2015. Bažnytinė Brastos unija ir jos istorinis kontekstas. In: A. Mlodzianovskis *Palaimintojo kankinio Juozapato, Polocko arkivyskupo, gyvenimo ir mirties simboliniai atvaizdai. Šaltinis, vertimas ir studija*, J. Liškevičienė, sud. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 329–400.

9. Dubieniecki, J., 1653. *Historia o Obrazie Przczystey Panny Mariey Cudownym w W. X. L. w Powiećie Slonimskim będacym Zyrowickim...* w Druk Podaná w Wilnie w Drukarni OO. Bazyljanow Unitow.
10. Griciūtė-Švėrebiėnė, L., 2011. *XVII–XVIII a. baųnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
11. Gumpfenberg, W., 1672. *Atlas Marianvs, Quo Sanctae Dei Genitricis Mariae Imaginvm Miracvlosarvm Origines Duodecim Historiarum Centurijs explicantur...* Monachii [Miunchenas]: Jaecklin. <<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11204453?page=368,369>> [Žiūrėta 2025 04 19].
12. Ivanovič, M., 1998. *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis srašas*. Vilnius: Lietuvos Nacionalinė Martyno Maųvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras.
13. Jakovenko, N., 2011–2014. „Bitva za dushi“: Konkurenciya bogorodichnykh chud mizhuniyatami ta pravoslavaimiy 17 st. (Vid Teodoziya Borovika do Ioanikiya Galyatovc‘kogo). *Harvard Ukrainian Studies*, 32–33, 2 d., pp. 807–825.
14. Kamuntavičienė, V., 2010. Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje. In: V. Kamuntavičienė, A. Vasiliauskienė, sud. *LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 105–132.
15. Kaųuro, I., 2017. Vilniaus bazilijonų spaustuvės (1628–1845) veiklos organizavimas. *Knygotyra*, 69, p. 7–41. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2017.68.10714> [Žiūrėta 2025-03-11].
16. Kaųuro, I., 2019. *Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvės veikla 1628–1839 m.* Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:39269125/datastreams/MAIN/content>> [Žiūrėta 2025-05-07].
17. Kaųuro, I., Marazas, M., Girininkaitė, V., sud., 2024. *Iliustruotas vadovas po senąsias Vilniaus spaustuves*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Kempa, T., 2004. Prawosławie i unia we wschodnich województwach WKL w koncu XVII w. *Białoruskie Zeszyty Historyczne [Беларускі гістарычны зборнік]*, 22, p. 5–41.
19. Kirkienė, G., 2024. Kelias į Brastos baųnytinę uniją. In: V. Vasiliauskaitė, R. Pauliukevičiūtė, B. Kabašinskienė, sud. *Vyskupas, vienuolis, šventasis. Šv. Juozapato figūra Unitų Baųnyčios pavelde*. Vilnius: Baųnytinio paveldo muziejus, p. 16–36.
20. Krečun, P., 2023. *Juozapas Kuncevičius (1580–1623). Šventasis iš mūsų ir mums*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

21. Liškevičienė, J., 2015. Didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis ir jo literatūrinis palikimas. *Senoji Lietuvos literatūra*, 40, p. 119–152. <https://doi.org/10.51554/SLL.2015.29070> [Žiūrėta 2025-05-03].
22. Liškevičienė, J., 2024. Spaudos menas ir amatas Vilniuje XVI–XVIII a. In: I. Kažuro, M. Marazas, V. Girininkaitė, sud. *Iliustruotas vadovas po senąsias Vilniaus spaustuves*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 34–71.
23. Łoś, W., 2018. Księga cudów Najświętszej Marii Panny monasteru Bazylianów w Poczajowie: analiza ponadkonfesyjnej mentalności religijnej (XVII – początek XIX wieku). *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 10, p. 111–130. <http://dx.doi.org/10.15633/ochc.2978> [Žiūrėta 2025-04-28].
24. Lulewicz, H., 2000–2001. Sołtan Aleksander. In: H. Markiewicz, sud. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40. Warszawa, Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, p. 348–349.
25. Lulewicz, H., Rachuba, A., 1994. *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
26. Maslauskaitė, S., Račiūnaitė, T., 2009. Šventųjų atvaizdų teologija ir stebuklai. In: T. Račiūnaitė, sud. *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus. Pamokslo faksimilė, vertimas ir studija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 122–138.
27. Mironowicz, A., 1991. Jozafat Dubieniecki – Historia cudownego obrazu żyrowickiego. *Rocznik Teologiczny*, 33 (1), p. 195–215.
28. Mironowicz, A., 2021. Przejęcie żyrowickiego sanktuarium przez unitów. *Latopisy Akademii Supraskiej*, 12, p. 375–391.
29. Mironowicz, A., 2022. O początkach żyrowickiego sanktuarium. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 119, p. 281–311.
30. Paknys, M., 2003. Kasdienybės istorija XVII a. LDK stebuklą aprašymuose. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 31, p. 85–94.
31. Paliušytė, A., 2013. XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys. *Acta Academiae Artium Vilnensis: Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*, 69, p. 23–46.
32. Petrauskas, R., 2003. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius: „Aidai“.
33. Petrauskas, R., 2017. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, „Naujasis Židinys-Aidai“.

34. Pruszczyk, P. H., 1662. *Morze Łaski Bożej, które Pan Bog w Koronie Polskiej po różnych miejscach, przy Obrazach Chrystusa Páná, y Chrystusa Páná, y Matki iego Przenajświętszey ná Sercá ludzi pobożnych, y w potrzebach ráttunku żádaiących, z głębokości miłosierdzia swego, nieprzebránego, co dzień obficie Wylewa*. Kraków: Drukarnia dziedzików Stanisława Lenczewskiego. <<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=326588>> [Žiūrėta 2025 04 18].
35. Rachuba, A., sud., 2004. *Urzednicy Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Spisy. Tom I. Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
36. Rachuba, A., sud., 2009. *Urzednicy Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Spisy. Tom II. Województwo Trockie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
37. Rachuba, A., sud., 2015. *Urzednicy Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Spisy. Tom III. Xięstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
38. Rachuba, A., sud., 2020. *Urzednicy Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Spisy. Tom VIII. Ziemia Brzeska i województwo Brzeskie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
39. Račiūnaitė, T., 2002. Lukiškių Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios dievo motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga „Mistinis fontanas...“. Stebuklo vieta ir laukas. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 25, p. 223–240.
40. Račiūnaitė, T., 2014. *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
41. Račiūnaitė, T., 2017. *Lukiškių Dievo Motina. Atvaizdo istorijos studija, stebuklų knyga ir jos vertimas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
42. Račiūnaitė, T., 2022. Matyti, ką matė Jonas Karolis Chodkevičius, arba keli etmono votyvinio atvaizdo profiliai. *Senoji Lietuvos literatūra*, 54, p. 109–166. <https://doi.org/10.51554/SLL.22.54.05> [Žiūrėta 2025-05-07].
43. Ragauskas, A., 2013. Iš miestietiškos kilmės LDK bajorijos istorijos: Vilniaus suolininkas Reinholdas Wittmacheris-Palmstruchas (1612–1670) ir jo švediška nobilitacija. *Istorija*, 91 (3), p. 18–30.
44. Rowell, S. Ch., 2002. Lietuva – krikščionybės pylimas?: vienos XV amžiaus ideologijos pasisavinimas. In: D. Staliūnas, sud. *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 17–36.

45. Rożek, M., 1984–1985. Pruszc Piotr Jacek (Hiacynt). In: E. Rostworowski, sud. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28. Warszawa, Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, p. 599–600.
46. Sakal, I., 2012. “Teraturgema” by Afanasij Kal’nofoyskyi: The Problem of Inter-Confessional Borrowings. Master thesis. Budapest: Central European University.
47. Skruteń, J., 1936. Borowik Teodozy. In: W. Konopczyński, sud. *Polski Słownik biograficzny*, t. 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, p. 344.
48. Stahlmann, I., 1998. Liga. Antika. In: P. Dinzelbacher, sud. *Europos mentaliteto istorija*. Vilnius: „Aidai“, p. 159–165.
49. Stern, D., 2021. The Making of a Marian Geography of Grace for Greek Catholics in the Polish Crownlands of the 17th–18th Centuries. *Religions*, 12 (6), 446, <https://doi.org/10.3390/rel12060446> [Žiūrėta 2025-05-07].
50. Stukaitė, V., 2024. Teodosijaus Boroviko stebuklų knyga „Historia abo powieść zgodliwa...“ – unitiškas Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų pasakojimas. *Literatūra*, 66 (1), p. 31–43. <https://doi.org/10.15388/Litera.2024.66.1.2> [Žiūrėta 2025-05-07].
51. Tumelis, K., 2019. Bažnytinės unijos palikimo beieškant: XVII–XVIII a. Lietuvos bazilijonų teologijos užrašai biografistiniu požiūriu. *Senoji Lietuvos literatūra*, 47, p. 222–248. <https://doi.org/10.51554/SLL.2019.28774> [Žiūrėta 2025-05-07].
52. *Turto pardavimo sutartis*. 1632. [Rankraštis] F4-(A531) 21838. Vilnius: Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius.
53. Urbanavičius, A., 2009. *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
54. Vaišnora, J., 1958. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija.
55. Vaišvilaitė, I., 2005. Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje. In: M. Paknys, sud. *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Vilnius: „Aidai“, p. 103–146.
56. Vanja, Ch., 1998. Liga. Viduramžiai – Naujieji Amžiai. In: P. Dinzelbacher, sud. *Europos mentaliteto istorija*. Vilnius: „Aidai“, p. 166–176.
57. Vijūkas-Kojalavičius, A., 1650. Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. In: D. Kuolys, sud. *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
58. Vitkauskienė, B. R., 2001. Marijos kultas. Paveikslai kaip vienas Marijos gerbimo LDK reiškinių. In: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, sud. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius: „Aidai“, p. 329–341.

59. Wojnowski, J., 2001–2005. Konstancja z Habsburgów. In: *Wielka encyklopedia powszechna PWN*. <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3925208.html>> [žiūrėta 2025 04 26].
60. Yarashevich, A., 2007. Zhirovitskiy Abraz Matsi Bozhay. Zhirovitskiy Uspentski manastyr. In: *Vyalikae knyastva Litoŷskae: entsyklapedia u 2 tamac*, t. 1 Minsk: Belarus. Entsykl. imya P. Broŷki, p. 632–634.

Santrauka

Švč. Mergelės Marijos atvaizdų garbinimo tradicija vienijo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių ir katalikų konfesines bendruomenes. 1596 m. priimta Rytų ir Vakarų Bažnyčių Lenkijoje ir Lietuvoje Unija sukūrė naują konfesinę bendruomenę – graikų apeigų katalikus, išlaikiusius stačiatikiškąsias apeigas, tačiau pripažinusius Romos popiežiaus viršenybę. Unitai perėmė stačiatikių ir katalikų religingumui svarbią Dievo Motinos atvaizdų gerbimo praktiką, o XVII a. pradžioje, unitams perdavus stačiatikiškąsias Mergelės Marijos kulto vietas, jos tapo į naujos konfesinės bendruomenės tapatybės šerdimi. XVII a. trečiajame dešimtmetyje Vilniuje buvo išleistos pirmosios unitiškos Mergelės Marijos stebuklų knygos, dokumentuojančios Dievo Motinos suteiktas malones. Per šias lenkų kalba parašytas ir į skaitančiąją Abiejų Tautų Respublikos visuomenę orientuotas knygas buvo skleidžiama žinia apie sėkmingą Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje.

Darbe, tiriant bazilijonų ordino vienuolio Teodosijaus Boroviko parengtos pirmosios unitų stebuklų knygos *Historia abo powieść zgodliwa...* 1622 ir 1629 m. leidimus, atskleidžiamos Dievo Motinos kulto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unitų Bažnyčioje ištakos ir nagrinėjama sociokultūrinė kulto plėtros dinamika. Pirmajame darbo skyriuje pristatomas Mergelės Marijos kulto ištakos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, išryškinamas šios religinės praktikos universalumas ir pirmųjų Lietuvos Dievo Motinos stebuklų knygų unikalumas. Antrojoje magistro dalyje tiriama stebuklų knygų leidybos ir turinio kaita. Trečiajame skyriuje, tiriant Žirovicų Dievo Motinos ikonos malonių liudijimus, atskleidžiama sociokultūrinė šio atvaizdo kulto dinamika.

Žirovicų stebuklų knygų leidybos ir malonių dokumentavimo pokyčiai rodo sistemingą Mergelės Marijos ikonų stebuklų dokumentavimą. Rengiant antrąją stebuklų knygą atlikti Žirovicų šventovės istorijos papildymai ir stebuklų liudijimų redagavimas atskleidžia šio sanktuariumo – unitiškos Mergelės Marijos kulto vietos – sampratos konstravimą XVII a. Lietuvos religinėje literatūroje. Sistemingas stebuklų aprašymų pateikimas chronologiniu pagrindu atskleidžia šventovės tapsmą graikų ir lotynų apeigų katalikų kulto vieta. Įdėmesnis žvilgsnis į stebukluose dominuojančias negandas atskleidžia platų XVII a. ligų spektrą bei išryškina įvairias pamaldumo Marijai praktikas Unitų Bažnyčioje. Stebuklus patyrusių asmenų vardų ir pavardžių priedėlių analizė leidžia konstatuoti kulto paplitimą kirtinguose socialiniuose sluoksniuose ir konfesinėse bendruomenėse. Asmenų kilmės ir (ar) atvykimo vietų analizė atskleidžia Žirovicų ikonos kulto paplitimą visoje Abiejų Tautų Respublikoje.

Šis darbas – tai pirmasis tyrimas Lietuvoje, skirtas Mergelės Marijos kulto genezei ir plėtros Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje raiškai pirmosiose graikų apeigų katalikų stebuklų

knygose. Tikimasi, kad darbas bus aktualus daugiakultūrio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštės religinio paveldo tyrimams ir atvers naujas unitų literatūros ir kultūros tyrimų perspektyvas.

Summary

The tradition of veneration of images of the Blessed Virgin Mary united the Orthodox and Catholic confessional communities of the Grand Duchy of Lithuania. The Union of the Eastern and Western Churches in Poland and Lithuania was declared in 1596 and created a new confessional community, the Greek Catholics, who retained the Orthodox rites but recognised the primacy of the Roman Pontiff. The Uniates took over venerating images of the Virgin Mary, which was important for Orthodox and Catholic religiosity. In the early 17th century, when the Orthodox places of worship of the Virgin Mary were handed over to the Uniates, they became the core of the identity of the new denominational community. In the third decade of the 17th century, the first Uniate books of miracles of the Virgin Mary were published in Vilnius, documenting the graces granted by the Mother of God. These books, written in Polish and aimed at the reading public of the Polish-Lithuanian Commonwealth, spread the message of the successful union of the Eastern and Western Churches in the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland.

By analysing the 1622 and 1629 editions of the first Uniate Book of Miracles, written by the monk of the Basilian Order, Teodozy Borowik, the origins of the cult of the Mother of God in the Uniate Church of the Grand Duchy of Lithuania and the socio-cultural dynamics of the cult's development are revealed. The first chapter of the thesis presents the origins of the cult of the Virgin Mary in the Grand Duchy of Lithuania and highlights the universality of this religious practice and the uniqueness of the first Lithuanian books of the Virgin Mary's miracles. The second part of the Master's thesis examines the changes in the publication and content of the miracle books. The third chapter, exploring the testimonies of the graces of the icon of Our Lady of Zyrowicz, reveals the socio-cultural dynamics of the cult of Zyrowicz.

The changes in the publication of the Zyrowicz miracle books demonstrate the systematic documentation of the miracles of icon of the Virgin Mary. The additions to the history of the site and the editing of the miracle testimonies made during the preparation of the second book of miracles reveal the construction of the concept of the sanctuary as a place of the Uniate worship of the Virgin Mary in 17th-century religious literature of the Grand Duchy of Lithuania. The systematic presentation of miracle accounts on a chronological basis reveals the sanctuary's transformation into a Greek and Latin Catholic place of worship. A closer look at the ailments that dominate the miracles reveals a wide range of 17th-century diseases and highlights the various practices of devotion to Mary in the Uniate Church. An analysis of the prefixes to the names of those who experienced miracles demonstrates the prevalence of the cult in different social classes and denominational communities.

The study of the origin of the individuals reveals the prevalence of the cult of the Zyrowicz icon throughout the Polish-Lithuanian Commonwealth.

This work is the first research in Lithuania devoted to the genesis and development of the cult of the Virgin Mary expressed in the first Greek rite Catholic miracle books in the Grand Duchy of Lithuania. It is anticipated that the work will be relevant for the studies of the multicultural religious heritage of the Grand Duchy of Lithuania and will open up new perspectives for the research of Uniate literature and culture.

Priedas

Priede pateikiami stebuklus patyrusių asmenų, fiksuojamų Žirovicų stebuklų knygose, identifikacinė informacija: vardas ir pavardė, kilmė, statusas, pareigos, vardo priedėliai ir stebuklo pateikimo data.

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Kilmė	Statusas	Pareigos, vardo priedėliai	Stebuklo liudijimo pateikimo data
1.	Aleksandra (pavardė nenurodyta)	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponია, Brastos [nenurodyta, pilies ar žemės teismo] teisėjo žmona	1621-02-12
2.	Ana (pavardė nenurodyta)	Nekilminga	Valstietė	Kilmingo pono Simono Gorodenskio, Valkavisko žemės teismo raštininko pavaldinė	1627-10-28
3.	Andriejauskienė Julijona	Nekilminga	Valstietė	Pono Luko Zdanovičiaus pavaldinė	1628-05-06
4.	Andrisienė Marina	Kilminga	[Nenurodytas]	Garbinga ponია	1625-05-29
5.	Andriušienė Irena	Nekilminga	Valstietė	Kilmingo jo malonybės pono Aleksandro Meleškos pavaldinė	1621-08-12
6.	Andriušienė Marina	Nekilminga	Miestietė	Garbinga Vilniaus vaivados, didžiojo etmono Leono Sapiegos pavaldinė iš Ružanų miesto	1627-07-20
7.	Andrzejovičius Mikalojus	Nekilmingas	Valstietis	Dauggalio jo malonybės pono Naugarduko pavaldinys	1605 [mėnesis ir diena nenurodyti]
8.	Apolonija (pavardė nenurodyta)	Nekilminga	Miestelėnė	Mergina iš Dziarečyno (Derečino) miestelio	1620-09-08
9.	Bačovskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1620-12-10
10.	Bikrovičius Steponas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1624-08-03

11.	Bildziukevičius Tomas	Nekilmingas	Miestietis	Kilmingas ponas, karališkasis sekretorius ir Vilniaus advokatas	1625-05-18
12.	Bogdanienė Ana	Nekilminga	Valstietė	Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininko Kristupo Chodkevičiaus pavaldinė	1620-10-11
13.	Bohovitaitė Horbovskienė (Gorbowska) Kotryna	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponis, Brastos paseniūnio, nuo 1613 m. Brastos žemės teismo teisėjo Pšeclovo Vaclovo (Zaraneko) Horbovskio žmona	1609 [mėnesis ir diena nenurodyti]; stebuklo liudijimą pateikė ir 1618-05-28
14.	Borodzijievičius Danielius	Nekilmingas	Valstietis	Kilmingo dauggalio pono Jurgio Meleškos pavaldinys	1614-05-29
15.	Božikienė Malgožata	Nekilminga	Valstietė	Kilmingos ponios, Andriaus Koltajaus sutuoktinės, pavaldinė	1627-06-11
16.	Brzuchanskis Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1628-02-02
17.	Buchovieckaitė Jaciničienė Barbora	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponis	1620-11-28
18.	Bukraba Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1621-11-11
19.	Bukraba Teodoras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Brastos vėliavininkas	1622-07-02
20.	Bžuchanskienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponis	1620-09-19
21.	Bžuchanskis Albertas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1620-09-25
22.	Bžuchanskis Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1620-09-19
23.	Chmielaitė Pocijienė Kotryna	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponis, Brastos pateisėjo Jono Pocijiaus žmona	1623-05-30

24.	Chodkevičienė Elžbieta	Kilminga	Didikė	Dauggalė kilminga ponja, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininkienė	1626-08-23
25.	Chodkevičius Aleksandras	Kilmingas	Didikas	Šviesusis dauggalis kilmingas ponas, Šklovo, Mišų, Bychovo grafas, Trakų vaivada	1625-02-27
26.	Chodkevičius Jonas Karolis	Kilmingas	Didikas	Šviesusis dauggalis jo malonybė Vilniaus vaivada, Lietuvos didysis etmonas	1620-05-12
27.	Cholodovičius Gregoras	Nekilmingas	Valstietis	Šviesiojo dauggalio kilmingojo pono Leono Sapiegos, Lietuvos kanclerio, pavaldinys	1616-02-02
28.	Chreptavičienė Elžbieta	Kilminga	Didikė	Dauggalė kilminga ponja, Lydos maršalienė	1628-07-15
29.	Čechovičienė Macrenė (Mašiutė)	Nekilminga	Valstietė	Dauggalio kilmingo pono, Naugarduko kašteliono Samuelio Valavičiaus pavaldinė	1620-09-24
30.	Černčevičius Tomas	Neilmingas	Miestelėnas	Miestelėnas iš Cyryno miestelio	1621-06-10
31.	Dambrovskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1620-11-28
32.	Danbrovskis Valentas	Kilmingas	Dvasininkas	Garbusis Tėvas, Lukovo klebonas	1621-08-30
33.	Dobožinskis Andrius	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1616-03-09
34.	Dobrijanovičius Abdias	Nekilmingas	Miestelėnas	Miestelėnas iš Porazavos miestelio	1620-10-08
35.	Drazdauskienė Teodora	Kilminga	Bajorė	Neturtinga bajorė	1622-08-25
36.	Drozdovskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1617-11-21

37.	Dudenka Jurgis	Nekilmingas	Miestietis	Garbingasis Alšėnų miestietis	1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]
38.	Duličius Steponas	Kilmingas	Bajoras	Garbingasis ponas	1625-02-20
39.	Dzievialkovskis Stanislovas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-06 [diena nenurodyta]
40.	Džievalkovskis Andrius	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1622-05-18
41.	Džitrikenė Marina	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1622-09-14
42.	Eleuterovičius Jurgis	Nekilmingas	Valstietis	Pono Jono Vereščako pavaldinys	1620-10-08
43.	Fedorova Tatjana	Nekilminga	Valstietė	Kilmingos Jos Malonybės ponios Kiščinienės, Drogickio seniūnės, pavadinė	1618-03-27
44.	Fiederova Teodora	Nekilminga	Valstietė	Pono Zienkovičiaus pavaldinė	1618-05-18
45.	Fiediuška Laurynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Brastos pilies teismo teisėjas	1622-07-02, stebuklą paliudijo ir 1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]
46.	Filipovaitė Makarevičienė Eudocija	Kilminga	Bajorė	Neturtinga bajorė	1619-06-24
47.	Fursovičius Emelianas	Nekilmingas	Valstietis	Slanimo vaito, kilmingo pono Andriaus Ofanasovičiaus pavaldinys	1624-06-13
48.	Garaburda Jurgis	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1623-02-15
49.	Gaševskis Korvinas Aleksandras	Kilmingas	Didikas	Kilmingas ponas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas ir referendorius, Smolensko vaivada	1625-02-15
50.	Gembovskaitė Bujnovienė Ana	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1627-09-08
51.	Germanovna Nastazija	Nekilminga	Miestietė	Miestietė iš Slanimo miesto	1621-06-24

52.	Gnievinskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1615-07-25
53.	Godlevskienė Kotryna	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1628-03-05
54.	Golovnia Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-08-15
55.	Gornovskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1622-08-02
56.	Gorskis iš Domaševničių Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-02-06
57.	Gostamskis Jurgis	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1622-12-20
58.	Grabina Jonas	Kilmingas	Dvasininkas	Maloningasis Kristuje Tėvas, Šarogrodo bažnyčios kunigas	1626-03-05
59.	Grimilankaitė Visockienė Barbora	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1626-03-03
60.	Gryškevičius Jonas	Nekilmingas	Valstietis	Kilmingo jo malonybės pono, Žirovicų fundatoriaus Andriaus Pšeclavskio pavaldinys	1619-11-14
61.	Gudžejevskis Adomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1618-04-15
62.	Gžovska Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1621-05-06
63.	Ivanova Ana	Nekilminga	Miestelėnė	Miestelėnė iš Mščibovo miestelio	1617-06-16
64.	Ivanovičius Martynas	Nekilmingas	Valstietis	Kilmingo jo malonybės pono Zagorskio pavaldinys	1624-06-26
65.	Jarmalaitė Ivanauskienė Halška	Nekilminga	[Nenurodyta]	Gardino vargonininko žmona	1620-09-24
66.	Jasinskytė Masalskienė Apolonija	Kilminga	Didikė	Kilmingo jo malonybės Kauno maršalo Aleksandro Masalskio sutuoktinė	1619-05-14
67.	Jaugelis Jurgis	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1624-02-05
68.	Jelenskis Gabriėlius	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Brastos žemės teismo teisėjas	1627-06 [diena nenurodyta]
69.	Jundzila Jarošas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1625-07 [diena nenurodyta]
70.	Kalinauskas Kazimieras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-06-13

71.	Kamienskis Kristupas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]
72.	Karpavičius Andrius	Nekilmingas	Miestelėnas	Miestelėnas iš Sedlcių miestelio	1614 - 03 - 02
73.	Karskis Jonas Vaclovas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1628-01-07
74.	Kempiskis Andrius	Nekilmingas	Miestelėnas	Auksakalys iš Ružanų miestelio	1620-09-25
75.	Kirdejus Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, vaiskis ir Ašmenos pilies teismo teisėjas	1620-12-29
76.	Količkovskis Povilas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1615-07-25
77.	Korsakas Jurgis	Kilmingas	Bajoras	Kilnysis jo malonybė ponas	1618-01-08
78.	Kosovskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-01-16
79.	Kostia Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1619-02-20
80.	Kostiukovičius Jurgis	Nekilmingas	Valstietis	Jo Malonybės Karaliaus pavaldinys	1618-01-16
81.	Kozkaunas Rainys	Nekilmingas	Miestelėnas	Jo Malonybės Karaliaus Mostų miestelio miestelėnas	1620-09-25
82.	Koževianka Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1627-07-02
83.	Kričas Povilas	Kilmingas	Bajoras	Garbingas ir teisingas senolis, ponas	1628-02 [diena nenurodyta]
84.	Krošinskaitė Steckevičienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia, Breslaujos vėliavininkienė	1621-08-22
85.	Krupieckaitė Zdzitovickienė Ana	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1626-05-28
86.	Kšyškauskaitė Šuiskienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Lukovo pavieto teisėjo duktė	1623-01-23
87.	Kuchaževičienė Eufrozinja	Nekilminga	Valstietė	Šviesiojo kunigaikščio, Lietuvos lauko etmono Kristupo Radvilos pavaldinė	1627-10-28

88.	Kuchaževičius Kristupas	Nekilmingas	Valstietis	Šviesiojo kunigaikščio, Lietuvos lauko etmono Kristupo Radvilos pavaldinys	1627-10-28
89.	Kuncevičaitė Šunkienė Aleksandra	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponja	1620-09-25
90.	Kuncevičienė Kotryna	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponja, Gardino vėliavininkienė	1623-05-06
91.	Kžyševska Galška	Kilminga	Bajorė	Kilmnga jos malonybė ponja	1623-09-14
92.	Lempartovičius Kasparas	Kilmingas	Nobilituotas miestietis, Vilniaus miesto tarybos narys	Kilmingas ponas, Vilniaus miesto tarybos narys	1624-07-08
93.	Lešnikovičius Valentas	Nekilmingas	Miestelėnas	Garbingasis iš Lochišynos miestelio	1623-04-30
94.	Levkovičius Andrius	Kilmingas	Bajoras	Garbingasis ponas, Jo Malonybės Karaliaus generalinis įždininkas	1626-12-12
95.	Lichous Klemensas	Nekilmingas	Valstietis	Kilmingo pono Kristupo Bžuchanskio pavaldinys	1615-07-28
96.	Lubovicska Elena	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponja	1618-05-18
97.	Lukomskis Bazilijus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-08-23
98.	Mačiejovskis Adomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1622-07-08
99.	Makovska Elžbieta	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponja	1618-05-20
100.	Malaržienė Dorota	Nekilminga	Miestietė	Garbingoji iš Kauno miesto	1624-07 [diena nenurodyta]
101.	Marcišienė Kristina	Nekilminga	Valstietė	Gardino pakamario Jurgio Masalskio pavaldinė	1627-06-11
102.	Marimovičius Michailas	Nekilmingas	Valstietis	iš Volkčevicų kaimo	1621-09-09
103.	Markievičius Jonas	Nekilmingasis	Miestietis	Garbingasis Gardino miestietis	1624-06-13

104.	Meleškaitė Buchovieckienė Uršulė	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1622-01-11
105.	Michalovičius Krstupas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-05-24
106.	Mizgo Petras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Lydos pavieto generolas	1624-06-13
107.	Mlynažienė Elena	Nekilminga	Miestelėnė	Miestelėnė iš Lietuvos lauko etmono Kristupo Radvilos Sielco miestelio	1624-09-08
108.	Młodzianovskis Povilas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-03-03
109.	Mordvinas Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-02-18
110.	Napolska Gelešova Dluska Justina	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1622-12-20
111.	Nemotičius Andrius	Nekilmingas	[Nenurodytas]	Garbingasis pono Kristupo Golovnios tarnas	1621-08-15
112.	Nenurodytas	Kilmingas	Bajoras	Bajoras	1621-06-10
113.	Niepžeckis Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1628-04 [diena nenurodyta]
114.	Novovieskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, jaunuolis	1623-03-22
115.	Odginovskaitė Tupčevskienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1623-09-10
116.	Olenčovaitė Kotlažienė Sofija	Nekilmingasis	Miestietė	Klecko miestietė	1624-07-04
117.	Olševskis Vaitiekus	Kilmingas	Dvasininkas	Maloningasis Kristuje kunigas, Kosovo klebonas	1625-03 [diena nenurodyta]
118.	Omėta Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Garbingasis ponas	1624-05-15
119.	Onichovskis Petras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1621-09-18
120.	Ostasiejevičius Povilas	Nekilmingas	Valstietis	Lietuvos maršalo Jono Stanislavo Sapiegos pavaldinys	1622-05-11
121.	Ovločimskis Samuelis	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-08 [diena nenurodyta]
122.	Pacas Jonas Gaika	Kilmingas	Didikas	Kilmingas ponas	1622-01-07
123.	Pacas Samuelis	Kilmingas	Didikas	Kilmingas jo malonybė ponas	1622-01-07

124.	Petrauskas Jonas	Nekilmingas	Valstietis	Jo Didenybės Karaliaus pavaldinys	1613 [mėnesis ir diena nenurodyti]
125.	Plavskis Aleksandras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, dauggalio kilmingo pono, Lietuvos arklidininko Kristupo Chodkevičiaus tarnas	1628-05-06
126.	Podaževskienė Ana	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė poniam, Naugarduko žemės teismo teisėjininkienei	1623-04-28
127.	Polonija (pavardė nenurodyta)	Nekilminga	Miestietė	Garbinga netekėjusi Valkavisko miestietė	1625-03-20
128.	Polubienskis Stanislovas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1621-02-02, stebuklo liudijimą pateikė ir 1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]
129.	Polupietas Ostrovskis Zacharijas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1625-08-15
130.	Prokopienė Raina	Nekilminga	Miestietė	Garbinga Slanimo miestietė	1624-10-24
131.	Protasevičius Povilas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1624-09-05
132.	Protasova Teodora	Nekilminga	Valstietė	Valkininkų seniūno Kristupo Chaleckio pavaldinė	1621-06-24
133.	Pšeorovskis Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1625-06-22
134.	Pšešdzieckaitė Ržeševskienė Ana	Kilminga	Bajorė	Kilminga poniam	1627-07-11
135.	Puciata Petras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1622-11-30, stebuklo liudijimą pateikė ir 1624 [mėnesis ir diena nenurodyti]
136.	Pukštaitė Fieduškienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė poniam, Pinsko vėliavininkienei	1621-11-11
137.	Pukština Teodora	Kilminga	Bajorė	Kilminga poniam	1614-07-20

138.	Pžezdomskis Vaitiekus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1624-03-10
139.	Pžyšychvockienė Barbora	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1624-06-03
140.	Radvila Jonas Albrechtas	Kilmingas	Didikas	Šviesusis kilmingasis jo malonybė ponas	1622-06-07
141.	Roščijūtė Masalskienė Galška	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1620-11-28
142.	Rudamina iš Dusėtų, Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Naugarduko pavaivadis	1620-05-25
143.	Ržeševskis Sebastianas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-07-11
144.	Samsonienė Marina	Nekilminga	Valstietė	Slanimo klebono [Jono Zabrzėsio] pavaldinė	1620-10-11
145.	Sapiega Mikalojus	Kilmingas	Didikas	Dauggalis kilmingas ponas	1621-04-16
146.	Sapiegaitė Elžbieta	Kilminga	Didikė	Dauggalio kilmingojo pono Mikalojaus Sapiegos duktė	1621-04-16
147.	Sapiegaitė Pacienė Sofija	Kilminga	Didikė	Kilminga jos malonybė ponia, Brastos pakamarienė	1622-01-07
148.	Sapiegaitė Stravinskienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Dauggalė kilminga ponia, Mozyriaus seniūnienė	1620-11-06
149.	Sarnackis Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Garbingasis iš Drohicko pavieto, kilmingas ponas	1622-06-12, minimas ir 1623-04-30
150.	Siričina Epistimija	Kilminga	Bajorė	Neturtinga bajorė	1621-08-12
151.	Slabušovaitė Baranovičienė Anastazija	Kilminga	Bajorė	Bajorė	1619-07-29
152.	Snarskaitė Šemiačienė Aleksandra	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1619-07-11
153.	Somonovskis Gregoras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingo pono Aleksandro Tryznos bojarinas	1614-07-14
154.	Soročaitė Kladnickienė Kotryna	Nekilminga	[Nenurodytas]	Garbingoji	1621-06-29
155.	Soška Valentas	Nekilmingasis	Miestietis	Garbusis iš Valkavisko miesto	1615-07-25

156.	Stankevičius Jeronimas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-09 [diena nenurodyta]
157.	Stašiukevičius Artemijus	Nekilmingas	Valstietis	Vilniaus vyskupo pavaldinys	1620-10-01
158.	Stava Aleksandras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1624-02-19
159.	Stychen Chaleckienė Marija Leonora	Kilminga	Bajorė	Dauggalė kilminga ponia, Lietuvos kalavijininko, Valkininkų seniūno Kristupo Chaleckio žmona	1627-07 [diena nenurodyta]
160.	Strumievičius Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-10-11
161.	Strunievičius Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1621-02-12
162.	Stžempinskis Liudvikas	[Nenurodyta]	Dvasininkas	Garbusis Kristuje pranciškonų ordino vienuolis	1621-12-09
163.	Šapurka Teodoras	Nekilmingas	Valstietis	Kilmingo pono Stepono Jašiničiaus Lvovičiaus pavaldinys	1619-10-07
164.	Šelažinskis Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Ponas	1590 [mėnesis ir diena nenurodyti]
165.	Šemiotas Kristupas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Valkavisko žemės teismo teisėjas	1620-12-28
166.	Šlykovna Kristina	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1620-09-08
167.	Šuiskis Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1623-01-23
168.	Švanskis Tomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Gomelio pateisėjis	1624-03 [diena nenurodyta]
169.	Tereikovska Marina	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1620-09-08
170.	Tiksliu neįvardinta akla mergina	Nekilminga	[Nenurodytas]	Netekėjusi mergina	1624-06-03
171.	Tiksliu neįvardinta akla mergina	Nekilminga	[Nenurodytas]	Netekėjusi mergina	1624-06-03
172.	Tiksliu neįvardinta mergina	Nekilminga	Valstietė	Lietuvos maršalo Jono Sapiegos pavaldinė	1625-05-29

173.	Tiškevičaitė Savickienė Elžbieta	Kilminga	Didikė	Jos malonybė kilminga ponia	1616-02-02, stebuklą pateikė ir 1621-04-30
174.	Tiškevičius Eustachijus	Kilmingas	Didikas	Dauggalis kilmingas ponas, Brastos vaivada	1626 m.[mėnesis ir diena nenurodyti]
175.	Tiškevičius Petras	Kilmingas	Didikas	Kilmingas jo malonybė ponas, Slanimo pastalininkis	1628-04 [diena nenurodyta]
176.	Točilovskis Tomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, dauggalio pono Lietuvos pakanclerio Povilo Sapiegos urėdas (tarnautojas)	1626-06-25
177.	Toločka Kristupas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Gardino pilies teismo teisėjas; Gardino žemės teismo patiesėjis	1619-07-11; minimas ir 1628-05-14
178.	Tomaševičius Eustachijus	Nekilmingas	Valstietis	Pono Konstantino Chreptavičiaus pavaldinys	1622-09-19
179.	Tomkevičaitė Elena	Nekilminga	Valstietė	Kilmingojo kunigaikščio Polubienskio pavaldinė	1617-09-18
180.	Tryzna Mikalojus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Lietuvos virtuvininkas	1626-01-11
181.	Tupčevskis Motiejus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1623-09-10
182.	Turžanskis Aleksandras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1626-01-20
183.	Uhlikas Adomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1623-11-14
184.	Vaina Bazilijus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1622-03-05
185.	Vaina Povilas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Jo Malonybės Karaliaus dvarionas	1622-02-20
186.	Vaina Stanislovas Kazimieras	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas jo malonybė ponas	1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]
187.	Vainaitė Regina	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1558 [mėnesis ir diena nenurodyti]

188.	Vainaitė Sapiegienė Jadvyga	Kilminga	Didikė	Dauggalio kilmingojo pono Mikalojaus Sapiegos sutuoktinė	1621-04-16
189.	Vaišnaraitė Lipnickienė Kristina	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1626-05
190.	Valavičius Samuelis	Kilmingas	Bajoras	Dauggalis kilmingasis ponas, Naugarduko kaštelionas	1615-10-10
191.	Vasilevičius Steponas	Nekilmingas	Valstietis	Šviesaus dauggalio Trakų vaivados Aleksandro Chodkevičiaus pavaldinys	1617-09-05
192.	Vašiukaitė Klimienė	Nekilminga	Valstietė	Pono Mikalojaus Savinskio pavaldinė	1621-03-25
193.	Veselochis Vaitiekus	Nekilmingas	Miestietis	Garbingasis Gardino miestietis	1624-05-13
194.	Viedminskienė Aleksandra	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1621-06-17
195.	Viktorovičienė Kotryna	Nekilminga	Valstietė	Iš Šeipiakovo kaimo	1624-01-09
196.	Viktorovičius Jurgis	Nekilmingas	Valstietis	Iš Uzlovų kaimo	1616-03-02
197.	Viskovskis Povilas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1619-06-11
198.	Vislouchas Steponas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1623-02-03
199.	Višinskis Vaitiekus	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Gardino burmistras	1627 [mėnesis ir diena nenurodyti]
200.	Vitezas Simonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-07-09
201.	Zachaževičius Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1628-04-17
202.	Zaleskaitė Protasevičienė Dorota	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1624-09-05
203.	Zielenskaitė Komenskienė Eufrozina	Kilminga	Bajorė	Kilminga ponia	1619-07-11
204.	Zienkevičiūtė Puciatienė Ana	Kilminga	Bajorė	Kilminga jos malonybė ponia	1624 [mėnesis ir diena nenurodyti]
205.	Zienovičiūtė Sluščienė Sofija	Kilminga	Bajorė	Dauggalė kilminga ponia, Minsko kaštelionienė	1626 m. [mėnesis ir diena nenurodyti]

206.	Zylinskis Adomas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1627-02-02
207.	Zyška Petras	Nekilmingas	Miestietis	Garbingasis Klecko miestietis	1624-07-04
208.	Žukas Skarševa Jonas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas, Jo Karališkosios Malonybės sekretorius ir dvarionas	1625-03-09
209.	Žukauskas Martynas	Kilmingas	Bajoras	Kilmingas ponas	1623-03-19